

**Корюківська міська рада
Корюківський історичний музей**

**Корюківська трагедія
1943 року:
усна історія**

Збірник документів і матеріалів

Корюківка – Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2018

УДК 94(477.51-2)«1943»
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР-2)624
К 70

ЗМІСТ

Упорядники:
Бабич Людмила Олексіївна,
директор Корюківського історичного музею.
Бутко Сергій Володимирович, представник Українського
інституту національної пам'яті у Чернігівській області.
Відповідальний редактор:
Горобець Сергій Михайлович, кандидат історичних наук,
співробітник Українського інституту національної пам'яті.

К 70 Корюківська трагедія 1943 року: усна історія. Збірник документів і матеріалів. / Корюківська міська рада, Корюківський історичний музей; упоряд.: Л. О. Бабич, С. В. Бутко; відп. ред. С. М. Горобець. – Чернігів: Десна Поліграф, 2018. – 200 с.

ISBN 978-617-7648-49-8

У збірнику представлено 94 спогади про Корюківську трагедію, найбільшу в роки Другої світової війни в Європі (1939–1945 рр.) каральну акцію нацистів, здійснену проти цивільного населення. Збірник складається зі вступної статті, спогадів, а також вибраних фотодокументів жертв і враження дітей незалежної України про цю катастрофічну подію.

Книга призначена для істориків, краєзнавців, учителів, викладачів, студентів, журналістів, представників органів влади та всіх, хто цікавиться історією.

УДК 94(477.51-2)«1943»
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР-2)624

© Корюківська міська рада, 2018
© Корюківський історичний музей, 2018
© Упорядники, 2018

ISBN 978-617-7648-49-8

Від упорядників 7

Бутко С. Корюківська трагедія 1943-го –
національний символ скорботи 8

Розділ I. Спогади про Корюківську трагедію

1. Белова Таїсія Василівна	22
2. Бондаренко (Менська) Тетяна Вікторівна	23
3. Бруй Валентин Вікторович	25
4. Верещако (Лєсковець) Октябрина Сергіївна	27
5. Воробей Таїсія Леонтіївна	31
6. Гончарова Тамара Павлівна	32
7. Горбачевська Ольга Павлівна	34
8. Гнатюк (Маслак) Віра Василівна	35
9. Гутенко Раїса Михайлівна	36
10. Дуреко Мотрона Давидівна	37
11. Євсїйчик Раїса Євламπίївна	38
12. Жудік Лідія Мефодіївна	39
13. Карюка (Стельмах) Олександра Олександрівна	41
14. Кобзар Валентина Максимівна	43
15. Коваленко (Жара) Тетяна Павлівна	45
16. Коваленченко Надія Антонівна	47
17. Ковтун Катерина Павлівна (в дівоцтві Никифоренко)	48
18. Корнієвська Діна Степанівна (дівооче прізвище Назарова)	50
19. Коробко Віктор Петрович	54
20. Коробко Ніна Вікторівна	56
21. Короленко Валентина Пантеліївна	57

22. Короленко Микола Сергійович	59
23. Корюка Ганна Йосипівна	61
24. Костюк Володимир Іванович	63
25. Кравченко Валентина Романівна	65
26. Кузуб Галина Тимофіївна	66
27. Лебідько Микола Федорович	67
28. Литвин Володимир Маркович	69
29. Мазуркіна Катерина Назарівна	72
30. Макаренко Людмила Володимирівна	72
31. Маслак Жанна Сергіївна	73
32. Менська Віра Дмитрівна	76
33. Мірошніченко Михайло Іванович	79
34. Мойсеєнко Анна Іванівна	79
35. Мойсеєнко Ольга Данилівна	80
36. Моложон Матвій Матвійович	81
37. Мороз (Жара) Валентина Луківна	82
38. Мостович (Черниш) Ганна Антонівна	82
39. Мотчана Ніна Омелянівна	85
40. Мотчана Тетяна Єфремівна	88
41. Муха Олена Кирилівна	89
42. Нековаль (Стельмах) Віра Федосіївна	90
43. Нековаль Ганна Микитівна	92
44. Нечитайло Анатолій Васильович	94
45. Нечитайло Анатолій Максимович	95
46. Нікітенко Тетяна Василівна	97
47. Пацюк Ніна Кирилівна	98
48. Пичик Валентина Андріївна	100
49. Подтереба (Мірошніченко) Валентина Олексіївна	100
50. Пономаренко Клавдія Михайлівна	103
51. Попова Галина Михайлівна	104
52. Растальна Людмила Володимирівна	106

53. Рачова Тетяна Василівна	106
54. Римар Євген Юхимович	107
55. Сидоренко Микола Григорович	107
56. Сильченко Віра Данилівна	108
57. Скрипка Анатолій Петрович	108
58. Скрипка Лідія Петрівна	109
59. Скрипка (Солохненко) Лідія Яківна	115
60. Стельмах Борис Олексійович	117
61. Стельмах Ганна Данилівна	119
62. Стельмах Іван Лукич	120
63. Стельмах (Мірошніченко) Марія Микитівна	122
64. Стельмах Михайло Олександрович	124
65. Стругнарь (Ступаченко) Раїса Олексіївна	124
66. Стукало Раїса Василівна	127
67. Стукало Раїса Василівна	129
68. Суровець Ольга Романівна	129
69. Титенко Ганна Андріївна	134
70. Титенко Інна Савеліївна	136
71. Титенко (Поварич) Марія Яківна	138
72. Тихоновська Ганна Андріївна	140
73. Тихоновська Євдокія Семенівна	141
74. Тихоновський Володимир Семенович	143
75. Тихоновська (Мазко) Інна Вікторівна	145
76. Тихоновський Леонід Костянтинівич	146
77. Тихоновська Марія Василівна	148
78. Тищенко Володимир Павлович	149
79. Тищенко Іван Леонідович	151
80. Ткаченко (Нечитайло) Раїса Володимирівна	155
81. Толкачова (Навродська) Ніна Іванівна	155
82. Тройна Лідія Кирилівна	156
83. Тройна Лідія Назарівна	157

84. Тройна Василь Іванович	158
85. Тройна Неля Григорівна	159
86. Тройна Станіслав Іларіонович	160
87. Федорченко Парасковія Іванівна	162
88. Хомко Ганна Леонідівна	163
89. Чепуренко Миколай Петрович	165
90. Черниш Леонід Максимович	167
91. Шаповал Емілія Борисівна	170
92. Шевченко (Тройна) Галина Олександрівна	172
93. Шматок Зоя Степанівна	173
94. Янченко Інна Семенівна	176

Розділ II. Вибрані фотокартки жертв

Корюківської трагедії	178
------------------------------------	------------

Розділ III. Корюківська трагедія очима

дітей незалежної України	185
---------------------------------------	------------

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Представлений читачам збірник документів і матеріалів «Корюківська трагедія 1943 року: усна історія» ставить за мету показати Корюківську трагедію 1-2, 9 березня 1943 р. очима жителів, які вижили під час нацистського злочину, та дітей уже незалежної України, які живуть у цьому відродженому місті.

Саме тому головним є перший розділ «Спогади про Корюківську трагедію», в якому вміщені 94 спогади очевидців, що зберігаються у фондах Корюківського історичного музею.

У другому розділі представлені вибрані 11 фотокарток жертв нацистського злочину.

В останньому розділі вміщені 1 оповідання, 7 віршів і 9 малюнків учнів Корюківської гімназії та Корюківської школи мистецтв імені О. С. Корнієвського.

Пам'ять про жахливий нацистський злочин та комуністичну злочинну бездіяльність застерігає, що агресор готовий на будь-який злочин, щоб утримати свою владу. Окупант ніколи не щадить цивільне населення, роблячи його заручником боротьби збройних сил, зв'язуючи дітей, людей похилого віку, беззбройне мирне населення кривавою круговою порукою.

Трагічні сторінки минулого ще і ще раз переконують нас, що український народ, власне цивільне населення може захистити тільки власна рідна українська держава, власна армія.

КОРЮКІВСЬКА ТРАГЕДІЯ 1943-ГО – НАЦІОНАЛЬНИЙ СИМВОЛ СКОРБОТИ

1 березня щороку у Корюківці Чернігівської області, відродженому місті українського Полісся, вшановують пам'ять жертв повністю спаленого нацистськими карателями населеного пункту.

Одним із своєрідних «фірмових» знаків карально-репресивної політики Третього Райху щодо цивільного населення окупованих територій Європи було свідоме знищення населених пунктів разом із мешканцями. Іншими словами, окупант не просто свідомо знищував усе або майже все цивільне населення конкретного населеного пункту, а також обов'язково і сам населений пункт – життєвий простір цих людей. Такі акції проводили у «сприятливих», спокійних для карателів умовах. Їх не можна списати як супутні втрати серед цивільного населення під час бойових дій [15: с. 18].

Це окремих специфічний вид злочинів проти людяності, військових злочинів, який НЕ був і НЕ є нацистським винаходом. Ще російські комуністичні окупанти з метою покарання і залякування цивільного населення в кінці 1919 р. – початку 1920-х років обстрілювали українські села з важкої зброї. Прикладом спалення ними населених пунктів можна назвати села Трипілля, Халеп'я, Красне та Злодіївка Київської та Чернігівської губерній [12: с. 15]. У нацистських окупантів такі злочини були поставлені, так би мовити, на «конвеєр» [15]...

Приводів, якщо говорити узагальнено, для таких акцій окупантів було два: помста та залякування населення за дії рухів Опору, радянських партизан, розвідувально-диверсійних груп противника, а також як елемент тактики «випаленої землі» під час відступу військ [15: с. 17-18].

У часи Другої світової війни в Європі відомими на світовому рівні стали такі нацистські злочини: чеська Лідице – 10 червня 1942 р. вбито у селищі і замордовано у концтаборі 320 осіб; бі-

лоруська Хатинь – 22 березня 1943 р. у селі знищено 149 осіб; французький Орадур-сюр-Глан – 10 червня 1944 р. знищено у селищі 642 особи [13: с. 19].

Проте, світ практично не чув про українську Корюківку – 1–2, 9 березня 1943 р. вбито і спалено близько 7 тисяч осіб різного віку – від немовлят до немічних старих, містечко повністю знищено. Більшої та жорстокішої каральної акції за всю Другу світову війну в Європі (1939–1945) не було [15; 13; 10].

КОРЮКІВКА: ПРИВІД ДЛЯ КАРАЛЬНОЇ АКЦІЇ

Корюківка – селище міського типу з 1923 р., місто з 1958 р., центр Корюківського району Чернігівської області з 1966 р., центр Корюківської об'єднаної територіальної громади з 2016 р. Розташоване за 100 км від обласного центру – м. Чернігів – у північній частині області на березі річки Бреч (притока річки Снов) [8].

У лютому 1943 р. радянське партизанське з'єднання під командуванням Олексія Федорова повернулося з Брянщини (Росія) і розташувалося у корюківських лісах.

Воно розпочало збір продовольства по селах і акції проти окупантів. Згодом нацисти за це спалили села Гуту Студенецьку, Тихоновичі, частину Перелюба. Насамперед розстрілювали чоловічу частину цивільного населення. Одним із заходів окупаційної влади проти партизан було взяття під арешт членів сімей радянських партизан у Корюківці, яких згодом, напевне, планували стратити. Саме на прохання командира взводу партизанського з'єднання Феодосія Ступака, двох 12–13 річних синів якого теж посадили до корюківської в'язниці, а дружину розстріляли, Микола Попудренко, який на час відсутності Федорова виконував обов'язки командира, дав команду провести напад на містечко.

Уніч на 27 лютого 1943 р. партизани з'єднання Федорова розгромили німецько-угорський окупаційний гарнізон Корюківки, залишки якого уціліли тільки у цегляному будинку лікарні [10: с. 4-5].

У радіограмі від 2 березня 1943 р. в Москву М. Попудренко

так прозвітував про розгром ворожого гарнізону у Корюківці: «27 лютого група партизанів під командуванням начальника штабу Рванова розгромила німецький гарнізон на залізничній станції Корюківці. Знищено 8 однотонних причепів, 160 покришок для автомашин, 2 гаражі, механічну майстерню, слюсарню, 2 лебідки на автомашинах, склад пального з бензином, склад з сіном, пакгауз з картоплею, телефонну станцію, склад з дровами і оборонною лісопродукцією 1000 кубометрів. Висаджено в повітря ешелон, при цьому знищено 18 вагонів, виведено з ладу залізничні стрілки і зірвано колію довжиною 5 кілометрів. Висаджено в повітря дерев'яний міст довжиною 8 метрів, знищено будинок Держбанку з грошовою коморою і зв'язок. Взято трофеї: 2 станкові кулемети, 119 гвинтівок, 2500 патронів, зерно, продукти і масло. **Взяли в полон 4 мадярів і 1 німця** – колишнього залізничного майстра з Дрездена. Захоплено документи управи комендатури. Визволено 97 в'язнів [за спогадами – від 37 до 50 – автор [10: с. 5], приречених німцями на смерть. Цього ж дня друга група Лисенка знищила кущовий гарнізон жандармерії. **Убито 18 жандармів**, взято 2 ручні кулемети, 12 гвинтівок. Роздано сім'ям 220 т зерна, взято 100 свиней з пункту відправлення. Розігнано поліцейські стани» [7: с. 13].

КОРЮКІВКА: НАЦИСТСЬКА КАРАЛЬНА АКЦІЯ

У відповідь на радянську партизанську акцію наказ про знищення Корюківки віддав начальник штабу 399-ї головної польової комендатури у місті Конотоп Сумської області Байер Бруно Франц, 1888 р. нар., уродженець німецького міста Касселя [2]. Ця комендатура була підпорядкована групі армій «Південь» Вермахту.

Офіційна мета знищення мешканців Корюківки та всього селища – «помста і залякування» [2].

Виконавцем цього злочинного наказу стала Сновська гарнізонна комендатура Чернігівської області, яка безпосередньо організувала каральну акцію, сформувала збірний каральний загін у складі німецьких військовослужбовців тилових німецьких формувань,

військовослужбовців 105-ої легкої угорської дивізії, співробітників допоміжної окупаційної поліції та солдатів спеціальних каральних формувань із числа колабораціоністів – громадян СРСР [2; 3; 10: с. 8-10]. Очолили каральний загін представники зондеркоманди 4а (Sonderkommando 4a) [2; с. 8-10]. Одним із найвідоміших на весь світ злочинів цього підрозділу Айнзатц-групи «С» став розстріл 29 і 30 вересня 1941 р. в Бабиному Яру на околиці Києва майже 34 тисяч євреїв.

Вранці 1 березня 1943 р. з м. Сновськ у Корюківку прибув нацистський каральний загін. Свідки, які проживали у селах району, на дорозі нарахували колону з 20 вантажівок із особовим складом загону. Населений пункт було оточено. Всіх мешканців групами по 50–100 чол. під приводом перевірки документів зганяли у будинки і розстрілювали [13: с.13].

1 березня найбільше знищили у помешканні ресторану в центрі міста – до 500 осіб. Євген Юхимович Римар, один із розстріляних, залишився живий і так згадав про це: «Моя маленька донька лежала у мене на грудях, коли стріляли в неї прокляті кати там, у ресторані. Де тепер братська могила, там стояв ресторан. Заганяли нас туди, як худобу на бойню, й били з автоматів. Ніну я на руках ніс. А фашист поцілів мені в око. Я впав, а він по мені як застрочить. Тут у мене все потемніло, і нічого я більше не пам'ятаю. Троє моїх діток були вбиті. Навіть закопати їх не довелось: і мертвих діток не побачив, спалили їх прокляті кати. І не лишилося від моїх діток нічого. Навіть могилки...» [7: с. 50; 10: с. 5].

Одночасно до 10 машин із карателями прочісували всі хати й околиці містечка і вбивали жителів як у помешканнях, так і на вулицях [10: с. 5].

Після знищення всіх знайдених корюківців карателі спалили селище, насамперед ті будинки, де відбулися розстріли. Очевидці казали, що дим і заграву від пожеж було видно у Сновську (тобто десь за 27 км), Сосниці (десь за 50 км), у Холмах (за 30 км). Акцію проведено 1 і 2 березня 1943 р. Пізніше, 9 березня карателі повернулися, щоб допалити селище і добити вцілілих [13: с. 13-14].

НАСЛІДКИ НАЦИСТСЬКОГО ЗЛОЧИНУ У КОРЮКІВЦІ

Убито близько 7 тис. мешканців. В Акті Чернігівської обласної комісії з встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників у Корюківці від 17 грудня 1943 р. вказано, що 1 і 2 березня 1943 р. за підрахунками здійснено вбивство 6700 чоловік, спалено 1290 будинків, а вціліло тільки 10 цегляних [13: с. 15].

За понад 70 років після знищення Корюківки свідкам трагедії, органам влади, рідним, близьким та знайомим загиблих, історикам і краєзнавцям удалося встановити поіменно тільки 1893 жертви. На жаль, це тільки 28% усіх убитих під час каральної акції.

Навіть побіжний і приблизний аналіз цього скорботного списку встановлених жертв показує, що нацистський окупаційний режим у боротьбі з радянськими партизанами знищив 704 дітей і підлітків (віком від немовлят до 16 років включно без огляду на стать), за іншими підрахунками – 1097 осіб жіночої статі (від немовлят до похилого віку), які під час війн та лихоліть є найбільш незахищеними серед цивільного населення.

Серед загиблих за національною ознакою найбільше українців – 1715 осіб, росіян – 94 особи, поляків – 4 особи і по одній особі – угорець, чех, білорус [10: с. 11-12].

ДЕ БУЛИ ПАРТИЗАНИ?

«Де були партизани? Чому не змогли захистити населення? А після хвалились, що стояли під лісом і дивились, як горить Корюківка», – зі спогаду вцілілої Інни Савеліївни Титенко, 03.01.1936 р. н., уродженки Корюківки [7: с. 65-67].

Впродовж усієї каральної акції, яка проводилася планомірно з 09.00 до кінця «робочого» дня о 17:00, радянське партизанське з'єднання Федорова, що знаходилося у лісах за 15 км від Корюківки, а його передові дозори – за 3 км, залишалося на місці. Наказу від командування якось допомогти і врятувати цивільне населення міста рядові партизани, які рвалися у бій, так і НЕ отримали.

Звернемо увагу, що НЕ прийняв рішення рятувати корюківчан Микола Попудренко, секретар Чернігівського обкому КП(б)У до початку нацистської окупації області. Сам Олексій Федоров був першим секретарем Чернігівського обкому КП(б)У до початку нацистської окупації області. Він на початку діяльності на цій посаді у 1938 р., як член «трійки» під час «Великого терору», прийняв рішення про розстріл 297 осіб, ув'язнення у сталінських таборах – 147 осіб [5]. Це тільки ті жертви, які за вцілілими документами змогли порахувати історики.

Ще один штрих для розуміння політики командування цього з'єднання та стану виховної роботи з особовим складом.

«Що роблять партизани з полоненими. [...] Особливою жорстокістю відзначилися партизани Федорова. Я був свідком, як поліцаїв били до крові, різали ножами, підпалювали на голові волосся, прив'язували за ноги і на аркані конем волочили по лісу, різали статеві органи... Таку жорстокість над ворогом партизани пояснювали тим, що вони є народними месниками і мстяться за повішених і розстріляних своїх дружин, сестер, дітей. Розстріл – дуже легке покарання для зрадника батьківщини», – із відповідної записки письменника М. Шеремета першому секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про стан партизанського руху та населення на окупованій німцями території України від 13 травня 1943 р. [14: с.123].

ЧОМУ КОМУНІСТИЧНИЙ РЕЖИМ ІГНОРУВАВ КОРЮКІВСЬКУ ТРАГЕДІЮ?

Радянська та російська офіційна історіографія та пропаганда була і є зосереджена винятково на перемогах СРСР у Другій світовій війні, її вищості серед союзників із антигітлерівської коаліції і, відповідно, на героїзації власних збройних сил, силових структур, створення міфу про всенародну підтримку комуністичної влади. Саме тому тема злочинів проти цивільного населення не була самодостатньою та окремим напрямом гуманістичного спрямування, її згадували як допоміжний або прикладний засіб зображення образу ворога та необхідності його безумовного нищення.

Додатковим стимулом спеціального вшанування жертв окремих злочинів проти цивільного населення у комуністичного керівництва СРСР була необхідність приховування небезпечних для них історичних подій.

Так, створення Меморіального комплексу «Хатинь» у Білорусі (що є само по собі позитивним рішенням), відкритого у 1969 р. у пам'ять 628 білоруських сіл, знищених нацистами [16] у роки Другої світової війни, фактично ставило за мету відволікати увагу від факту існування під час нацистської окупації білоруського національно-визвольного руху. Додатковим бонусом було і є намагання покласти відповідальність за цей нацистський злочин [4: с. 106-110] на «українців» (тобто фактично на весь народ?!) або на «українських націоналістів», щоб у чергове роздмухати старий комуністичний міф про т. зв. «німецько-українських націоналістів».

Проте, головною метою стало свідоме внесення плутанини з назвою «Катинь» і спроба приховувати комуністичний злочин, тобто факт Катинського розстрілу. Це воєнний злочин, злочин проти людяності: масові страти польських громадян, здебільшого військовополонених, навесні 1940 р., здійснені органами НКВС СРСР за наказом керівництва СРСР і ВКП(б) у Катинському лісі Смоленської області Російської Федерації поблизу села Катинь [9].

Інший приклад в Україні за часів комуністичного режиму. У селі Кортелісі Ратнівського району Волинської області у 1980 р. було відкрито «Меморіал жертвам фашизму». Теж сам по собі позитивний приклад увічнення пам'яті жертв нацистського злочину – вбивства 2875 жителів і повне спалення населеного пункту у 1942 р. Проте, мета була цілком прагматична: відволікти увагу від боротьби у цьому регіоні національно-визвольного руху за незалежність України (ОУН і УПА), зосередити увагу на протиборстві між радянським партизанським рухом і німецькими окупантами [6]. Також була невдала спроба комуністичної влади приписати цей злочин УПА.

Корюківська трагедія 1943 р., як найбільший подібний нацистський злочин проти цивільного населення у Другій світовій

війні, не удостоїлася «честі» стати всесоюзним або хоч би всеукраїнським символом скорботи.

Незважаючи на великі зусилля Корюківської міської та районної громад і місцевої влади (!), меморіал так і не було створено як за часів СРСР, так і в незалежній Україні [7: с. 9-10; 10: с. 19-22].

Крім байдужості влади щодо меморіалізації цього факту катастрофічного злочину тотального знищення цілої селищної громади, є ще одна обставина. Незручно на весь світ говорити про Корюківську трагедію 1943 р., коли відсутня ясна і однозначна відповідь на питання: «А де були радянські партизани?»

У нормативних документах радянського партизанського руху, де були сформульовані їхні завдання боротьби, відсутня навіть згадка про необхідність захисту цивільного населення від окупаційного терору. А радянське командування всіх рівнів від Кремля і до наймолодшого командира добре знало про системну нацистську політику відплатних репресій проти цивільного населення за акції радянських партизан і підпільників [1: с. 300-384;].

Ще один шокуючий для нашого народу аспект комуністичної політики: Кремлю були вигідні такі жахливі, масові вбивства від нацистів. Тим самим він досягав зразу дві цілі: 1) з'являвся «стимул» віцільних людей на окупованій території вступати у лави радянських партизан, щоб помститися [7: с. 14-15]; 2) жах масових трагедій внаслідок нацистської окупаційної політики мав «поховати» народну пам'ять про масові звірства і мільйони жертв (голодомор 1921-1923 рр., Голодомор-геноцид 1932-1933 рр., політичні репресії, нещадна експлуатація населення тощо) комуністичного режиму у 1920-1930-х роках.

Отже, відмова керівництва СРСР та УРСР від загальнодержавного відзначення пам'яті жертв знищення Корюківки та подібних трагедій в Україні фактично замовчувала відповідальність радянського партизанського руху, який був слухняним інструментом політики СРСР на окупованій нацистами території, за відсутність політики захисту власного цивільного населення від ворожих репресій.

КОРЮКІВСЬКА ТРАГЕДІЯ – НАЦІОНАЛЬНИЙ СИМВОЛ СКОРБОТИ

В Україні у 1941-1944 рр. нацистськими карателями та відступаючими військами Вермахту свідомо було знищено понад 670 населених пунктів із щонайменше 50828 особами цивільного населення (у радянських документах про частину спалених сіл відсутня інформація про кількість жертв, а відмітки «багато» не є числом) в 16-ти областях країни та Автономній Республіці Крим.

1) Вінницька – 17 населених пунктів, вбито 808 осіб цивільного населення;

2) Волинська – 93 (з них 4 села, що не існують), убито 5056 осіб цивільного населення;

3) Дніпропетровська – 4 (з них не існує – 1), убито 138 осіб цивільного населення;

4) Житомирська – 121 (із них не існує – 6), убито 7389 осіб цивільного населення;

5) Запорізька – 1, відсутня інформація про число вбитого цивільного населення;

6) Київська – 48 (із них не існує – 16), убито 2704 осіб цивільного населення;

7) Кіровоградська – 2 (з них не існує – 1), убито 28 осіб цивільного населення;

8) Львівська – 5 (з них не існує – 1), убито 269 осіб цивільного населення;

9) Полтавська – 6, убито 798 осіб цивільного населення;

10) Рівненська – 74 (з них не існує 11), убито 6954 особи цивільного населення;

11) Сумська – 65 (із них не існує – 13), убито 4532 особи цивільного населення;

12) Тернопільська – 7 (із них не існує 1), убито 1517 осіб цивільного населення;

13) Харківська – 1, убито 240 осіб цивільного населення;

14) Хмельницька – 28 (із них не існує – 1), убито 1411 осіб цивільного населення;

15) Черкаська – 15 (із них не існує – 4), убито 1342 особи цивільного населення [15: с. 47-48];

16) Чернігівська – 63 (із них не існує – 3), убито 17642 особи цивільного населення [13: с. 11];

17) Автономна Республіка Крим – 127 (із них понад 1/3 з різних причин зникло), за відсутністю довідок порахувати кількість вбитих ще немає можливості [15: с. 47-48].

Саме тому актуальним є добудова у м. Корюківка Меморіального комплексу пам'яті жертв усіх знищених нацистськими карателями населених пунктів України. Це застереження світу від наступних злочинів сьогодні і завтра.

РОСІЙСЬКИЙ АГРЕСОР – СПАДКОЄМЕЦЬ НАЦИСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ТЕРОРУ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Практично всі вітчизняні й зарубіжні дослідники прийшли до висновку, що головною причиною Корюківської трагедії, всіх злочинів Третього Райху проти цивільного населення є намагання гітлерівським керівництвом реалізувати нацистську ідеологію у державній політиці. Теж стосується і комуністичного режиму, який у державній політиці реалізував комуністичну ідеологію.

Узагальнена оцінка на державному рівні політики нацистського та комуністичних режимів дається у Законі України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII.

У статті 2 цього закону чітко вказано: «1. **Комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору**, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних,

національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина. 2. **Націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим визнається в Україні злочинним і таким, що здійснював політику державного терору**, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з расових, етнічних мотивів, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим, спираючись на встановлені Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом 1945-1946 років факти, засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина» [3].

Свідоме нищення міст і сіл на Сході України разом із їх мирними мешканцями з 2014 р. збройними силами держави-агресора – Російської Федерації та її «п'ятої колони» – бандформуваннями терористичних «ДНР» і «ЛНР» є продовженням політики, яку проводила нацистська Німеччина під час Другої світової війни, а комуністичний режим упродовж усього часу свого існування.

Головною причиною є спроба у державній політиці реалізувати московсько-російську імперіалістичну ідею, обґрунтовану впродовж століть у різноманітних ідеологічних конструкціях, остання з яких відома під назвою «русский мир». Її здійснення вже кілька років несе Україні смерть і руйнування...

Список використаних джерел та літератури

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2 кн. Кн. 1. – К.: «Либідь»–«Військо України», 1994. – 688 с.

2. Відповідь Центрального відомства з розслідування злочинів націонал-соціалістичного режиму Федеративної Республіки Німеччини за підписом головного прокурора Курта Шріддера від 16 квітня 2013 р. на запит Українського інституту національної пам'яті, надісланий через Міністерство закордонних справ України та Посольство України у Федеративній Республіці Німеччині, яку отримано з листом «Щодо інформації про відповідальних за організацію злочинів у м. Корюківка під час Другої світової війни» № 203/ 14-130-1217 від 29 травня 2013 р. за підписом директора Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України В. Яценківського.

3. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII // Сайт «Верховна Рада України. Законодавство України». / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>

4. Зельскі А.Г. Вёска Хатынь у архіўных дакументах // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни: Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Корюківка, 14 грудня 2011 р. / Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті. Упоряд.: С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. – Чернігів: Десна Поліграф, 2012. – С. 106-110.

5. Комуністичний функціонер і партизан Олексій Федоров підлягає декомунізації // Офіційний веб-сайт Українського інституту національної пам'яті. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memory.gov.ua/news/komunistichni-funktsioner-i-partizan-oleksii-fedorov-pidlyagae-dekomunizatsii>

6. Кортеліси / Енциклопедія Сучасної України // Сайт Інституту енциклопедичних досліджень НАН України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=5308

7. Корюківка, 1943: злочин проти людяності. Зб. документів і матеріалів / Український інститут національної пам'яті, Чернігівська обласна державна адміністрація, Корюківський історичний музей; Упоряд.: С. В. Бутко, Т. В. Макаренко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – 88 с.

8. Корюківська об'єднана територіальна громада // Офіційний веб-портал Корюківської міської ради. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://koryukivka-rada.gov.ua/pro-misto/vizitnarkartka/>

9. Кралюк П. Катинь-Хатинь. До річниці початку Другої світової війни // Сайт «Радіо Свобода» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24693390.html>

10. Мартиролог встановлених жертв Корюківської трагедії 1943 року. Довідник / Чернігівська обласна державна адміністрація, Корюківська районна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті, Корюківський історичний музей; Упоряд.: С. В. Бутко, О. О. Толкачова; Відп. ред.: Р. І. Пилявець. – 2-ге вид. переробл., випр. і допов. Чернігів: Десна Поліграф, 2013. – 280 с.

11. Письмо начальника управления регистрации и архивных фондов Федеральной службы безопасности Российской Федерации В. С. Христофорова от 19 декабря 2012 г. № 10/А-5710 на № 01/257 от 8 октября 2012 г. директору Украинского института национальной памяти В. Ф. Солдатенко.

12. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область / Упорядники: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко, О. І. Железна. – Кн. 1. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2008. – 800 с.

13. Спалені села і селища Чернігівщини в 1941–1943 роках: злочини проти цивільного населення. Збірник документів і матеріалів / Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська об-

ласна рада, Український інститут національної пам'яті, Пошукове агентство по створенню науково-документальних серіалів «Книга Пам'яті» та «Реабілітовані історією». Упоряд.: С. В. Бутко, О. В. Лисенко; Відп. ред.: Р. І. Пилявець. – Чернігів: Видавництво Десна Поліграф, 2013. – 224 с.

14. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...». Красные партизаны Украины, 1941-1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / Авт.-сост.: Гогун А., Кентий А. – Киев: Украинский издательский союз, 2006. – 430 с.

15. Україна під нацистською окупацією: спалені села (1941–1944 рр.): Анотований покажчик / За ред. В. Ф. Солдатенка; автори-упорядники: Бутко С. В., Герасименко Л. С., Киридон А. М., Пилявець Р. І., Яременко В. М. – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2012. – 362 с.

16. Хатынь. Государственный мемориальный комплекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khatyn.by/ru/>

РОЗДІЛ І. СПОГАДИ ПРО КОРЮКІВСЬКУ ТРАГЕДІЮ

У розділі представлено 94 спогади очевидців, які врятувалися від нацистських карателів під час знищення Корюківки. Окремі з них взяті з публікацій, є власноручно написаний спогад свідка трагедії. Проте, більшість записана співробітниками Корюківського історичного музею: Людмилою Бабич, директором музею; Андрієм Науменком, науковим співробітником музею; Галиною Костюк, директором музею у 1980-х роках, яка в часи німецько-радянської війни була в складі партизанського з'єднання О. Федорова; колишніми співробітниками музею Андрієм Забіякою, Лідією Хуртик, Оксаною Толкачовою, Тетяною Макаренко; свідком трагедії Діною Корнієвською. Спогади записані та оприлюднені у збірнику зі збереженням особливостей мови розповіді свідків трагедії, вони зберігаються в фондах Корюківського історичного музею.

**Белова Таїсія Василівна,
1928 р. н., уродженка м. Корюківки**

Ми жили по вулиці Садовій. Тоді був номер 17. У мене був менший брат. Йому був 1 рік і 2 місяці. Батька забрали на фронт.

27 лютого я вийшла на двір, а попід нашою хатою в білих халатах ідуть партизани. Вони підзивають і кажуть: «Дівчинко, іди подивись, там нема озброєних людей?» Я пішла, подивилась і кажу, що нема. Вони пішли далі. Потім була стрільба, і вони поїхали.

1 березня мати топила піч, а я дивилася у вікно. Бачу: проїхала машина, повна людей у чорних шинелях. Ми ж не знали, куди вони ідуть, для чого... я вийшла на крильце. Дивлюсь – сусідка біжить не вулицею, а городом. Вона була поранена, на плечі кров. Мене побачила і кричить: «Кажі мамі, що треба тікати звідси, бо німці людей вбивають і хати палять. У мене вже всю сім'ю побили, а я вискочила в погріб, дак осталась жива».

Ми тоді швидко зібрались. З речей не взяли нічого, бо ніколи було збирати. Побігли полем на Милейки. Тільки пробігли лінію, що колись поїзд ходив, а там вже цеп з німців став. З Корюківки тікали люди, дак вони по них стріляли.

Ми бігли, а над нами летів німецький літак і стріляв по нас. Ми попадали, трохи полежали, він пролетів, ми повставали і пішли далі.

Прийшли в Спичевате, зайшли в хату, попросились в хазяйки. Її чоловік теж на фронті був. Вона нас пустила, і ми там пережили війну.

З чи 4 березня мати залишила мене з братом у Спичеватому, а сама пішла подивитися, що там дома робиться. Прийшла, а хата наша спалена, і в дворі стоїть наша швейна машинка, а на ній – тарілки. Хтось же виніс! По сусідству жив хресний Опанасенко. Він дав коня, і все це добро привезли в Спичевате.

Нашу вулицю спалили всю, не однієї хати не осталось. А сусіди майже всі врятувались. Тітка моя жила по сусідству. Чоловік її партійний був. Як німці вступили в Корюківку, його забрали і розстріляли на кірпічному заводі. Жінка осталась, дак в партизани пішла. Ще розстрілювали людей в дубах. Це, в основному, сім'ї партійних працівників. Серед них була мамина знайома – Валя Буханова. Це я точно знаю. А мій чоловік розповідав, що бачив, як розстрілювали євреїв на льоду біля фабрики.

Ми повернулись у Корюківку у 1944 році, коли батько з фронту прийшов, точніше з госпіталю, бо поранений був. Забрав нас, і ми поїхали в Холми. Там батько влаштувався працювати десятником на торфозробки, а я кінчала школу. В Корюківку повернулись десь в 1945 році.

Записала Лідія Хуртик.

**Бондаренко (Менська) Тетяна Вікторівна,
1935 р. н., уродженка м. Корюківки**

Жили по вулиці Шевченка, 176 (тепер 124) – навпроти повороту на вулицю Кірова. В той день, як в Корюківці побули партизани, у нас отелилась корова. Мама корову попорала, телятко в хату

забрала. На другий день хоронили німців і мадьяр, яких побили партизани. В неділю прийшов до нас батько зубного лікаря, який жив по сусідству, і розповів, що будуть палити Корюківку. А мати подумала, що не може бути. Чого нас, мирних людей, палить? Що ж ми зробили німцю?

У понеділок приїхали німці на чорних машинах палити Корюківку. Мама вивела корову в загородку, прив'язала, накидала сіна їсти і на підстилку. Горить Корюківка, зарево кругом. Німці, мадяри ведуть групи людей. Мати каже, що треба йти ховатись. А куди? У нас, де тепер школа № 4, був хуторець, олешник. Ми побігли туди. І це тягне мене мама, а над самою землею летить німецький літак і строчить по нас. Прибігли на хуторець, а там уже повно людей. Мама посадила мене на бугорочок і каже: «Таня, отут і сиди». А як сидіть? Сніг розтав, ноги в воді! До нас прибігла жінка, поранена в плече, вся в крові. Розповіла, що німці на колгоспній клуні поставили кулемет і як тільки побачать кого, так і стріляють. Досиділи ми до самого вечора, тоді німці дали ракети. Дідок Василь Гаврилович каже, що вже німці поїдуть. Він викинув шапку на палці. Не стріляють – значить уже їх немає. І ми пішли на Баранівку, зайшли в мельницю. Там було повно людей. Посиділи ми трохи. Хто сушився, хто плакав, хто так сидів. Потім пішли в Мілейки. Зайшли там в одну хату. Нас не пустили, сказали, що через нас і їх поб'ють. Тоді зайшли до однієї бабусі. Вона затопила піч, зварила три чугуни картоплі, дітей отправила на піч, дорослим буржуйку затопила, щоб в хаті тепліше було. Побули ми там до ранку і пішли далі странструвати по білому світу. Дійшли до села Сядрине. Там жила тітка Галя Журба. Вранці мама пішла в Корюківку забрати корову, бо дітей треба ж кормити. Приходить, а хата наша згоріла і корова стоїть з присмаленим хребтом. Вона забрала корову і теля хотіла забрати, та не отримує. А Василь Гаврилович каже, що тікай, зараз німці будуть. Він зробив собі убіжище і жив там. А корова мамі голову на плече поклатала і так плакала... Скотина і та налякана була.

На Клину жила сім'я батькового брата. Його жінка, Олександра, років 40, пішла доїти корову. В хату зайшли німці і вбили

2 дітей, а одну дівчинку поранили. Вона стала кликати маму. Вона озвалась. Німці вбили і її, і дитину, а хату спалили. Найстарша Валя 1935 р. н., а Ніні і Марусі було років по 5 – 6.

На пожарище ми повернулися до визволення. По Корюківці вовки, лисиці ходили. Ввечері було страшно вийти на вулицю.

На початку вересня вночі до нас прийшли партизани і сказали, щоб ми тікали з Корюківки, бо німці будуть відступати, а наші наступати. Ми пішли в Майорське, звідти в ліс. І тоді наші ввійшли, та були в німецькій формі. Як тікали наші люди, не можна розказати! Страховище! А тоді роздивились, що то наші, і заспокоїлись. Ми прийшли в Майорське і тут привал солдат. Вони такі стомлені, жалько дивиться. У моєї тітки була корова і у нас. Я винесла все молоко, яке було. І що мені запам'яталось? Сидить солдат, я йому налила молока. А він посадив мене на коліна і питає: «Дочечка, а де твій тато?» Я кажу йому, що на фронті воює. А він каже, що і в нього такі дітки, як я. Дістає свій речішчок, витягає хліб і каже: «На, дитинко, поїж. Оце наш солдатський хліб. Бережи хліб!» А цей хліб спечений з муки та води, і засушений. Я взяла його і не могла одкусити, як не старалась. Уже скільки років немає війни, а я крихточка і ті позбираю, не викину. Оце такий дорогий нам був хліб.

Записала Лідія Хуртик.

**Бруй Валентин Вікторович,
1929 р. н., м. Корюківка, вул. Франка, 13/2**

Жили ми у великому будинку на цьому місці, де зараз живемо. Батько до війни був продавцем у магазині, потім начальником снабження на заводі (перед самою війною). Родом був із с. Покошичі.

Мати – місцева, домогосподарка. Були ще брат і сестра. Брата у 1942 р. забрали у Німеччину. Була у нас ще і домробітниця.

До війни я закінчив 5 класів, вчитися далі я почав уже потім після 1943 р. Закінчив 7 класів, у 8-му не довчився, кинув.

У 1941 р. батька забрали на фронт, потрапив у полон і вже потім повернувся додому. Його визвали до комендатури і за-

пропонували разом зі знайомим відкрити ресторан. Батько погодився. В кінці лютого 1943 року поїхав він у Київ до сестри і приїхав назад якраз перед 1 березня. Бачив він, як есесівці розстрілювали людей у Києві і нам розказав. У чотири ранку 1 березня батько мене збудив, сказав одягатися і ми побігли по вул. Кошового. Кругом стріляють, по нас теж стріляли, але не попали. Прибігли ми у Бреч, переночували у батькового друга. На ранок пішли додому через Трудовик. Вийшов знайомий Бардовський і каже батьку: «Ти в Корюківку не ходи, нехай хлопець сходить і розвідає». Пішов я, приходжу до своєї хати, наша робітниця Марія Лущик сказала, що дід відвіз матір і сестру на Садову. А тут біжить сусід з вулиці Шевченка і кричить: «Тікайте, приїхали німці і стріляють». Побігли ми знову по Кошового, вибігли на поле. А німці за нами машиною. Друг мій побіг на одну сторону, я на другу. На полі сніг глибокий, людей біжить багато. Німці витягують з машини ручний кулемет і встановлюють, почали стріляти. Впала жінка з дитям маленьким; несла його на руках. Кричить: «Поможіть». Прилетів літак, почав стріляти. Ми з другом Толею забігли аж у с. Будище; всі хати закрито, боялись. Пішли ми тоді у Лебіддя, а там уже наших людей багато. Зустрів там матір і сестру. Ноги в мене були мокрі, то мати розірвала свою нижню спідницю мені на онучі. На ранок пішли ми з сестрою і матір'ю на Бреч через Озереди, просили там хліба. У Бречі знайшли батька, переночували і пішли на Ховдіївку. Там просили молока навіть за гроші в однієї баби, а вона відмовила; кричала, щоб ішли бо німці постріляють. Знайшли добрих господарів, переночували; а ранком батько зустрів знайомого з Гуринівки Федорченка. Той запросив нас пожити у Гуринівці у своїй пустій хаті. Трохи пожили ми там і перебралися у Корюківку на Красний хутір у курник. Уже 9 березня батьків знайомий Драгун, що завідував сховищами і до війни, і при німцях, попередив, що їдуть німці допалювати решту хат. Втекли ми тоді у Лубенець. Драгуна ж через деякий час розстріляли партизани.

Уже потім ми повернулися на свою вулицю. Хата наша згоріла,

стулили ми новенький сарайчик. Наша робітниця сховалась у погребі, коли палили Корюківку, і сховала з собою деякі наші речі: подушки і т. ін. Так що дещо в нас залишилося.

На нашій вулиці залишилася одна хата, вул. Кошового вся згоріла. Загинуло багато наших знайомих. Це 3 родини Тихоновських (на жаль, імен не пам'ятаю) жили по вул. Шевченка, Тройна – мати з Франка біля мостика, сини Володя 1923 р. н., Павло – 1926 р. н., Льоня – 1927 р. н., донька Валя – 1930 р. н.; Мойсієнко з Кошового: Гриша – чоловік, близько 50 р., Антоша (Антоніна) – мати, Сергій – син, 1929 р. н.

Дід мій по матері Володимир Леонідович був сміливою людиною. Коли всі тікали, вони з бабою вирішили сховатися в погріб. Але перед цим ще побіг на вулицю набрати води. Німці стріляли, поранили його в руку, то повернувся назад з лайкою. Вижив дід і дожив до 105 років.

Коли вже прийшли наші, батька знову забрали в армію. Служив на Донбасі, в охороні.

Уже після війни я спілкувався з Тихоновським Семеном. Він казав, що партизани так навмисне зробили, щоб німці Корюківку спалили, щоб люди зліші на німців були.

У тюрмі могло сидіти зимою 1943 р. не більше 20-30 чоловік, бо не вистачало місця. Возили їх під Гуринівку і в дубах розстрілювали. Після війни і я брав участь у їх перепохованні. Страшне видовище!

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

Верещако (Лєсковець) Октябрина Сергіївна, 25.12.1927 р. н.

Народилася я в Камянець-Подольській області. Мій батько працював від Міністерства лісової промисловості і його направили працювати в Корюківку. В кінці квітня 1937 року ми переїхали. Жили в Хохлах, батько працював у лісництві. 4 червня 1938 року батька заарештували, а 24 вересня 1938 року розстріляли. Мама залишилася з трьома дітьми, без роботи, з квартири нас вигнали.

Батько був дуже доброю людиною, тому наумівські люди, які працювали в лісництві, допомогли нам знайти квартиру і перевезти речі. Мені тоді було 10 років, сестрі Тамарі 12, брату Олександрю 13. Мама на зиму пішла працювати на цукровий завод. Нам дали прохідну кімнату на хуторі. Там були піч, стіл, ліжко і двоє дверей.

У 1941 році об'явили, що почалася війна. Жінки і діти плачуть... Німці восени були вже тут. Підлітків стали ганяти на роботи на торфорозробки. Давали 127 грам хліба на день. До нас прийшов поліцай Драгун і сказав, що з нас трьох хтось повинен їхати в Німеччину. Брат сказав, що покінчить з собою, але не поїде. Він був комсомольцем. Хоча батька і заарештували, а в комсомол його прийняли. А ми з сестрою прийдем у школу, а там діти дражнять, що наш батько троцькіст. Палки в туалеті помочають і вимазують тебе. Сидиш і плачеш на уроці, а вчителька не могла нічого сказати, бо вона боялася. 5 класів не доходила і школу кинула, не змогла далі ходити. Потім вечірню школу закінчила. В Німеччину поїхала сестра.

Коло нас було підсобне господарство рафінадного заводу. Був скот і його не вправилися вивезти. Під лісом була свинарка. Коли прийшли німці, грабували все підряд. А які вони були тільки страшні!!! Всі високі, худі, в чорних очках, в чорних плащах, з черепами на рукавах. Коли проходиш мимо них, страшно було дивитися. Мадяри були хороші, нічого такого не робили.

Онищук Володя був козаком і прийшов до брата, щоб і той ішов. А він відмовився. Його визвали в комендатуру і дали 14 шомполів. Брату сполосували спину так, що 2 місяці спав на животі, але всерівно не пішов.

Було дуже багато поліцаїв, зрадників. Свої зраджували своїх. У нас сусіди жили. Жінка працювала прибиральницею в поліції, чоловік в армії, тітка з бургомістром Корюківки жила. Єврейські сім'ї обдирали, в їх шубах ходили. Йде, буханку хліба на плечі несе (нам 127 г давали) і каже, що скоро нас всіх переб'ють і їм добре буде житись. А тоді взяла довідку і чоловіка привезла з полону. Йому німці гвинтівок навезуть, а він сидить і чистить.

Тоді почали проводити реєстрацію дітей, видавати свідоцтва

про народження. Дійшла черга до мене, а я ж Октябрина. За мене і зачинили в жандармерії. Бургомістром був Барановський. Мама раніше ходила до нього просить, щоб брату дали яку-небудь роботу. Тоді пішла просить за мене. Так як мій батько був ворогом народу, то мене продержали 2 дні без води і їжі і випустили. Але заставили маму мене перехрестити і змінити ім'я. Видали документи на Ніну.

28 лютого на Корюківку налетіли партизани і брат пішов з ними. Більше його ми не бачили.

1 березня на світанку німці оточили Корюківку. Ніхто нічого не знав. Німці стояли до мосту. За річкою, там де було підсобне господарство, не стріляли, не палили, бо ми загинули б перші. Людей, які хотіли пробратись до лісу, повбивали, а ми вже нікуди не побігли. Повиходили на вулицю і бачили, що німці в хатах стріляли людей, запалювали хати і рухалися з окраїн до центру. Машин не було. Недалеко від нас були чотири великі будинки. В першому з них жила моя подруга Ніна Чвертка. Вона вискочила з хати і хотіла бігти в бік ригації. Її спіймали і живою вкинули в вогонь. Вона так кричала, що її крик і зараз у мене в вухах стоїть. Також живого в вогонь вкинули сусіда Стукала, який хотів втекти в ліс. Увечері німці дали ракети і поїхали на Щорс. Ми залишилися вдома.

У моєї мами була подруга. Вона жила з трьома дітьми в центрі. Чоловік її був військовим на Далекому Сході. Мене мама послала до неї, щоб я її з дітьми забрала до нас. По дорозі я бачила вбитого німця з обгорівшими ногами. Повернулася з тіткою Лідєю і її дітьми додому. 2 березня зранку знов горіли хати, а ми весь день сиділи вдома.

3 березня ми потікали в ліс за Високе. Там були 3 хати, а нас було десь чоловік 12-14, але пустили всіх. Спали на полу всі в покот. Там на нас напала чесотка. Лікував усіх такий добрий дядько Гулицький. Він змішував курячий послід і дьоготь і мазав усіх.

Одного разу нашу хату оточили партизани, які йшли на завдання. Тихоновичі, Гуліно німці бомбили, і партизани зайшли спитати, що, може, де які слухи ходять. Ми нічого не знали, але

партизанам дуже зраділи. Жили ми там до тепла. Повернулися додому, коли вже треба було порати городи.

По холминській дорозі черговий стояв, бо партизани її часто підривали. Німці заставляли жінок і дітей тягати борони. Я не падала під борони. Партизани тоді стали підкладати бомби після того, як борони протягнуть. Німці лізуть і в повітря злітають, а тоді йдуть до нас на хутор, бо Корюківка ж згоріла. А ми всі тоді тікаємо на Лукавець. Там під лісом була школа і всі мешканці хутора в ній спали одягнені і взуті. Так і жили.

До нас дійшли слухи, що наближаються наші війська. В школі була вчителька. Вона приїхала до батьків на початку війни. Я думаю, що в неї був зв'язок з партизанами, бо вона казала, що скоро будуть наші, і просила людей, щоб нагодували їх. Наші війська йшли не центральними дорогами, а лісом, Лукавцем. Ми вийшли їх зустрічати. Першими їхали верхи на вгодованих конях офіцери з погонями. А хтось сказав, що це переодягнені німці. Бо наші як ішли, в них були кубики на петлицях, а ці приїхали з погонями. Ми тікали по картоплі, в гарбузах путалися, падали. А вони воринки перестрибують і наперед нам. Ми думаємо, що все, попалися, а вони кричать: «Люди, ми свої, повірте!», з коней зскакують. Тоді пішли наші брудні, замучені, голодні солдатики. Кухня за ними не вправлялася. Люди з Лукавця повиставляли всю їжу, яка в кого була, а ложок було мало. Солдати їли руками прямо з мисок.

Ми повернулися додому. Недобра людина зайняла нашу хату. Ми жили спочатку в прохідній кімнаті. А тоді сім'я евакуювалася, а ми зайняли їх хату. А коли з мамою повернулися, наша хата була вже зайнята. Брат прийшов з партизанського загону і міг би вигнати їх, але мама не дозволила. А тоді в них самих совість заговорила, вони пішли. Стали ми жити. Я вийду з хати, а видно другий кінець Корюківки, бо ж кругом голо. Кругом все бур'яном поросло, тільки труби стирчать. Жили бідно, по пожарищах ходили, колоски збирали. Сташне життя було.

Брат повернувся з партизанського загону. Його і Тихоновського залишили в Корюківці ходити по поліцях і козаках, забирати їх і приводити. Він прийде, а там сім'я плаче, він себе згадує і

відмовився. Пішов на фронт і в 20 років у Білорусі в Воложино загинув. А сестра з Німеччини повернулася. Вона була в місті Зулі, працювала на заводі, жила в бараці. Годували їх однією бруквою. Там познайомилася з однією німкою. Вона її підготовувала. В них було 10-15 корів. Молоко вони повинні були здати все, дитині, навіть, не можна чашки налити. А можна пити тільки те молоко, що йому видадуть. Сестру визволили в 1945 році, а приїхала вона пізніше.

Весною в березні місяці в Корюківці почав організовуватися ліспромгосп. Начальником був Биховський Григорій Веніамінович. Дуже хороша людина, прийняв мене в комсомол, навчив косить, коня запрягати. Три роки я там пропрацювала. Потім почалася відбудова фабрики. Сказали звільнити кімнати тим, хто не піде на будівництво. 10 квітня 1947 року я прийшла на фабрику. Там механізації ніякої, все вручну, працювали не 8 годин, а від темна до темна, голодні. Потім стали давати по карточках хліб з ячменю. Місяць пропрацювали, отримувати зарплату, а мене, навіть, у списках немає. Незібране все було. Але працювали, старалися, як для себе, бо ж німців нема, ми вільні. Організувалася комсомольська бригада з 8 дівчат, і мене поставили бригадиром. Ми розвантажували вагони, возили ліс з Козилівки.

8 вересня 1949 року мене визвав до себе Кравченко Аркадій Кирилович і питає: «Кого б ви хотіли із своєї бригади послати в Москву на навчання?» Я відповіла, що або всіх, або нікого, бо не можу когось виділити, коли працювали всі разом. Але поїхало тільки четверо. Не поїхали Шура Жукова, Валя Тихоновська, Мороз Шура. Ми жили на квартирі за Москвою, в селищі. За квартиру платила наша фабрика. З нами і хлопці були. Це Гулицький Павло, Максименко Ігор. Після навчання я працювала на нашій фабриці.

Записала Лідія Хуртик.

**Воробей Таїсія Леонтіївна, 1946 р. н.,
м. Корюківка, вул. Франка, 78-а**

Моя бабуся – Дубовко Марфа, її невістка Дубовко Акулина, двоє дітей – Дубовко Віктор (7 р.) та Євген (5 р.), Безнісько Григорій

Миколайович (перший чоловік Мотрони Григорівни) – усі вони жили тут по вул. Франка. Коли 1 березня 43-го прийшли німці, то вбили усіх. Вся сім'я переховувалася у болоті за городами садиби ще в переддень розправи. Та чомусь вирішили повернутися у хату, хоча моя мати, Мотрона Федорівна Дубовко та її дитина Анна Григорівна (1941 р. н.) залишилися у болоті. Три доби там сиділи і залишилися живими.

Німці ж цю хату спалили. Убиті лежали прямо на подвір'ї, хоча моя мати згадувала, що у чоловіка були обгорілі ноги. Поховала їх донька Марфи Окулівни Дубовко. Ще одні останки можуть бути від мешканців хати навпроти – Гриніних (чи прізвище, чи по-вуличному). У них теж були усі спалені (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

Гончарова Тамара Павлівна, 1937 р. н., уродженка м. Корюківки

До війни наша сім'я жила на Олексіївці. Тепер це вулиця Мирна, 4. Мені було 6 років. Я пам'ятаю всю цю трагедію, тому що це було у нас на очах. Дуже багато повбивали наших сусідів.

1 березня німці вирішили знищити ту частину Олексіївки, що знаходиться ближче до залізничної станції, а частину, що ближче до Майорського, залишили на другий день. А на нашій вулиці як раз проходила границя, і були виставлені пости.

З сім'ї наших сусідів навпроти вбили 3 чоловіки. Це чоловік Мельник Андрій, син Мельник Борис Андрійович 1927-1928 р.н., дочка Мельник Люся 1931-1932 р.н. А жінка, Мельник Олександра Михайлівна, пішла в ту частину вулиці, що ближче до Майорського, і залишилась жива. А дочка прибігла і каже, що батько казав, щоб ти йшла додому, щоб ми всі були дома. Жінка відповіла, що йди, я зараз буду йти. Дівчинка побігла, а матір не впустили. Увечері приходять, а в хаті 3 трупи. Вона поховала їх на усадьбі, тільки не знаю чи трупи, чи кісточки. Згодом жінка померла, а хату продали, і тепер там могили вже немає. Не знаю, чи її перенесли на кладовище, чи зрівняли з землею.

Загинув і наш сусід через город Кожем'яко Володимир Федо-

рович, приблизно 1938 р. н. Він пішов до сусідів, які жили з боку станції. А вся сім'я його залишилась жива.

З сім'ї Римара Дмитра загинула дружина і дочка Тамара 1937 р.н. В цю хату прийшло багато сусідів, і всіх постріляли, а на дочку Люду 1941-1942 р.н. впала мертва мати і затулила своїм тілом. Ця дитина залишилась під трупом. Увечері прийшов господар. У хаті трупи, а під ними щось пищить, копушиться. Він витяг дитину всю в крові, але живу. Та довго вона не пожила – серце. Дитина мала, а таке пережила...

А ми залишились живі, бо нас врятував поліцай. В основному були поліцаї, а німців було трохи.

У вікно постукав поліцай і попросив їсти, а мати сказала, що немає, діти голодні сидять. Він пішов, а пізніше, коли одна сторона вулиці була вже побита, зайшов другий раз, злий, як звір, наче їх поїли чим, і на розмови не піддавався. А тоді побачив мене на лежанці і щось людське з'явилося у нього на обличчі. Мама запитала, чого він на мене так дивиться, а він відповів, що я нагадала його сестричку. Мама давай його розпитувати далі. І він розповів, що родом із Добрянки, дома залишилась напівсліпа мати і сестричка мого віку. Мати каже, що ви з нами таке робите, а, може, і з вашими родичами так. Допоможіть нам врятуватись і, можливо, вашим хто допоможе. Він постояв, подумав і потеплішав трохи. Мама попросила поради, що нам робити, чи тікати. Він відповів, що куди нам тікати? Ми тільки вийдемо на вулицю – і зразу ж нас повбивають, бо кругом пости стоять. Мати попросила допомогти нам врятуватись. Він сказав, що постаріється, і пішов. Застрелив десь курку, кинув у хаті і сказав, що варіть і дітей годуйте. Мати знову запитала, що нам робити, чи ховатись? Він відповів, що зараз нікуди не заховаємось, і пообіцяв допомогти врятуватись, якщо вдасться, і пішов.

У нашу хату дуже багато знайомих з дітьми прийшло. Увечері познімали пости, зібрались коло нашої хати і доповідають німцю – показують на хати і кажуть, що тут «капут». А тоді на нашу хату показують. Знайомий поліцай зразу виступив і показав, щоб цю сторону не трогали, і в хаті тільки жінки і діти. Німець кивнув, і

всі пішли до нашої хати. Нас з братом мати обкрила ковдрою на печі і наказала не виглядувати. Першим ішов німець з направленим на людей автоматом. Тільки відкрив двері, а всі діти як завищать. Він сказав: «Нікс капут!», посидів на покутті, випив кілька яєць і пішов, а поліцаї за ним.

Через деякий час зайшов знайомий поліцай і сказав, що поки він нас врятував. Мама спитала, що може нам тікати? А він каже: «Куди ви будете тікати? Я ще не знаю, чи будемо тут залишатись, чи поїдемо. Я прийду і скажу». Увечері ми почули, що гудуть машини. Він зайшов і каже, що будуть їхати, а ми щоб годину-півтори почекали, а тоді рятувались. Тікали ми ніччю. У нас була корова, кури, то відчинили хлів, а собака пішов з нами. Ми пішли в Лукавець, потім в Гуринівку. Там люди недобрі попались, кричали, що закривайте ворота – погорільці ідуть! Але були і добрі, допомагали чим могли. В Гуринівці була порожня хата, і ми жили там. У Корюківку повернулись після визволення, у вересні місяці.

Хату нашу спалили 2 березня. З груби залишився стаяк, брат спорудив врем'яночку, там і жили. Були сім'ї знищені повністю. Де кого захватили, там і убили. По Корюківці вовки ходили серед білого дня.

Записала Лідія Хуртик.

Горбачевська Ольга Павлівна

«Першого березня 1943 року в Корюківському ресторані було розстріляно німецько-фашистськими властями близько 600 чоловік. Тоді ж я почула, що німці у квартирах розстрілюють радянських громадян, і пішла сховатись на Чорний хутір у бурти картоплі, де ховались чоловік 150. Годині о другій дня прийшов до нас один німець, вишикував нас у колону і повів до ресторану. По одному підходили до столу, біля якого без допиту німці розстрілювали мирних людей».

Верещака В. У вогні гартована мужність. Про нелюдські знущання фашистів свідчать очевидці // Комсомольська правда. – 1983. – 1 березня.

Гнатюк (Маслак) Віра Василівна, 1932 р. н., уродженка м. Корюківки

Жили ми на Олексіївці, де ДЕУ (дорожно-експлуатаційне управління) було. Цеп стояв по вулиці Лермонтова, а наша вулиця і ще одна знаходились за цепом, і німців на нашій вулиці не було. І коли з другої сторони прибігла жінка і сказала, щоб ми тікали, бо там вже вбивають людей і палять, ми з сестрою і матір'ю в чому стояли, в тому і побігли на Тютюнницю. Тоді вже була весна, але снігу було ще по коліно. Ми борсались в тому снігу з водою. Одлига була така, що ледве витягували ноги. Прибігли ми в Тютюнницю, нас там прийняли.

Нашого батька на початку війни на фронт не забрали, бо в нього було понівечене коліно. Він ховався у сусідньому селі. А як почув це все, то ввечері 1 березня прибіг у Корюківку, бо знав, що на цій стороні, що горіла, жили мамині родичі, і що ми завжди з ними. І він пішов до них. Зайшов у хату, а там повно вбитих людей і крові стільки, що не можна було пройти. Він шукав же нас. Проїшов по всіх трьох кімнатах – кругом люди повбивані, але нас не знайшов і пішов у Тютюнницю, де і знайшов нас. У житті ми не бачили, щоб батько плакав, а то сльози з нього просто лились. Казав: «Що ми будемо робить? Де ми візьмемо доски, щоб їх поховать? Стільки людей вбито! Не можна розказать, що то за страх і ужас». А вранці 2 березня знов почали палить, і доски не понадобились. А ми з Тютюнниці пішли далі, на Рожки, там родня якась була. Там і жили.

По всій Олексіївці було багато скоту. А в нас корова якраз народила теля. Так вона з телям і загинула. Все згоріло, нічого не залишилось, тільки одна труба. Прийшли батько з сестрою на Олексіївку та забрали корову маминої сестри, яка загинула з сім'єю. Так ми і кочевали. До визволення приїхали на Волинку (це край Олексіївки) до маминої сестри, вони не погоріли і жили в них, поки собі не збудували будку. Як тільки німці приїдуть сюди за лісом, ми тікаємо, як од'їхали, ми колоди тягнемо, щоб що-небудь робить. Ужаси були.

Урожай того року був гарний. Що ми посадили, посіяли, все-все вродило. Як наші прийшли, мати цілий день стояла коло печі і варила картоплю їсти їм. Вони були голодні, злі. Казали, що німців годували яйцями та молоком, а нас чим? А що в нас тоді було? Не одіться, не обуться. Так ми і жили.

Хати на нашій вулиці згоріли всі. Сусідів більшість врятувалась, тому що цеп стояв по вулиці Лермонтова, а наша вулиця була за цепом, і люди вправились втекти.

У нашого діда з бабою було 9 дітей. У дні трагедії загинуло 4 сім'ї. Дід з бабою врятувались, але дід вскорості помер, не пережив, що його рід був такий великий і майже весь знищений. На фронті сини і внуки загинули. Нашого батька, Маслака Василя Івановича, забрали на фронт в 1943 році, а в 1944 році він загинув у Мінській області.

Записала Лідія Хуртик.

**Гутенко Раїса Михайлівна,
10.08.1932 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни ми жили по вулиці Шевченка, за Полікомбанком.

27 лютого в Корюківці побули партизани, багато людей з тюрми виручили. І пішли розмови, що містечко будуть палить. Навпроти нас, в єврейській хаті жили хлопці Володя та Іван, які служили в поліції. У них була сестра Віра, я з нею дружила. Дак ми пішли до них, і вони розказали, що, якщо поїзд прийде, покличуть, значить тікайте.

Ми корову загнали і нічого не думали. Вечір – хорошо, уранці повставли – все хорошо. А тоді зразу одна чорна машина проїхала в бік вулиці Садової, тоді друга, третя... Там запалили хату Скрипок. Кажуть, що вони партизанам хліб пекли. Оторопіли люди, стали втікати. Ми вирішили бігти на Гришков груд, а там стояла охорона по залізничній лінії, що торф возили. Повернули на Милейки, а потім у ліс, де і сиділи до вечора. Корюківка вже горіла. Ми пішли на Наумівку. Там жив материн дядько, у нього і остались. Моя сестра, мати і я жили в діда і баби. З Наумівки

приходили, дак у Корюківці труби стирчали, більше нічого не було. На нашій вулиці хати спалили, але нікого не розстріляли, бо хлопці-поліцейські попередили.

Коли Корюківку визволили, ми перейшли жити на Попов хутор до маминого брата, і я ходила там у школу. Хорошого нічого не було, поки в 1946 році не прийшов з армії батько, і почали будуватись. Я закінчила 7 класів і пішла працювати в ресторан, той, що згорів. А з 17 січня 1950 року пішла на фабрику техпаперів і 45 років я там відпрацювала в красільному цеху машиністом.

Записала Лідія Хуртик.

**Дуреко Мотрона Давидівна,
1932 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни проживала на Олексівці по вулиці Калініна з батьком, матір'ю і двома старшими сестрами.

У кінці лютого партизани поганяли німців, а вони помстилися. 1 березня до нас прибігла старша сестра, яка жила теж на Олексівці, але трохи далі, і каже, що в Корюківці німці заганяють у хати людей, стріляють і палять. Одна жінка вирвалась і бігла по центральній дорозі боса, без верхнього одягу і кричала: «Людочки, спасайтесь, хто і як може! В Корюківці німці б'ють людей і палять. Моє дитя вкинули в вогонь».

У нас був погріб, і всі відразу туди поховались. Сиділи ми всі в погребі. Тоді постукав сусід Савченко Лаврін і попросив його впустить. Він жив за три вулиці від нашої і там вже були німці. Він перебирався до нас городами. А сім'я його побита. Це мати Федора 1867 р. н., жінка Параска, 1903 р. н., діти Борис, 1929 р. н., Лідія, 1932 р. н., Віра, 1935 р. н., Надія, 1939 р. н., Іван, 1942 р. н.

Так ми сиділи в погребі і не знали скільки. Чуємо, щось тріщить, горить і дим іде в погріб. Мати і старша сестра ставлять нас, менших, в картоплю дихать, рятуватись. На ранок диму вже поменшало, а виходить боїмося. А сусід захотів подивитися, що робиться. Вийшов і побачив, що вже все погоріло, догорали хата і сарай.

Батька не було вдома. Його німці загнали перед стріляниною везти начальство аж кудись у Менський район. Коли повертався назад, дак в Кугуках вже було видно пожеар. У Корюківку приїхав, а тут одні головешки, і ми пищим в погребі. Повилазили з погреба вже немощні. Батько нас позабирав і поїхали в Кугуки, а там нас не впустили, тоді поїхали далі, в Бешковку. Оце такий був день для пам'яті мучительний.

Усі хати на нашій вулиці погоріли в перший день я думаю тому, що мій брат, Дуреко Іван Давилович, був у партизанах. Німці в перший день хватали, як вони казали, «підозрілих» людей. Батько старий був і його на фронт не взяли. А брат був з 1927 року народження, теж не потрапив і втік від батька і матері у партизани.

Людей багато повбивали на вулиці, але дехто і врятувався. Синельник Маруся була поранена, але заховалась у погріб і жива залишилася. А її чоловік на городі у криниці заховався.

Ми повернулися в Корюківку після визволення. Батько спочатку зробив курінь. А тоді давали ліс, і він зліпив врем'янку. А вже згодом на цьому ж місці побудував будинок, в якому я живу і тепер.

Записала Лідія Хуртик.

**Євсійчик Раїса Євлампіївна,
1937 р. н., уродженка м. Корюківки**

Жили ми на Олексіївці, по вулиці Лермонтова. Мої батьки побрались і тільки збудували хату.

Ми як тікали, нічого з собою не брали, бо мене треба було носити, тому що нога несправна.

Спочатку пішли на Западеньку до баби (по материній лінії). Там і материна сестра була з дочкою. Мати думала, що на Западеньці палить не будуть, а там таке саме. І ми гуртом пішли в ліс ховаться. Тоді пішли в Гуринівку. Жили там з дідом, бабою, тіткою і її дочкою.

Повернулись на Олексіївку після визволення. Вся вулиця спалена і наша хата теж. Збудували на Олексіївці хатку. Жили з бабою (по батьковій лінії) і батьковою сестрою. В 1946 р. прийшов

батько Євсійчик Євлампій Данилович, 1910 р. н. Він був у полоні, в концлагері. Батько будував хату, в якій я живу.

Мій дід, Євсійчик Данило з внуком пішли в Кугуки дізнатись, як там дочка. Побули в Кугуках і 1 березня повертались на Олексіївку. Не дійшли однієї хати до своєї, і німці їх розстріляли. А друга дочка, мама внука, їх виглядала. На її очах вбили сина і батька. Їй так на нерви дало, що відібрало ноги. І більше вона не ходила. Поховали діда з внуком вдома в саду.

Записала Лідія Хуртик.

**Жудік Лідія Мефодіївна,
1928 р. н., уродженка м. Корюківки**

Жили на Камишанці по вулиці Петровського (тепер Горького). 27 лютого в Корюківку зі сторони Щорса мимо кладовища приїхали партизани. Із тюрми визволили комуністів, партизанські сім'ї, підпалили склади, вбили кілька маляр і німців. Завернулись і поїхали Заріччям на ліс, у сторону Хохлів. Тут у кожного думки всякі... Жителі нашої вулиці не бачили, бо тоді ж хожденія були малиє, там де хто куди пройде, якщо вже дуже треба. Тоді кажуть, що німці їдуть. Їдуть, хай їдуть. Що нам за діло? Ми вже ж позивкали. А жили ми далі, в низині. Там завжди вода стояла, а саме ж було таке розталля... Я з хати вийшла і нікуди ступить. От я з крильця і по призьбі ходжу. Коли їде фрицівська машина така, як у фільмі «Штірліц» показують. Заїхали в калюжу і зупинились, якраз навпроти мене. А води стільки, що вже в кабінку затікає. Один німець прочинив двері, щось сказав, а я ж не розумію. Тоді дверцятами ляпнув, здав назад, розвернувся і поїхали.

На нашій вулиці стояв пост. Але, мабуть, у них мало було людей, бо рідко стояли. Я захотіла піти до баби на вулицю Шевцова. Вони не стріляли в мене. А тоді мамі сказали, що я пішла до баби Ольги. Мати мене за шкірки і загнала назад. І в неї не стріляли, мабуть, не хотіли лякати.

У нас в кінці вулиці назбиралось багато людей. Бачимо, почали палить Заріччя. І палили спочатку «красиво» – не всі хати

підряд, а там, да там – де жили комуністи, партизани. А старші стоять і кажуть, що он там Никифора спалили, а там Івана. Мабуть, партизани їхали тудою, тому вони і палять. Стоять люди і ніхто не каже, що це ж палять, тікати треба! А тоді вже смерком приходить із Заріччя моєї тітки сестри чоловік і каже: «Чого ви стоїте? Тікайте! Вже всі побиті!» В нього була жінка і двоє дітей. Десь годині о дев'ятій він вийшов у двір, зайшов у повітку, а в хату зайшли фрици. Слідом за ними він іти не намірився, а постояв десь за дверима. Тільки вони вийшли, чоловік бігом у хату, а там усі лежать. Їм чимось помазали під носом, якоюсь отрутою. І діти, і жінка лежали мертві, попотормусив і нічого.

Тоді бачимо, що вже все Заріччя горить алим полум'ям, і ми стали збиратись у ліс. А що вже тоді за хвилину заховаєш? Під піч покидали все, не замазали нічого. На завтра приїхали німці і спалили нашу Камишанку. Попалили все, а в нас залишився дровітник з шалівки, новенький. Ми туди боденьку сала втикнули. Людей, які тікали 1 березня, майже всіх побили. Сусідка Соня з дівчинкою півтора року вирішила тікати в Трудовик. Прийшла на вулицю Франка, а там гнали колону людей і її туди впихнули. Доходять до хати моєї баби, а позаду неї йшов фриц і турнув її за сарай. Вона з дитиною на руках упала, а людей погналі в хату, постріляли і запалили. В баби з дідом була велика хата і згоріли всі, скільки в хату влізло. Ми тоді хоронили, але хіба ж вгадасш? Так, приблизно чи хто з родичів знав. А сусідка полежала і бачить, що в хаті стріляють, а її ніхто не трогає, втекла і врятувалась.

А ми поїхали Заріччям у ліс. Клиң, Заріччя горіли, і було так жарко, що аж пекло. Ми ледве до лісу добрались. Приїхали в Лебіддя, нас там люди прийняли. Дякую їм всім, вони дуже добрі. Нас чоловік 12 приїхало до родичів, але в перший день нас прийняли всіх, а тоді розійшлись по квартирах. На дев'ятий день їздили в Корюківку, хотіли побачити, що тут робиться. А воно знов приїхала команда, і де кого захватили, там і вбивали. На нашій вулиці жив дядько Захар Іванович Хомко, років 40-50 (працював на цегельні) з дочкою Катєю, років 15-17. Їх піймали, загнали в

наш дровітник, і ще людей, яких побачили. Сарайчик запалили.

А ми жили в Лебідді. Мати шила одяг, а батько – чоботи. Люди давали їм за це їжу, одяг. Тоді, якраз перед тим, як німці відступати почали, чуємо – земля гуде під Лебіддям. Жінки і мати моя пішли на шлях подивитись. Повернулись і кажуть, що це наші танки йдуть. Корови стоять не поєні і не мукнуть. Малі діти – ніхто не крикне. От щось же воно було! Наче якась магія. Тоді всі зібрались додому їхати. Це була така радість, що за всі мої роки, хоча і все було добре, але не було такої радості, настільки всі люди, які залишились живі, були раді.

У вересні місяці після визволення приїхали в Корюківку. Мене як привели, я не могла вгадати нічого. Вулиці поробились широченні, невпізнанні. Нема ніде нічого, одні коминки стоять. Тоді лебідці привезли толокою два сараї, кілька заборів і віддали людям. І ми зробили хату.

Записала Лідія Хуртик.

**Карюка (Стельмах) Олександра Олександрівна,
1926 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни я з батьками жила по вулиці Кірова, в кінці, на Пустой. Там була бригада колгоспу «13-річчя Жовтня».

27 лютого 1943 р. на Корюківку зробили наліт партизани. Визволили адмінпрацівників і партизанські сім'ї. Вранці о 4 чи 5 годині над головою пролетів снаряд. А там із Низківки на Корюківку йшов поїзд, потім вибух. Підірвали. 28 березня побили і хоронили поліцаїв. А на Пустой жив поліцай Дудко Данило Євстахович. Його теж вбили і хоронили 28 – у неділю.

А 1 березня ми не виходили з двору, попорались, понаносили води собі та худобі. Хата наша на отшибі була. Спочатку провулок був, одна хата – Подтерєб, друга – Радченків. Між Радченками і нами проміжок – хату продали. І вийшла місцина вільна. Сусід вийшов на крильце і побачив, що в нас в городі робиться. А тоді прийшов і сказав, що в кінці нашого городу, під двором, клунею, під річкою козачки стоять. А по центральній вулиці ходить німець з

автоматом. Корюківка кругом оцеплена. На Колгоспній, зі сторони Щорса, на Поповому хуторі місцями почав з'являтися дим... А ми нічого не знаємо...

Після обіду почали бігти біженці – через болото, через річку, під мостом. Наша хата крайня, і під нашим парканом вони зупинились, бо ми розповіли, що тут кругом охорона. А вони розповіли, що місто палять, всіх людей гонять у центр, у ресторан – перевіряти паспорти. Багато людей пішло, а багато поховалось. Хто повивозив на зиму гній на город, то в гною повикручували ямки і поховались з дітьми. Хто де. Ще біжать люди, говорять, що партія заходить у хату, убивають старих і малих, а слідом іде партія і палить хати. Ще люди розказують, що на вулиці Чапаєва жив дядько Ферапон. Його хату запалили, жінку вбили, так дядько з вилами кинувся на них. Його схопили за руки і ноги і живцем кинули в палаючу хату.

На вечір на Лісній, ближче до Пустої згарища видно. Жар аж пише.

Ховались ми втрюх. На городі, як фронт проходив, так окопчик батько викопав, і велика бочка на окопі лежала. Ми з матір'ю в окопі лежали, а батько ходив туди-сюди. Під вечір на станції став валити чорний дим. Потемніло, німці пустили ракети і поїхали на Щорс.

Ми зібрались і пішли на Костючки. Йшли по Олексіївці. Кругом нема ні духа, тиша... А потім нам сказали, що там уже всі люди вбиті.

Далі йшли по полю. А сніг такий... одлига, морозчик – пришерхло. Раз ступив – видержить, а другий – по коліна провалився. Так ми і дійшли до Костючків. А на ранок повставали і давай дивиться – як там, що там у Корюківці... Дивимся: ціла завіса диму, значить палять і 2 березня. Вночі батьки кажуть: «Підемо побачимо, може, там вже і наша хата згоріла. А не згоріла, так худобу накормимо». Бо все ж залишилось. Хіба ж з собою що візьмеш? Не на умі було... Повернулись батьки і розказали, що половина Пустої згоріла, а ці будинки Радченка, Подтереби і наш – стоять.

А поряд будинки погоріли, тільки вуглинки жевріють. Накормили вони худобу і пішли назад у Костючки.

3 березня теж з'являлись то тут, то там вогники і дим. Днів 6 ходили додому провідувати. Хати цілі 22 залишилось, а половину спалили. Люди повтікали.

Через 6 днів я кажу матері: «Ви вже не йдіть, ми з батьком підемо». Це мені було років 17 чи 16... Пішли через Кугуки, дійшли до олексіївського ставка, а тут вонь від згарищ, від людей погарених, що не можна дихать. І ця гарь трималась цілий рік: і взимку, і влітку. Як повісиш прання, так напитатється цим запахом страшним, що й дихати не можна. Глянули на будинки: як стояла вулиця будинків, так залишились пічні труби, хвірточки недогорівші. Цілі вулиці на Олексіївці погоріли, ніде ні будиночка, тільки пічні труби стирчать та люди обгорілі.

Ми пішли шукати сестру матері. Вона з 2 синами з початком війни переїхала з Чернігова. Її чоловік був у Чернігові завветбаклабораторією. Спочатку вони жили з нами на Пустой, а потім пішли на квартиру по вулиці Вокзальній біля залізничного моста. Її ніхто не бачив, вона з дітьми до нас не прибігала. Ми прийшли, дивилися: згарена хата і 3 трупики обгорілі, один попіл. Ми з батьком знайшли коробок, склали все і закопали. І тільки вправились, а тут іде паровоз, той, що з рейок зійшов від вибуху, а спереду – платформа, щоб не підірвали. Ми через лози побігли до хати, тоді в Костючки, а через тиждень перейшли в Петрову Слободу.

Записала Лідія Хуртик.

**Кобзар Валентина Максимівна,
1934 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни ми жили по вулиці Устименковій. Наш город виходив до магазину на Червонохутірській.

Батько пішов на фронт і приказав матері, що як буде в Корюківці війна чи що і як буде летіти літак і стріляти, так щоб падали як неживі. І мати нам так наказала.

Нам сказали, що будуть Корюківку палить, та ми не знали, що

з усіх кінців. Мати поклала на саночки де кращі речі, і ми пішли до матиного брата на вулицю Кошового, переночували. А тоді його жінка каже, що нічого не буде, ідіть додому, порайтесь і топіть піч. Мати нас бросила і пішла додому. А тут стали з усіх сторін стрілять і палить. На Кошового зі сторони Холмів хати горять, на нашу хату стріляють, мого брата поранило. Так вона нас у погріб позачиняла, а сама речі ховала. А тоді мене вивела, перевела через дорогу і каже, що іди, бо тут уже машина їде і палять. І я пішла як на Баранівку з людьми. А тут самолёт летить і стріляє. Так я впала, та в воду. Він пролетів, і я пішла далі. Пробиралась через кущі, тоді побачила хату на бугорку, Стукали там жили. Коло тої хати стала і плачу. Коли ж їдуть на коні возом наші сусіди Нековалі – Ніна і Сашко. Посадили і мене на воза і повезли аж туди далі на Милейки. Побули там мокрі. Нас посушили на печі. Тоді мати допиталась і знайшла мене. Кажуть, і Баранівку будуть палить, і ми пішли на Спичевате. Там до людей попросились, а там поліцаї були, і нам сусідка каже, що ви звідси тікайте, бо вас тут можуть повбивати. І ми повернулись на Баранівку і тут пережидали.

А тоді після цього всього, як спалили, ми жили по Шевченка, там хата на городі осталась, 10 сімей, всі сусіди.

А тоді кажуть, що німці відступають і знов буде бійня. Так ми з матір'ю в ліс пішли в сторону Кугуків. І корову взяли. Сиділи в лісі, померзли, холодно – і давай вогонь класти. А німці побачили вогонь, дим – і давай снаряди лупить. Так мою сестру Олю коренем з дерева оглушило так, що скільки жила, так на вухо не чула. Тоді ми пішли в село Кугуки. Там люди добрі прийняли нас, дали поїсти, бо голодні. В лісі, що мати подоїть молока, так усі понапиваються. А коли снаряди летіли, так ще і корову нашу вбили.

Прийшли в село Кугуки, а там солдати наші стояли і кухня їхня була. Мати стала плакати, що нема чого їсти, воші в голові завелись, немиті, грязні. А тоді головний питає, що а де ваша корова. Мати розказала, вони поїхали і забрали корову на кухню. А нам то мила дали, то крупів.

Повернулись додому, все згоріло, дак в сарайчику жили, на грубі їсти готували тій, що від хати осталась. Тоді дошки погоріли

позбирали і з матір'ю зробили сарайчик, буржуйку поставили. І майже на землі жили.

А раніше таке було. Німці вели в ліс партизан на розстріл. А я вийшла через город на Червонохутірську і йду слідом за ними. А один наш подивився, рукою махнув, а я не зрозуміла і йду. Дак другий маляр чи німець коло плотини штовхнув мене. А тоді я зрозуміла, що їх ведуть стрілять, і більш за ними не йшла. Ще пам'ятаю, що коло ресторану вишка була. Дак на ній вішали комсомольців.

Записала Лідія Хуртик.

**Коваленко (Жара) Тетяна Павлівна,
1926 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни жили по вул. Горького. Будинок у нас був новий, тільки перед війною збудували. Батька на початку війни забрали на фронт, звідки він не повернувся. В матері нас було троє – я (найстарша) і двоє молодших братів.

1 березня Корюківку палили по окраїнах. На нашій вулиці тільки цеп стояв. Спочатку думали, що палять тільки партизанські сім'ї. Ми теж готувались, бо рядом з нами жили родичі партизан. Деся перед обідом з вулиці К. Маркса біжить моя бабуся і кричить: «Ой, Боже! Пашу убили!» (її невістку). Паша двох дітей отправила в Майорське, а сама залишилась, бо в корови повинно було теля з'явитись. Теля прийняли. А будинок був на два ходи. Пашина половина була з вулиці, а бабина з городу. Баба чує, що в Пашиній половині щось бахнуло два рази. Баба вирішила, що Паша пішла кудись, а теля щось перевернуло і пішла подивитись. Заходить, а двері всі відчинені і лежать вбиті Паша і теля.

Трохи пізніше до нас прибігла налякана і розстроєна моя тітка. Вона жила з свекром, свекрухою, дочкою Валею, 2 роки і сином Вовою, 10 місяців на Поповому хуторі. Свекор побачив, що йдуть поліцаї, і з тіткою Пронею заховались за двері. А свекруху з дівчинкою Валею поліцаї забрали «перевіряти документи». Загнали в сусідський великий будинок. І вскорості будинок горить і люди кричать. А один чоловік вискочив і на поліцаїв пішов. Так вони

його за руки, за ноги і в вогонь вкинули. А дід з тіткою Пронею ховались в ямці, де картоплю на зиму закопували.

А ми діждались вечора. Німці пустили ракети і поїхали на Щорс. Люди давай тікати, хто куди. Ми рушили на Наумівку. Прийшли туди, а люди нас не пускають – бояться, що через нас і їх попалять. Один дід в Наумівці забрав нас до себе. Уніс соломи, розстелив серед хати, і ми лягли. Вранці, годин у чотири пішли в Корюківку. Мати зосталась з дітьми, а я пішла. Прийшла на своє дворище, все згоріло, один тільки кам'яний погріб залишився. Я стала ходити по вулиці, звать корову Марусю. Коли дивлюсь, вона летить до мене. Я її на налігач і повела в Наумівку. В ліс ішли ховатись і корову тягли, бо це був нам істочник життя. З Наумівки пішли в Кугуки до родичів. Там стали трохи обживатись. І моя бабуся, Жара Мотрона Михайлівна, туди прийшла. Вона спочатку втекла в Озереди, а тоді почула, що ми в Кугуках, і прийшла до нас. А 9 березня зібралася в Корюківку, бо там вона закопала своє смертельне і треба було відкопати. Мати і племінниця відмовляли її йти. Але вона сказала, що під вечір повернеться, і пішла. Вже і вечір, а її нема. Стали ми розпитувати і дізнались, що вона прийшла на наше пожарище, а там погріб залишився, в який прийшло жити 5 чоловік, яким нікуди було йти. На городі стояла копиця сіна. 9 березня поліцаї цих людей розстріляли, кинули в копицю і запалили.

На нашій вулиці всі хати погоріли. Люди майже всі врятувались, а загинули ті, що побігли кудись ховатись.

А ми, як усе заспокоїлося, прийшли в свій погріб і зимували. А тоді один дядько привіз лісу, збудував хату і запросив до себе жити людей. Там зібралось 15 сімей, і другу зиму ми переживали там. Ніхто нічим не скупився, всі жили як одна сім'я. Горе всіх згуртувало. Потім моя мати надумалась будувати хату, а боса, гола... Застудилась і осліпла. В 1944 році я пішла в школу. Трохи походила і кинула, бо пухли з голоду. На углу коло церкви була хата і там організувався банк. Управляючим був Лобанов Микола Федорович. Мене взяли на роботу.

Записала Лідія Хуртик.

КІМ КНПДФ № 4619
Коваленченко Надія Антонівна,
1931 р. н., м. Корюківка,
вул. Червонохутірська, 113

Я проживала по вул. Червонохутірській і зараз живу там, де була наша хата. Збудована вона, як інші по цій вулиці, з червоної цегли ще за часів Л. Бродського. У 1943 році у лютому прийшли партизани. Убили 7-9 німців. На ранок 1 березня 43-го приїхали німці. Взяли ланцюгом по околицях і почали убивати.

То першого чила мене мати почала зачісувати, бо були довгі коси. Потім пішла поратися по господарству. Коли біжить через наш город чоловік, ускочив у двір і каже: «Тікайте бігом, убивають!». Мама і я в чому були то побігли. Був ще лід, так ми через лід і до лісу. Пішли в с. Бреч і там жили до тепла. Приходили у Корюківку, так усе було згарене. Як оце станеш на мосту по Червонохутірській, так видно усе аж до церкви, нічого не було, все спалене. Знаю, що побили сім'ю Ковальчуків: Маша (1931 р. н.), Михайло (1928-29 р.). Усього п'ятеро дітей. По-вуличному звали їх Викидайлами. Бо їхній батько працював охоронником у якомусь ресторані. А коли почали німці бити його дітей, то він кинувся на них.

У одному заводському будинку неподалік жила полька Яблонська. Знала німецьку мову. У неї була онука Зоя. Так німці пішли Ковальчуків бити, зайшли були і до Яблонської. Вона випросила будинок не палити. Німці залишили його і до сусідів Викидайлів. Так вона побігла туди, хотіла теж випросити, щоб не вбивали їх. Але не вберегла. Убили усіх їх і її. Її сусідами у другому будинку були Потапенки. Жила моя подруга Потапенко Дануся. Дуже добре грала на роялі. Коли німці зайшли до будинку і побачили рояль, то будинок і не спалили. Забрали інструмент кудись у село. Дануся вижила і після війни знайшла рояль та грала.

На вул. Гагаріна були великі бурти картоплі. Хто з людей біг з нами, то частина вирішила сховатися у тих буртах. Німці їх зна-

йшли і відвели до ресторану вбивати. Загинула ще моя подруга Віра. Прізвище не пам'ятаю. Бачила її в калюжі убитою, та де похована, не знаю.

Поряд з нами жили старі люди Єременко Марк і Софія (вул. Червонохутірська, 111). Дідок був хворий, самостійно пересуватися не міг. Його дружина Софія все возила його на возику. Тож у трагедію вони нікуди не побігли, а сховалися у погребі, бо не подужала баба його відвезти до лісу. Німці через двері їх і постріляли, мабуть, просто дали чергою по погребу. Поховали їх прямо у дворі, де оце хрест стоїть (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

**Ковтун Катерина Павлівна (в дівоцтві Никифоренко),
1933 р. н., уродженка с. Савинки Корюківського району,
жителька м. Горохів Волинської обл. (з листа)**

Нещодавно я побувала в Корюківці у своїх рідних і вони організували поїздку до місця переховання останків Корюківської трагедії в роки Великої Вітчизняної війни, там де будується Меморіал жертвам фашизму.

Важко згадувати ті страшні часи. Але все ж таки я вирішила поділитися спогадами. Дитинство моє пройшло в дуже гарному селі Савинки. Село було велике, красиве, з мальовничими левадами, великою красивою церквою, тут була лікарня, школа, магазин, пошта, сільська рада, великий сад. Оце все було разом у центрі села. Річка Убідь, яка впадає в Десну, а протікає вона понад лісом.

Люди працювали в колгоспі, вечорами збиралося багато молоді в клубі, щовечора грала гармошка, в селі багато де було чути пісні. Люди в селі багато працювали, але, на мій погляд, вони були дуже щасливі й веселі.

Років у п'ять я захворіла і моя мама Євдокія Єгоровна повезла мене з старшою моєю сестричкою Галиною в Корюківку в лікарню. Була зима, то я нічого не могла запам'ятати, але в пам'яті лишилися великі будинки в порівнянні з нашими сільськими ха-

тами, рівні широкі вулиці, велика лікарня, і я мріяла, як виросту, то буду обов'язково жити в місті Корюківка.

Аж раптом вся оця краса і моя нездійснена мрія згоріли за два березневі дні.

Після звільнення Корюківського району від німецько-фашистських загарбників я мала 10 років. Війна іще йшла, а у нас уже був мирний час. Швидкими темпами велись різні відновлювальні роботи. Через наше село Савинки вантажні автомобілі возили ліс на станцію Корюківка.

Одного разу у вересні 1943 року я попросила дозволу у своєї мами з'їздити із знайомим водієм у Корюківку. Пам'ятаю, що я була дуже рада, що він мене забрав із собою, і їхала в дуже гарному настрої. Проте поверталась у зовсім інакшому.

Адже коли ми в'їхали у місто, то я побачила жахливу картину. Хоча і в Савинках було багато руйнувань після війни, але від Корюківки не залишилося нічого. Це було не місто, а суцільне згарище.

Навкруги усе було чорно-сіре від сажі і попелу. Від будинків залишилися тільки залишки печей з димарями. Стояли чорні обпалені дерева.

Але найстрашніше було те, що впродовж дороги, якою ми їхали, я бачила багато кісток і черепів і навіть цілі скелети, які валялися навкруги. Поряд бігали бродячі коти і собаки і щось гризли. Щось клювали ворони. Картина була моторошна. Я запитала у шофера, а де ж люди, то він відповів, що люди сховалися, але я помітила в нього на очах сльози.

Уже вдома мені розповіли, що то були кістки загиблих тварин, а також і людей, адже деякі були знищені цілими сім'ями і похоронити їх було нікому, бо в Корюківці залишились старі й малі, та й то їх було дуже мало, бо повертатись було нікуди.

То вже пізніше почали рити землянки і зводить якісь халупи.

Коли ми приїхали на станцію, водій пішов у вокзал і не закрив вікна в кабінку машини. Я одразу почула страшений сморід, який, мабуть, ішов від тих останків, що валялися навкруги.

Коли водій повернувся, я йому і кажу:

– Дядю Костя, а що це так сильно воняє?

Він нічого не відповів, тільки сказав:

– Пробач, Катю, що я забув закрити вікно в машині.

Невесела я поверталася додому. Ще будучи дитиною я зрозуміла, що побачила жахливу трагедію, яку здійснили німецько-фашистські загарбники. Побачене вкарбувалося в мою пам'ять на все життя.

Зараз я живу на Волині серед гарних людей, але майже щороку відвідую свій рідний край, своїх родичів у Корюківці. Бачу, яке прекрасне процвітаюче місто, відвідую і свої рідні Савинки.

І здавалось, що ніколи не повториться те, що ми пережили 40-х роках минулого століття.

Аж знову війна.

Хай вона буде проклята і ті, що її розв'язують під будь-якими знаменами!

Записала директор Корюківського музею Людмила Бабич.

**Корнієвська Діна Степанівна
(дівоче прізвище Назарова)**

**10.03.1928 р. н., уродженка м. Ямпіль Вінницької обл.,
з 1929 року жителька м. Корюківки**

«Людській пам'яті властиво забувати. Але те, що творили фашисти 1-3 березня 1943 року в нашій рідній Корюківці, не забудемо до кінця своїх днів.

До війни ми проживали з матір'ю Ларисою Матвіївною Назаровою в кімнаті при Корюківській аптеці, де мати працювала санітаркою. Там і залишилася жити під час німецької окупації. Батько Назаров Степан Федорович був репресований в 1937 році, знаходився в сталінських таборах на Уралі.

Пам'ятаю, як 27 лютого 1943 року, десь близько четвертої години ранку ми побачили партизанів, що ланцюгом пробірались у дворі під стінами аптеки. Тихесенько постукали. Мати відчинила. Оглянули приміщення аптеки. Встановили кулемети на вікнах,

що виходили в бік комендатури та поліції. Поліція знаходилася поруч аптеки, катівня-арештантська в глибині двору, де зараз приміщення архіву.

Почалася шалена стрілянина. Нам порадили лягти на підлогу. Скільки це продовжувалося – не пам'ятаю, але досить довго. Залишили нас партизани без будь-яких порад. Оскільки вікна були вибиті з рамами, залишатися в таких умовах було неможливо, і мати вирішила йти з нами до знайомої Софії Степанівни Хлистун, яка проживала в кінці вулиці Індустріальної, майже під лісом. З центру міста жителі поспішили на околиці Корюківки.

У господині на руках була однорічна дитина, але зустріла нас привітно. Крім нас, у квартирі цього 4-квартирного будинку знаходились ще якісь знайомі господині. Переночували. Наче все затихло в Корюківці. Першого березня вранці мати вирішила сходити до аптеки, щоб взяти чогось попоїсти. Нас залишила тут з Софією Степанівною. Але ми з сестрою теж пішли. Йдемо за мамою на далеченькій відстані. Вона обернеться і кричить: «Верніться зараз же!» Постоїмо, вона відійде далі, і ми вслід. Так і прийшли до аптеки. Мати почала в печі варити квасолу, а ми вийшли на ганок аптеки, що виходив на вулицю Шевченка в центрі міста.

Бачимо, як по вулиці їде вантажна машина, вкрита брезентом. Шофер крикнув нам з кабіни: «Тікайте, зараз будуть палити». Ми до матері, а вона каже, що такого не може бути. Винесли ми в погріб дещо з нехитрого нашого скарбу і бігом до сусідки Феодосії Тихонівни Романенко (тіточки Фені), що жила навпроти аптеки, поруч з цегляним магазином, де тепер будинок культури. Син її, підліток Шура, втік до родичів у с. Сахутівку, бо чоловіки і юнаки боялися розправи, помсти фашистів.

Ще згадую, що по дорозі з околиці до центру міста ми не зустріли жодної людини, бо всі боялися помсти фашистів і переховувалися на околицях з метою покинути місто в разі небезпеки. Вже згодом зі свідчень врятованої Тешенко з дому, де жила Софія Хлистун у той час, як ми дійшли до аптеки, вже всі були розстрі-

ляні, і будинок запалено. Загинула і Софія Хлистун з донькою і племінницею.

Розповідаємо далі. Бачимо великий дим з боку окраїни Корюківки – Клину. Ще стоїмо на подвір'ї у Романенків, але чуємо тупіт багатьох людей, гомін, крики есесівців. Тітка Феня заглянула в щілину в паркані, взнала в натовпі своїх сусідів, побачила, що їх повели до ресторану. А потім постріли, крики, зойки. Зрозуміли, що вбивають усіх. Кинулися до їхнього погребу, невеличкого, вкритого землею та якимось бадиллям.

Тітка Феня відкрила двері в своїй і свекрушиній половині, хліві і погребі, де ми сиділи за вузлами. Десь під вечір почули крик у дворі. Феня впізнала голос батька і наважилася вийти, незважаючи на наші протести. Він закривавлений, тяжко поранений дістався з околиці, де він проживав до Фені. Стогнав і кричав: «Мене вбили, мене вбили...» Феня сховала його у сні в хліві. Невдовзі він помер, бо перестав кричати.

Сидимо в погребі ні живі, ні мертві, як кажуть, замлілі від страху. Дочекалися ночі, вийти боїмося, не знаємо, що робиться в місті. Ніяких ракет ми не бачили. 2 березня також сидимо в погребі. Через неприкриті двері бачимо, що горить вулиця Зарічна (тепер К. Маркса). Десь під вечір горіли хати вже по цей бік річки, приблизно там, де тепер райвідділ міліції.

Зрозуміли, що в цьому погребі ми задихнемося від диму, бо він був розташований близько до хліва. Феня витягла з вузлів простирадла білі. Ми накинули на себе, щоб повзти до бурту картоплі, який знаходився на городі, далеченько від хати. Бачили в дворі двох убитих поліцейських з білими пов'язками на руках. Доповзли до бурта. Мати лізла перша, щоб бути вбитою першою і не бачити смерті нас, дітей, але сніг на бурті розтав і сховатися там було ніде. Жінки вирішили повзти у вогонь. Вогонь ішов величезною лавою від будинків, стелився по землі, як у страшному пеклі, як у страшному суді.

Повземо туди, де горять хати, падають балки, покрівля. Доповзли, а свекруха Фені загорілась біля бурта, почала качатися,

збивати полум'я. Вдалося. Приєдналася до нас. Посіли всі біля великої купи гною, що не горить. Очі вилазять від диму, терпіти не можемо. Побачили незгорілий погріб неподалеку, сховалися.

Уночі тіточка Феня пропонує йти до колгоспних силосних ям, щоб сховатися. Перейшли річечку, яка від вогню розтанула. Дійшли до ям, а вони повні води. Лягли на землю, замерзаємо. Повернулись знову на згарище, знайшли чужий погріб, сховалися. Десь під ранок побачили, що аптека і будинок Фені згоріли, а погріб її залишився. Переповзли до нього. Наступив ранок 3-го березня. Феня побачила з дверей свою сусідку Горпину, яка йшла городами, кивнула їй рукою. А та кричить: «Вилазьте, вже не вбивають!» Так ми врятувалися в центрі Корюківки за 100 метрів від ресторану, де гітлерівці розстрілювали мирних жителів з дітьми, яких зганяли з різних вулиць Корюківки.

Уже потім про це розповіли свідки, які вночі з 1-го на 2-е березня поранені змогли вилізти з-під трупів мертвих у ресторані. Це Римар Євген Юхимович, Горбачовська Ольга Павлівна, Ольга Третяк, Миша Дерев'яноко. П'ятого прізвища не пам'ятаю, здається Усова.

Такою була помста фашистів за наліт партизан, знищення німецького гарнізону. Ми знайшли притулок в селі Сахутівці у Пелагеї Петрівни Стеценко та її дочки Катерини, а згодом переїхали до Киселівки, де проживали до 1947 року, а потім до Корюківки.

Лише в одній книзі про партизанів Тихоновського В. А. (Видавництво: ТД «Бланк-Експрес», м. Сімферополь, 2004 рік) «Чтобы помнили» є досить зрозумілі висловлювання в передмові автора: «Незадолго до смерти Федор Иванович Коротков поведал мне самое сокровенное о тех трагических днях. Я увидел совсем другого человека, глубоко переживавшего за случившееся в Корюковке. Это была его боль, его постоянная моральная травма, не ослабевавшая с годами и побудившая не писать воспоминаний. Федор Иванович настоятельно рекомендовал мне правдиво и честно самому изложить на бумаге то, чему я был свидетелем в те годы».

Р. С.: Ф. І. Коротков під час Великої Вітчизняної війни – ко-

мандир Корюківського партизанського загону, з липня 1943 р. – командир партизанського з'єднання ім. Попудренка.

З розповідей свідків трагедії відомо, що масовий розстріл жителів Корюківки відбувався в ресторані, в житлових будинках. У народному (робітничому) театрі розстрілів не було, німці там тримали коней. В церкві жителів не вбивали, а вранці 2-го березня вивели разом з батюшкою Бондаревським і розстріляли в сусідніх з церквою будинках. Про це свідчив Михайло Менський, який з матір'ю, братом Миколою і сестрою Тетяною серед ночі 2-го березня вибралися з церкви і втекли в сусіднє село, врятувавшись від розстрілу.

Починаючи з 2002 р., в Корюківку на запрошення мера міста О. В. Папіна неодноразово приїздив з німецького антифашистського фонду ім. Мартіна Ніємюллера м. Вісбаден пастор Стефан Мюллер з журналістами з різних видань Німеччини, щоб зацікавити німецьку громадськість історією трагічних подій 1-3 березня 1943 р. Вже в 2005 р. на траурному мітингу в Корюківці побував Надзвичайний і Повноважний посол Німеччини в Україні Дітмар Штюдemann з дружиною Карін графинею Фон дер Шуленбург-Штюдemann та радником з питань культури Арно Кіргофом».

Власноруч записаний спогад Д. С. Корнієвською знаходиться у фондах Корюківського історичного музею.

Коробко Віктор Петрович,

1927 р. н., уродженець м. Корюківки

До війни ми жили на Тамихі. Тепер це вулиця Робоча, а до війни називалась Молотова.

1 березня вранці, часов у 7, до нас додому прибїгла сусідка Валя Скрипка, в плече поранена, кров тече. Її моя мати перев'язала. Вона сказала, що кругом палять, батька і матір застрелили, а Шура і Коля (одногодки мої) босяком утекли і щоб ми тікали. Мати вийшла на вулицю і побачила, що всі тікають, все горить. Куди тікати? Усі біжать, і ми побігли до ставка на плотині в бурти, їх там було 6 чи 7. Чуємо: крики, виски, стріляють. Повитягували

усіх з буртів, повели на перевірку документів до ресторану. А хтось утік оттуда, дак каже, що не вірте, не слухайте, тікайте, там стріляють. Насобиралась мо' сотня чи дві людей, постояли там. Ну куди іти? Мати каже, що ідем додому, а горить уже все. Наша хата ще не горіла, а сусідська вже. Прийшли додому, поховали під піч подушки, одяг, швейною машиною заткнули. Дак угол одгорів, а футляр згорів повністю.

Ну куди іти? Мати за голову взялась. Мені було 13-14 років, дак все рівно. Ну побігли до вузькоколейки, бо там вода кругом, болото. Вискочили туди, до нас приєднався Володя Третяк, жінки з дітьми. І нас назбиралось чоловік 40-50. Тільки пройшли Гришкін груд в сторону Баранівки, вузькоколейки, оглянулись і побачили, що на сірому коні на санях їдуть 2 чоловіки і стріляють з автомата по нас. Ми вправо звернули метрів 20. А там снігу та води по пояс, не бігти, не йти – прогрузає. Мати каже, що як знов почнуть стрілять, то падайте і лежіть, як убиті, може, до нас і не підійдуть. Правда всі попадали, лежать, а вони їдуть до нас, по-українськи говорять, матюки гнуть. «От, – каже, – як нада стрілять. А що ти стреляв, куди? Як я стрельнув, дак всі лежать!» І підходять до нас, а ми лежим обличчям у сніг. Метр пройшов, ногою сунув. «О» – каже. А там метрів через 5-10 діти маленькі – років 2-3 злякались, заплакали. Дак вони пішли тих жінок і дітей маленьких підбирати, на сані посадили і поїхали назад. Тоді чуєм, що вищать, кричать, стріляють. І дітей у вогонь покидали. І ми давай тікати. У Баранівку ввійшли, де мельниця була, нікого немає, дальше в Милейки – теж порожні хати, ні скоту, ні людей, тільки кури ходять. А вже темніє. Вирішили іти на Лебіддя. Прийшли туди – та сама історія. Нема ніде нікого, порозчиняте все. А всі люди мокрі, замерзли. І знов лісом пішли на Спичевате. Туди прийшли вже вранці. І там повна хата людей, місце знайшлося тільки в кутку, на кочергах. Час чи два переспав, тоді люди стали ходять. Вийшли на вулицю, подивились – не диму, не вогню не видно. Лебіддя не горить, і ми пішли туди. Нас забрав Осипенко Ісак. День перебули. На другий день мати каже, що поїдемо в

Корюківку, побачим, що там робиться. Конем нас Осипенко Ісак вивіз. Бачим: одні головешки. Барахло поприсмалюване пови-тягували. Не одіться, не обується ні в що.

У Лебідді переживав, дак приїхав Левдик Василь Микола-йович. Він підпільно працював начальником ТЕЦ а при німцях на партизан і був командиром роти в Тихоновичському партизан-ському загоні. Він шукав свою жінку і сина Колю, а жінка була моя двоюрідна сестра. Дак узнав, що я живу в Лебідді, дав коня і попросив поїхати шукать його жінку. Довго я їздив, шукав і знайшов у лісника Друцького. Я тоді вже на Чорному хуторі жив. Кінь у мене остався, потім ще другого дали. Женя Пучин каже, що кормить да орить, щоб лопатами не копали. Дак всю округу і днем, і ніччю орали. Оце вже поміч від партизан Василь передав, щоб оборувались.

Записала Лідія Хуртик.

**Коробко Ніна Вікторівна,
1931 р. н., уродженка м. Корюківки**

Моя мати померла молодою в 1933 р., а батько – перед війною. Я жила з тіткою по вулиці Кірова, була під заводським патронатом.

1 березня ми з тіткою по сіль ходили, на станцію, на вулиці ще не стріляли. Як додому прийшли, ще тут не горіло. А по дорозі бачили вбитих людей, чемодани валяються. Дак взяли з собою кой-шо поїсти, а тряпки в земляний погріб покидали. І пішли по воді ховаться на луг, за автоколону, пекарню, майже до річки. Людей там було повно, забито і все слава Богу. Тільки один Коля, Онучкин син, виліз і пішов. Його просили: «Коля, не йди!». А він каже, що в завод перескочить і буде там. Тільки виліз на міст коло пекарні, і його вбили.

І коло автоколони була яма повна людей. Лежали в снігу, у воді. А ми були дальше, в глибшій ямі. Чули, як людей із цьої ями, що коло автоколони, в ресторан гнали. Через півгодини – виски, крики і розстріляли.

А розстрілювали не німці, вони по-нашому говорили, у всіх на рукавах – черепа намальовані.

Ще раніше бачила, як людей у свинарнику розстрілювали. Ми коло копанки гуляли, де раніше горчешники горшки робили. Нас було чоловік 7 підлітків, дак побігли подивитись. Ямка в свинарнику на півсарая вже готова була. Машина під'їхала, ви-грузилась, і ні пострілів нечутно було, нічого. Ми підійшли не відразу, думали, що ще привезуть. А коли підійшли, дак бачили, що в ямі ще земля ворушилась. Там були зроблені три східці, дак я на все життя запам'ятала великий чорний розірваний платок на східцях. Ми з переляку потікали.

А тоді вже пізніше, після визволення, була створена комісія для розслідування, розкопали ямку, сторожів поставили, щоб вовки трупів не порозтягували. Ця комісія встановила, що люди були отравлені газом у машині-душогубці. Потім ці трупи перенесли на кладовище.

А в ямі коло пекарні 1 березня ми сиділи довго. Вже стемніло, німці дали ракети і поїхали, а ми ще сиділи, боялись вилазити. А коли все стихло, повилазили і пішли на Гютюнницю, потім на Сахутівку. Жили в лісі, по селах їсти просили. А як трохи все встановилось, жили в Сахутівці. Потім повернулись у Корюківку і жили по вулиці Кірова в уцілілому будинку. Там жило 8 сімей. Я ходила по селах, їжу просила і кормила всіх. У 1944 р. в Олек-сандрівці був створений район, і мене забрали в Борзнянський дитячий будинок. Багато лиха я бачила в своєму житті.

Записала Лідія Хуртик.

**Короленко Валентина Пантеліївна,
1925 р. н., уродженка м. Корюківки**

Ми жили на Клину, по вулиці 8 Березня, 13. Батько на городі зробив окоп, і якщо які непереливки, ми туди ховались. Поліцаї шукають, а не знайдуть, так в стінку хати зо зла автомати розря-дять і підуть.

І березня ми з мамою ховались у сусідовій ямці, де картопля була закопана на зиму і вибрана. Там ще була моя подруга зі своєю тіткою. Потім ще прибігла сусідська дівчинка Галка, років 7-8 з

Раєчкою Туровнік – 4-5 років. Галкіну сім'ю всю розстріляли, а вона поранена залишилась. А прибігли сюди дівчатка тому, що тут жив Галкін дід.

Ямка була накрита ріпником, і ми з мамою його накидали і на ньому сиділи, бо там вода, сніг розтав. А ці дві дівчинки слідом за нами і матались. Самим не пити, не їсти, а їм же треба дати. У мене мама сама не з'їсть, а дітям віддасть.

В ямці ми сиділи сутки. Спочатку йшла одна партія – поліцаї з Західної України. Брали діток живеньких за руки, за ноги і в палаючий будинок кидали. Баби кричать, мамки вищать, дак вони і їх туди ж.

А ми в ямці сидим. Прийшли западенці і один каже: «Де це вони подівались? Бігали ж тут, як миші руді». А другий каже: «Знаю де поховались, на хату позалазили. Давай гранати кинемо, дак тільки кишки летіть будуть». Кинули гранати, а кишки не полетіли. Хата горить, а ми коло хати під сараєм сидим. Жарко. Дивимося, то на тому, то на тому одяг тліє. Один на одному тушим. Ці пройшли. Чуємо, німці йдуть, гелгочуть. Вирішили, що це вже все, кінець. Німці бачать, що ми живі, стали з двох сторін ямки і спорять між собою. Один доказує, що живі, а другий каже, що дарма, що живі, ідем. Я знала одне слово «ком». Другий не дав нас повбивати і вони пішли в слідуючу хату. Хазяїн цієї хати служив німцям в СС, тільки не в Корюківці, а десь, не знаю де. Жінка їздила до нього. Чуємо автомати торохтять, виски, крики, і тиша... Слідуюча наша хата, так тиша. Тоді знову виск, крик – там багато людей було. А в слідуючій хаті загинув мій батько – Короленко Пантелій Іванович. З ним були хлопці – Тройна Степан і Тройна Іван.

А ми досиділи в ямці до ранку. Я кажу матері, що давай побачим, може, є де що живе! Дивлюсь, а з Корюківки по полю в бік Милейок біжать люди. А тоді розвернулась і на дорогу глянула, а там хтось упав у канаву. Я подумала, що якийсь поліцай побачив, що ми тут, і заховавсь. І я упала в ямку. А то Воловик – господар цієї хати, під якою ми ховались. Тоді я ще визирнула, коли чую: «Валя, це ти? Не бійся». А це сусід – Коля Корнев. Підійшов, повитягував нас, бо ми поклякли в ямці, і пішов шукать своїх.

А ми пішли в Лебіддя. В цьому селі жив батьків друг. Там ми прожили два тижні. Тоді пішли в Милейки, днів три в одних людей пожили, а потім прийшов мамин двоюрідний брат і забрав нас до себе. Потім жили на Клину в Оришки. І в хаті партизанки Марії Кирилівни Скрипки жили. Там дві сім'ї жило, а ми треті прийшли. Отпоювали людей молочком, бо з нами корова з телям була. А самі на город ходили. Поліцаї не давали покою. Як кого десь захватять, так і вбивають. На городах, полях, лісах лежали вбиті люди. Оце так жили.

Як потепліло, ми з мамою жили в своєму погребі. Тоді мама віддала сусіду телицю погуляну, а той зробив будку 3x4 м. А деревини я з лісу натягала. Німці заставляли хлопців і дівчат ліс пилять. Треба було обробить деревину і витягти на дорогу. Помучились ми там.

Записала Лідія Хуртик.

КІМ КНПДФ №4628 (уривок зі спогадів)

Короленка Миколи Сергійовича,

1926 р.н., м. Корюківка вул. Кошового

Знаю Растального Василя Івановича, чоловіка Марії Кирилівни Скрипки, партизанки обласного партизанського з'єднання під командуванням О. Ф. Федорова. Її чоловік був начальником штабу. Сам з с. Рейментарівки. Ще до війни був в армії, закінчив офіцерське училище і як почалася війна, його сюди у Корюківські ліси (ур. «Метлиця», де була хата лісника Симона Скорини) скинули як диверсанта. Хоча скинули помилково. Він повинен був потрапити у Добрянські ліси. То звідси пішов туди. Там і зустрів М.К. Скрипку і згодом повернувся на Корюківщину.

Ми з ним разом працювали на фабриці технічних паперів і все розмовляли про партизанські будні, про трагедію Корюківки.

У березні 1942 року вони (партизани) пішли у Брянські ліси з Єліно. Зі Злинківських лісів перейшли в Білорусь, а потім назад. Повернулись у рідні місця у кінці лютого 1943 року.

Пояснював бездіяльність партизан щодо спалення німцями

Корюківки у березні 1943-го тим, що О. Ф. Федоров перед відльотом до Москви дав чіткі вказівки командному складу загонів не вступати у відкриті бої з ворогом, тому що готувалися до рейду на Волинь. До них бігли люди, хто вцілів. І тоді після розповідей про жахіття рядові партизани божевільно від безвиходності, рвалися у бій. Але не було наказу. Одне діло вступити в сутичку з ворогом, коли він цього не очікує, і інше – коли німці тільки й чекають на прихід партизанів.

Карателі взяли Корюківку в ланцюг з тим, щоб людям не дати втекти і від партизан заслін. Та ще й з повітря над селищем був літак, та ще й не один. І не розвідницькі, а бойові. Як згадувала моя двоюрідна сестра Остапова Варвара Семенівна, 1915 р. н., корюківчанка, тікаючи зі своїм маленьким сином Анатолієм Романовичем Юзюк, 1941 р. н, матір'ю Биченко Анисією Федотівною, 1895 р. н. та чоловіком Юзюк Романом (всі жили по вул. Кошового), по них стріляли з повітря з літаків, але не влучили. А тікали на Баранівку до лісу. Через велику димову завісу і втекли. Жили у мого дядька та через кілька днів повернулися у Корюківку. А 1 березня вони всі сиділи у хаті, а потім вирішили тікати. Забігли до Мойсеєнка Кирила, що недалечко жив, а там уже чоловік 10 назбігалосся. Тут і німці. Вони всі сиділи, то німець одразу почав стріляти. Анисія впала. Та виявилосся, що не поранило. Усі ж були побиті. Вона вибралася з будинку і стала тікати в сторону Баранівки. На городі стояв старий сарай Мойсеєнків, то в ньому вже ховалися багато людей. Тітка моя біжить, а вони її кличуть до себе. Вона каже: «Тікайте, бо і вас усіх повбивають». Не пішли. То їх там німці і вбили та спалили. Колись уже після трагедії там стояв хрест. Але потім з'явився новий господар цієї садиби і, мабуть, забудував могилу. Хоча про це поховання знаю не один я. Що воно там було може сказати Сидоренко Микола, житель вул. Кошової, 43, Бібік Ганна Кузьмівна, вул. Кошового, 24. На той час були сусідами. Ганна Кузьмівна згадувала, що там з убитих родина Сидоренків.

Записала Оксана Толкачова.

**Корюка Ганна Йосипівна,
17.04.1935 р.н., м. Корюківка, вул. Кошового, 67**

Народилася я 17 квітня 1935 року в Корюківці на Поповому Хуторі. Жили ми там, де Піонерська сполучається з Колгоспною. Батько мій Науменко Йосип Захарович (помер у 60 р.) працював до війни у ситроцеку. Мама Науменко (Єременко) Марія Максимівна (1911-2004) була родом із Сядрина. Працювала вдома по господарству, бо тримали корову, свиней, птицю. Та й тоді дітей троє було: Льоня (1932 р.), я і Галя (1937 р.). Менший Коля вже в 1950 р. народився.

1-е березня 1943 р. мені дуже запам'яталося. Тоді був сонячний день, починалась відлига. Багато нас дітей катались на вулиці на санках. Снігу тоді багато було. Аж їдуть по дорозі із Щорса великі німецькі машини, повернули на Колгоспну і стали людей у хати заганяють. У Кузьменкову хату набилося багато людей. Німці їх постріляли і хату спалили. Врятувалася тільки моя двоюрідна сестра Галя (Душко) (1928 р.н.) і ще одна дівочка. А тітку мою Мойсієнко Проню Захаровну (десь під 40 р. і її сина Колю (4-5 р.) убили. Убили діда Дениса Кузьменка. Дід мій Науменко Захар (60 р.) жив з дочкою Мазурко Катериною (бл. 30 р.) і двома внуками 7-8 р. Дівчину звали Тамара, а хлопчика вже не пам'ятаю імені. Жили вони на Заріччі (К. Маркса). Баба моя Мавра померла ще до війни. Коли прийшли німці, тітка Катя сховалася у туалеті і залишилася живою. Діда і дітей убили в хаті і спалили. Тітка після того пішла в партизани. Чоловік її повернувся із війни, але несподівано при заготівлі лісу на хату трагічно загинув. Другий її чоловік Купрієнко Євген втратив у березні 43-го дружину, а доньку Аллу прихистили чужі люди в якомусь селі і всиновили. Знайшов він її лише тоді, коли вже мала власних дітей.

Старший батьків брат Іван Захарович після війни на згарищі відшукав кістки своїх батька і племінників і поховав у тому ж дворі. Там же побудували хату. А потім продали її савинцям і хтозна, що з могилою сталося.

Не дай Божа Мати це побачити! Живих чоловіків у вогонь кидали, крику було!

Батьки, тільки все це почалося, нас швидко зібрали і побігли на Западеньку (вул. Кірова). Там замети великі були, ми в них ховалися. Мати каже батьку: «Мужчин у вогонь кидають, втікай куди-небудь». Батько заховався у заводській трубі, там не один він був. Ми пізно ввечері пішли на Бешківку. Переночували в добрих людей, але клопи всю ніч мучили. На ранок господар хати запряг коня і повіз нас на Сядрино. Перед Сядрино наткнулись на машину з мадярами, злякалися дуже. Один мадярин дав буханку хліба. Поїхали ми далі. У Сядрино ми стали жити у Колі Барина. Було в його дві хати, то одну нам віддав. Материних батьків тоді вже в селі не було. Жили вони, правда, не в самому селі, а на хуторі Калинів. Дід Максим був багатою людиною, мав кілька коней, корів, була земля. Тому й розкуркулили його. Вислали діда з бабою в Сибір. Там дід помер, а баба вернулася вже після війни і забрав її до себе в Ростов син Костя.

Жили ми так у Сядрино до осені 1943 р. І батько теж знайшов нас, а тоді в селі мадяри стояли, і хату, в якій ми жили, спалили. Ми всією сім'єю втекли у с. Золотницьке, покопали собі окопи. Там і сиділи. Коли прийшли наші, ми знову вернулись у Сядрино. Батька на війну забрали, а ми 2 роки жили знову у Колі Барина. Як закінчилася війна, то батька ще довго з армії не було. Мати купила і перевезла у Корюківку хату з Наумівки. Батько прийшов, кисть руки трохи скалічена була. Отак і жили. Страшна війна була. Закінчила я 7 класів у школі ім. Сталіна. Влаштувалась на роботу на фабрику і робила там до пенсії (1985 р.). Заміж виходила двічі. З 1982 р. живу на вулиці Кошового. Син мій Авраменко Володимир Андрійович (1959 р. н.) – чорнобилець, теж на пенсії.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

**Костюк Володимир Іванович,
12.05.1934 р. н., уродженець м. Корюківки**

Моя сім'я проживала на вулиці Гарнієра, 8 і рід мій 150 років проживав на цьому місці. 1 березня ми спали, як звичайно, все було добре. В цей день тут не стріляли. Бачили на Поповому хуторі за-рево. Ближче до вечора стало горіть більше і більше. Мама нагнала горілки, пообідали, брат 11.05.1925 р.н. випив і каже: «Давайте заховасмося в церкву, тому що німці теж християни, може, й не будуть розстрілювати. Я випив, як будуть розстрілювати, дак хоч не буду нічого знать».

Зайшли в церкву і стали за дверима. Ми почули шум машин, потім зайшли 3 німці – 2 охоронці і молодий офіцер-лейтенант, тільки випущений з училища, одягнений з іголки, не есесі-вель, у польовій формі. Він нервував, тому що потирав руки в лайкових перчатках і ходив туди-сюди. До цього я ходив у школу. Там ми місяць чи два навчались. Хоменка Бориса Андрійовича дід був скрипалем. Він преподавав нам музику, німецьку мову і арифметику. Мене навчили рахувати до 100 і кілька німецьких слів. Німець зайшов і сказав: «Нахаузе» – по домам. Я це добре знав. Я одразу закам'янів. Стою, не придумую, що сказати. Мене як паралізувало, а люди почали кричати, з життям прощатись. Потім вийшов батюшка з дівчинкою років 6, упав на коліна і просить, щоб людей не стріляли. Батюшка не знав німецької мови, а молодий офіцер не знав російської. Він тоді батюшці жестами показав, щоб той устав. Той устав. Німець пішов до дверей і показав жестами батюшці, що ключ треба. Батюшка дістав ключ з штанив і віддав німцю. Той узяв ключ і показав, щоб закрились і мовчали. Потім німці вийшли. Батюшка замкнув двері. Німці дали ракети і поїхали на Щорс, такий рев машин стояв. Брат мій очуняв, посадив мене на плечі і сказав, щоб я порахував машини. Я його після війни питав, що для чого ти це сказав. Він відповів, що й сам не знає. Я нарахував 18 машин. Вони були схожі на ГАЗ-51, накриті чорним брезентом.

Ми ще побули трохи в церкві. Стемніло, люди почали розходитися, і ми пішли додому. До нас прибіг сусід Іваненко (він з Перелюба родом) і сказав, що багато людей постріляли, дак тікайте. Ми рано вранці повставали і пішли на Наумівку. Йшов тихий лапатий сніг, вітру не було. А коли дійшли до Наумівни, хмари розвіялись, вияснилося сонце. Ми оглянулися, а над Корюківкою стоять стовпи диму, більше десяти. І так сумно стало. Мама каже, що якби залишились, то нас би побили. А наша бабуся по батьківській лінії Стельмах Оксана (їй років 70 було) залишилась дома, її вбили і спалили в нашій хаті.

Я думаю, що і нашого батюшку в нашій хаті спалили 2 березня. Вихід з церкви дивився прямо на нашу хату. В 1945 р., коли ми будували хату, мама подчищала незгорівші головешки, і в ночви складала і тягом тягала на кладовище і захороняла скраю. Разів 3 возила. Кістки були дитячі, чоловічі, жіночі.

Моя мама була родом з Гуринівки, там були мої дід і баба, дід дав коня, щоб нас забрать з Наумівки. Ми їхали десь 5 березня. Всі хати були спалені, а друга хата від угла ще стояла. В ній жили агрономи, вони пішли, а їх дід остався. Всі хати були соломою вкриті, а їх – гоном. Мама сказала братові, щоб пішов подивився, що в них у дворі, а я слідом пішов, мені ж цікаво. Він відчинив хвіртку, а там лежить розпластаний дід, одягнений у полушубок, валянки, без головного убору. Мабуть, на город ішов і його вбили. Мама спитала, що там, а брат заборонив їй казати, бо буде плакати. І ми поїхали.

На вулиці Мічуріна, на перехресті коло заготзерна хатка стояла, а коло неї лежав обгорілий труп, без голови, без ніг. Один тулуб, налитий рідиною, схожий на гарбуз. І на сонці жир блищить. Отаке звірство я на все життя запам'ятав. Після цього довго страждав нервовими розладами, кліпав часто очима.

Затисав Андрій Забіяка.

Кравченко Валентина Романівна, 1926 р. н., уродженка м. Корюківки

«Война застала мене учачеюся школи. В 1941 году я окончила 8 классов Корюковской средней школы. Семья у нас была большая – 8 человек. Отец Титенко Роман Антонович, 1905 года рождения. Мать – Анастасия Денисовна, 1906 года рождения. Брат Николай, 1926 года рождения, сестры Вера и Рая, брат Евгений и самая маленькая сестричка Зина, которой в то время было всего 7 месяцев.

Отец в армию не призывался по инвалидности. Жили мы по улице 8 Марта возле узкоколейки.

Особенно тяжело пришлось переживать период оккупации жителям города Корюковки. Жили впроголодь. Отец, мать, братья и сестры как могли, старались, собирали все, чтобы прокормить семью. Хлеб пекли из желудей и того было невволю.

Остались в памяти и дни трагедии Корюковки. С большой семьи чудом остались живыми только я и отец.

Каратели на нашей улице появились 1 марта 1943 года примерно в 10 часов утра. На окраинах улицы были установлены посты с пулеметами. Выход в лес тоже был закрыт. Мы всей семьей собрались в избе и страшно волновались. Всех мучил один вопрос: что же будет?

Прошел слух, что будут проверять документы, и мы их подготовили. Отцу как мужчине посоветовали спрятаться в сарае на сеновале, что он и сделал.

Примерно минут через 20 в дом зашел каратель и с автомата открыл огонь. Я была ранена в руку, потеряла сознание и упала на пол. Когда пришла в сознание, боялась открыть глаза, думала, что каратель стоит в избе. Жгло раненую руку, беспрерывно сочилась кровь. Но потом, преодолев страх, открыла глаза и увидела страшную картину. Все мои: мать, братья и сестры были убиты, лежали в лужах крови. Оцепенев, я не могла придумать, что же мне делать. Каратели продолжали бегать по улице, и мне нужно было прятаться. Я открыла люк погреба в избе и залезла туда.

Мучила невідомість. Подумала, що будуть жечь постройкі. Я вилезла із погребів, вийшла із избы і спряталась в соломі на огороді. Тут же спрятались отец і сусід.

Коли каратели стали жечь дома і другі постройкі, отец вилез із копни, снів кожух і побіжав в сторону ліса. По нему відкрили огонь. Я считала, що отец погіб. Поэтому побоялась біжати, оставалась в соломі і ушла тільки с наступлением темноти. Еше со мной біжали старик, обгоревший, і жінка ранена, котрі чудом остались живі. Вечером добралась до Новоселовки (с. Милейки). Там мене оказали поміць і накормили, як могли. В Новоселовке люди тоже все приготувались к уходу в ліс.

Здесь я узнала, що отец остался жив. Я с ним зустрілась на второй день в селі Красная Буда, куда я пришла к родственникам. Трудно было мне с рукой, лечили народними средствами.

Трудно всё это вспоминать. Это только частица того, что было пережито в молодые годы. И хочу от всего сердца высловить такое пожелание, особенно всем молодым: дорожите своей Родиной, будьте ей верны и чтобы на вашем пути такого горя не случалось».

*Записано колишнім директором
Корюківського історичного музею
Галиною Костюк.*

**Кузуб Галина Тимофіївна,
1927 р. н., уродженка м. Корюківки**

«1 березня 1943 року був масовий розстріл корюківчан. Я бачила все своїми очима. Ми не думали, що будуть розстрілювати мирних жителів Корюківки. Хтось із німецьких служак пустив чуточку, що перевіряють документи. Подумала моя мама: підемо до сусіда, бо там був чоловік, то буде сміливіше, не так страшно. І нас зібралось там три сім'ї. Четверо дорослих і 10 дітей, різні за віком – від одного до 14 років.

Нас усього було 14 чоловік, з яких залишилось лише двоє. Я була поранена, а меншу за мене на 2 роки дівчинку куля не зачепила. І от коли увійшов до хати німець, ми всі сиділи, він щось по-своєму

загелготав і показав на підлогу, але ми цього не розуміли. А господар хати каже нам: «Треба документи показувати» і послав руку в свою кишеню, як тут роздався постріл, і ми – хто де сидів – так і залишились, я стояла біля грубки, притулилась наче муха, і в голові промайнула думка: сховаюсь під ліжку, щоб не бачити, як буде стріляти, і ми вдвох полізли під ліжку. А там була картопля, і від наших рухів вона викочувалась на середину хати, і німець почав стріляти під ліжку, інші всі були вже розстріляні. Німець ходив по хаті і щось шукав; я заворушилась, і він знову почав стріляти з протилежного боку, де було видно, як я лежу, і націлився мені в голову. Я лежала, піднявши голову. Якось вийшло так, що я рукою закрила лоб. Тут постріл пролунав, моя голова впала і більше не піднімалась. Я втратила свідомість. Пострілом мені обпало обличчя. Коли я опам'яталась, навколо було тихо. Ми вилізли з-під кроваті. Було страшно дивитись, кругом кров, люди лежали в калюжах крові. Жінка тримала дитину, якій був усього рік, то пострілом попав їй німець у груди, а голівку дитини зовсім кулею розірвало. Поруч з ними лежала моя сестра, голова була розірвана теж, кров текла широким струмком, попадала в чобіт, а він уже був переповнений, і кров бігла через верх чобота. Я не могла переступати через трупи. Мене Валя перетягла і вивела в двір. Ми боялись, щоб не згоріть живими, бо ще були живі. Моє тіло пронизало 3 кулі. Я ніколи не забуду ті накіпті кров'ю злості очі, якими дивився на всіх нас убивця. Сили мене покидали, я слабла, важко було мені добиратися до погребів, який був на городі. Вісім місяців не заживали мої рани. І все ж я вижила, аж самій не вірилось. Відтоді минуло 67 років, але я буду пам'ятати все те страхіття до кінця свого життя».

Записала Оксана Толкачова.

**Лебідько Микола Федорович
1925 р., м. Корюківка, вул. Кошового, 45**

Народився я в с. Шишка, Корюківського р-ну в селянській родині. Батько Федір Терентійович 1895 р. н. спочатку жив з нами у селі, а потім влаштувався у Корюківку на лісопилку і додому повертався зрідка. Мати Єфросинія Миколаївна, дівоче прізвище

Гапон, тримала двох корів, доглядала дітей, але й любила погуляти. У батька від першого шлюбу була донька Катя 1921 р.н. Перед війною вона вийшла заміж у Лубенець. У матері був свій син Андрій 1918 р.н. В 1939 р. пішов до армії, пройшов всю війну і вернувся додому. Я народився 1925 р. А після мене ще народилася сестра Валя у 1938 р. Після того, як мати почала все з дому продавати, батько перевіз дітей у Корюківку. Було це десь у 1933 р. Мати прийшла слідом. По вулиці Мічуріна неподалік «Заготзерна» побудували будинок. Я закінчив 8 класів. У серпні 1941 р. я з кількома хлопцями і дорослими переганяв табун коней у Росію, там і залишився. Потім армія, фронт, після війни ще дослужував. Додому вже прийшов у грудні 1950 р. Про трагедію 1943 р. знаю вже від батька. Розказував він про випадок, що відбувся ще до трагедії. Стояв він на вулиці, а повз нього пробіг єврей Борис Якубович, десь 1926 р. н. За ним гнались поліцаї Гнездовський і Цибулько. Питають у батька: «Де єврей?» Батько: «Кудись побіг». Сховався єврей у громадському туалеті. Поліцаї, коли стріляли, то його поранили. Якубович потім пішов на лісопилку, у нього навіть був обріз. На лісопилці його і убили поліцаї – забили прикладами до смерті. Убили і брата його (Володю). Мати і сестра (Віра) втекли і залишились живі. Батько мій і при німцях працював на лісопилці рамщиком. Коли в кінці лютого партизани напали на Корюківку, то побували і на лісопилці. Підірвали там парову машину, запалили лісопилку. Робітники потікали додому. Тоді запалили «Заготзерно». Стрілянина велика була.

Німці приїхали ще 28 лютого близько 2 години дня. Обійшли територію, де були пожежі, зігнали людей для наведення порядку.

1 березня вже почали стріляти в селищі. Батько пішов у бік болота, що за лісопилкою, подивитися, що де робиться. Мати ж із сестрою Валею пішла в склад по сіль. Батько дивиться – хати вже горять і додому не пішов, зустрів свою жінку з дочкою і пішли вони на Лубенець. Жила там батькова дочка, але до себе не пустила, бо й так прибігло багато людей з Корюківки. Деякі боялися до себе пускати, щоб потім німці не повбивали. Нарешті

в одній хаті їх приютили на тиждень. Потім пішли вони в Трудовик. Там їх прийняла Теселько Галя, років 25, що жила з батьком Трифоном і малим сином Гришею. Жили там поки не потепліло. Потім вернулись у Корюківку, хата їх спалена, хат загалом мало вціліло. Тоді багато хто робив хатинки з погребів, решток спалених хат. Вціліла школа по Шевченка, хата на Франка. Розказував ще батько, що один дід, коли німці заштовхували його в палаючу хату, то вхопив з собою німця і так обое згоріли. Було це неподалік лікарні. По 10 чоловік поліцаї водили в ресторан на розстріл. Коли приводили менше, то їм німці казали, що самих постріляють. Тяжкий був час. Ще в 1941 р. жив на нашій вулиці Гунара, був у нього радіоприймач. Німцям він його не здав і потихеньку слухав новини. Коли приходять до нього поліцаї Петренко, начебто в гості. Дружина Гунари тихцем і заявила, що в чоловіка є радіо. То забрали Гунару і розстріляли в кінці плотини.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

**Литвин Володимир Маркович,
1930 р.н., уродженець м. Корюківки**

«Я очевидець Корюковской трагедии 1-3 марта 1943 года. Хочу, чтобы грядущее поколение было бдительнее и знало, что такое фашизм.

В то трагическое время мне было 13 лет. Но я до сих пор помню и не могу забыть тех зверств и злодеяний, которые мне и моему поколению принес фашизм. Очевидцы хорошо помнят, что после оккупации нашей земли в районных центрах были установлены фашистские гарнизоны, при помощи которых они грабили и издевались над нашим населением. В Корюковке свой гарнизон фашисты установили гораздо позже, чем в соседних районах, потому что непокорные корюковчане не хотели мириться с порядками фашистов. На каждом шагу чинили сопротивление, не повинувались. Население нашего города сотрудничало с партизанами, оказывало им всестороннюю помощь и поддерж-

ку, чем озлобляли фашистов. 7 ноября 1941 года партизаны с корюковчанами в Корюковке провели митинг, узнав о котором фашисты совсем озверели. Фашисты долго пытались установить свои порядки в Корюковке, но это им удавалось с трудом. Они расстреливали без суда и следствия всех инакомыслящих жителей, забили ими тюрьму, но не успели их расстрелять. 27 февраля 1943 года партизаны уничтожили фашистский гарнизон, который находился в Корюковке. В результате этой операции были освобождены люди, которых фашисты приговорили к смерти. Это явилось поводом для фашистов, чтобы отомстить непокорным корюковчанам за их неповиновение фашистам. Согласно приказу фашистского генерала Хойзенберга 1 марта 1943 года для расправы с непокорными корюковчанами из города Щорса пришел карательный отряд фашистов для уничтожения города Корюковки и ее людей. Весь город был оцеплен фашистами, чтобы не вызвать паники среди населения. Уничтожение города и людей фашисты начали с окраин. Под предлогом проверки документов фашисты под конвоем группы людей загоняли в ресторан и там расстреливали. Стариков, женщин и детей загоняли в дома и там расстреливали, потом поджигали эти дома, а кто сопротивлялся, бросали в огонь.

Мы жили по улице К. Маркса в центре города, поэтому очередь нашего уничтожения пришла на вторую половину дня 1 марта 1943 года. Процесс уничтожения людей нашей улицы фашисты проводили следующим образом. С конца нашей улицы с остановками возле каждого дома двигалась фашистская автомашина, за рулем которой сидел фашист. Возле машины стоял с автоматом один фашист, а другой с автоматом на взводе ходил из дома в дом и уничтожал людей. Время тогда было страшное, поэтому люди собирались группами в домах по несколько семей, где обсуждали вопросы, как жить дальше и бороться с фашистами.

В этот день в нашем доме тоже собралось 3 семьи соседей и обсуждали такие вопросы. Когда к нашему дому подъехала фашистская автомашина, в нашем доме было 7 человек. Я, моя мать,

меньший брат, которому было 5 лет, д. Федя, соседка Дрелинг Людмила со своим сыном Александром, которому было 15 лет, и мой друг Мойсеенко Сережа.

Моя мать стояла во дворе, когда фашист вышел из соседской хаты. Он ее тоже увидел и выстрелил по ней, но промахнулся. Мать мгновенно забежала в наш дом, рассказала нам о случившемся во дворе, и мы наконец поняли, что делает фашист, который ходит из дома в дом, но уже было поздно. Мы увидели из окна нашей комнаты, что фашист заходит в наш двор, автомат он держал на взводе, калитку бросил открытой, дверь в коридор и в комнату не закрывал. Когда он переступил порог нашей комнаты, все поняли, что пришел всем конец. Увидев фашиста в комнате с автоматом на взводе, все всполошились, подняв руки вверх. Начали кричать: «Пан, мы ничего не знаем, мы не виноваты». Тогда убийца громким голосом заорал и в упор с автомата начал расстреливать. Люди начали падать на пол, в комнате началась суеда, поднялся беспорядочный крик и стоны. Вся комната наполнилась дымом, на стены и пол полилась кровь людская. Я стоял возле грубы, сильно растерялся, а потом мгновенно пришел в себя и спрятался за перегородку между грубой и печью. Это мне позволило остаться живым, так как фашист в такой суматохе и дыму меня не увидел. Когда фашист совершил свое преступление, он оставил наш дом. Я вылез из-за перегородки и увидел, что все мертвые, полная комната дыма, пол залит кровью. Я подошел к окну и стал смотреть на улицу, наблюдая за фашистом. Фашист, который нас расстреливал, заходил в каждый дом и расстреливал людей. Когда фашистская автомашина переехала мост, я потерял ее из вида и решил спрятаться в погреб, думая, что будут поджигать наши дома. В первый день трагедии были расстреляны жители нашей улицы, а дома жгли на следующий день. Первую ночь после расстрела я прокоротал в погребе, а 2 марта рано утром вылез из погреба, вышел на улицу и решил бежать в с. Милейки. Добежал до Клына, который полностью был сожжен. В этот день я пришел в с. Лупасово. Там жила моя тетя, которая меня и приютила.

7 марта я возвратился в Корюковку, где увидел одни дымари и несколько недожженных домов на нашей улице, которые на 9 день были сожжены.

В своём дворе, на месте расстрела, выкопал могилу и похоронил расстрелянных и сожжённых в нашем доме людей. На этом месте поставил памятник».

Записала Оксана Толкачова.

Мазуркіна Катерина Назарівна

«Увірвались ті – чорні з білими черепами на рукаві – до нашої хати. Я встигла на горищі схоронитись. З порога почали вони з автоматів палити. Я від жаху втратила свідомість. А як опритомніла, чую: дим очі їсть. Глянула – все довкола палає. Стрипила ось-ось на голову впадуть. Спустилась униз, до хати, і думала, що втратила глузд – лежать на долівці люди, всі побиті. У дочки розбитий череп, синок під столом постріляний лежить. І батько, і мати, і сусіди. А кров по хаті до порога струмками біжить. Упала я на трупи, як мертва. Чую, зайшов хтось, засвітив ліхтариком... Що потім було, не пам'ятаю. Опритомніла тільки у сусідньому селі.

Така жорстока правда корюківської трагедії. Та у вогні, смертельних муках гартувалась мужність радянських людей. І вони перемогли».

Віталій Верещака (с. Сахутівка). У вогні гартована мужність. Про нелюдські знущання фашистів свідчать очевидці // Комсомольська правда. – 1983. – 1 березня. – №28.

Макаренко Людмила Володимирівна, 1958 р. н., м. Корюківка, вул. Кірова, 229

Моя мати – Стельмах Анастасія Тихонівна (1917 р.н.), проживала разом зі своїми батьками і трьома братами, двома сестрами. Батька звали – Тихін Максимович (1888 р.н.), маму – Надія Євменівна, братів – Михайло, Петро, Іван, сестри – Лідія (2 р.) і друга невідома. По-вуличному їх ще звали Кандзьорики.

Брат мами Петро був на фронті. Настю забрали до Німеччини, а всі останні залишилися вдома.

Отже, тільки зі слів мами, я можу розповісти про загибель родини 1 березня 1943 року.

Уже після трагедії моя мама отримала ще у Німеччині листа про загибель її сім'ї, у якому йшлося про розстріл і спалення їх, як і всіх корюківчан. Уже по поверненні з чужини, де у 1945 році, мама одразу пішла на попелище. Зустріла знайомих, що ховали рештки на тому місці, де була хата – шість чоловік.

Займалися Стельмахи столярною справою. У діда була кузня і його рахували ковалем на всю Корюківку. Мав двох молотобійців – люди, що наймалися на роботу в кузню. При радянській владі у діда забрали усе, розбивши кузню. Можливо, усі залізні речі, що є зараз у Свято-Вознесенській церкві – робота діда Тихіна.

Усю родину, як згадає один із свідків трагедії Бондаренко Т. В., убили 2 березня. Адже їхній район (вул. Шевченка) німці першого числа не палили. Чому вони не втекли? Можливо, надіялися, що німці не повернуться, але другого числа їх усіх розстріляли і спалили. Більше нікого у тій могилі чужих немає, бо всі встигли сховатися.

Записала Оксана Толкачова.

Маслак Жанна Сергіївна, 1929 р. н., уродженка м. Корюківки

До 1942 року я з мамою і сестрою Нілою, 22.06.1941 року народження, жила навпроти церкви на вузлу. А по вулиці Пушкіна жила одна профура, яка гуляла з німцями. Її хата стояла під лісом, і німці не хотіли туди ходити, бо боялися партизан. І вона сказала мамі, щоб ми помінялись квартирами. Мама каже, що не хоче. А вона відповіла, що направить німців і вони викинуть нас з хати. Нам прийшлося переїхати на вулицю Пушкіна. Жили під лісом, вночі боялися спати. Хто спить, а хто ходить по вулиці, чергує. Де хтось вистрілить, і всі бігли в ліс. Було таке, що в лісі викопували окопи, зверху робили перекриття і залишали дірку для

того, щоб залазити і вилазити. В ліс ховалися тому, що знали, що німці боялися партизан і в ліс не підуть. Дак ми там і рятувалися. А скільки німці розстріляли людей! Я бачила, як з якогось села привезли голову колгоспу. Він ввесь у крові. До нього підійшов поліцай, зняв чоботи і сказав, що вони йому не потрібні. Потім його повісили на арці. А мені він ще місяць перед очима стояв. Ще на ставку на Хрещення Господнє німці багато повбивали людей.

У мене були дві тітки. Старша, Харис Галина Климівна, працювала завідуючою дитячим садком, а чоловік – на цукровому заводі бригадиром. Молодша, Кулик Олександра Климівна, працювала в школі піонервожатою. В неї була дочка 7-8 років. Сусід-поліцай прийшов і забрав тітку з хати і повів, а дівчинка слідом бігла і плакала. Він її одкинув і каже, що іди, бо і тебе розстріляю. Бідна дитина залишилась сама. Моїх тіток посадили в тюрму. На другий день на машині одвезли до свинарки. Там був викопаний здоровенний рив і там чоловік 100 партійних і комсомольських працівників розстріляли.

Уранці 1 березня 1943 року мама вийшла по воду. Повернулася і каже, що попід лісом стоять німці з автоматами, а по вулиці ходить один невисокий чоловік в чорній шинелі. Вона в нього спитала: «Що це таке буде?» А він відповів, щоб ми сиділи в хаті, нікуди не виходили і нічого не боялися. Вона нам і каже, що давайте одіватися і підемо на вулицю.

У нас по сусідству жили два чоловіки. Ми пішли до них, а вони кажуть, що пішли до другого сусіда, в нього на городі стояв здоровий стіг сіна і всі ми (4 чи 5 сімей з дітьми) стоїмо і дивимося, ідуть один німець в світло-зеленій шинелі і два поліцаї у чорних, говорять по-нашому. І перший провулок горить, тоді другий... А там жила моя тітка. І тоді бачимо, що вони городами ідуть на нашу вулицю. По сусідству з нами жив поліцай. У нього був син, такий як я, і дочка. Він запряг коня, склав на воза речі, тут вони заходять. Він розказує, що він поліцай, а вони завели його в сарай і вбили.

До нас прибігла дівчинка Рая. Вона розповіла, що її маму і її забрали і повели в сусідську хату. Мама сіла навпроти дверей, а Рая заховалася під ліжко. Зайшли німці, всіх повбивали, а дівчинку не побачили. Її брата з ними не було. Він зайшов пізніше, побачив, що мама вбита і каже: «Матір вбив, дак бий і мене!» А Рая лежала під ліжком і все чула.

Чоловіки кажуть, що треба звідси тікати далі. Ми побігли і полягли за велику купу гною. А два сусіди залишилися подивитися. Пізніше прибігли і кажуть, що треба тікати звідси ще далі. І розповіли, що там жив Ферапон. До нього в хату прийшли німці, вбили жінку і дітей і запалили хату, а він вихватив у поліцай автомат, але не придумав, як вистрелить. А вони вкинули його в горящу хату. Два рази він вискакував з вогню, а за третім вже ні.

Тоді дивимося і наша хата горить. Ми побігли до станції в куці. В річці чуть не потопилися, дак чоловіки нас повитягували на берег. Ми полягали в куці. Лежали з 10 години ранку до вечора, не ворухившись. Після того, як німці дали ракети, повставали і пішли на Майорське. В селі зайшли в хату, а там уже на полу чоловік 20 лежать, але і нас прийняли добре. А наша Ніла мала ходити по полу між людьми, їй хоть би хни. На другий день зранку наші чоловіки пішли в Корюківку, а повернулися на коні нашого сусіда-поліцай і привели нашу корову. Ми корову доїли, молоко пили. А в Корюківці німці були і на дев'ятий день. Повбивали людей, які прийшли на свої попелища.

Тоді ми пішли в Савинки, бо мій отчим був савинський і там жила мамина свекруха. Після визволення повернулися в Корюківку і жили в родичів на площі Гарнієра. Їх хата була крита залізом і не згоріла. Я працювала в колгоспі. В 1946 році влаштувалася на роботу в редакцію газети. Вона тоді була розташована в приміщенні колишньої ковбасні. Не було в що ні обутися, ні вдягнутися. Таке пережили, що хай Бог милує.

Записала Лідія Хуртик.

**Менська Віра Дмитрівна,
1944 р. н., м. Корюківка, вул. Кірова, 108**

На цьому місці, де я зараз живу, стояла хата Менського Андрія. Це мій дід. Жив він тут споконвіку. Сім'я складалася з чотирьох чоловік – його дружина і п'ятеро дітей: Максим, Ліза, Христина, Олексій, Володимир.

Коли прийшла війна, то десь у 1942 році упала на вулицю бомба. Потрапила у сусідську хату. Дід лежав саме на печі у своїй хаті, то його якимось дивним чином поранило.

1 березня усі були у Корюківці. Олексій уже жонатий, пішов з дружиною Ольгою Олексіївною (моя свекруха) до кумів на Олексіївку, вул. Дудко. Таке пам'ятається, що у війну не було чоловіків, то таких, як мій свекор, що не були на фронті, усі брали у куми. То тих кумів було дуже багато. Так ось, гостювали вони у Аксенії Дурницької разом з дітьми – Валентиною (1930 р. н.), Лізою (1935 р. н.), Леонідом (1939 р. н.). Уранці свекор залишився у них, а Ольга Олексіївна з меншим Леонідом прийшла топтити піч та поратися на вул. Кірова додому, де дід Андрій. Той після поранення мало рухався. Коли почалася стрілянина, Олексій відправив Валентину до діда, щоб забрала матір з братом та діда і тікали на Олексіївку. Три рази бігала Валентина туди-сюди, а Ольга Олексіївна все піч топить і йти не погоджується. Вже дуже норовлива була – як скаже, наче одріже. А минала Валя старий міст, на якому бачила біля залізнодорожного переїзду три гроби. На одному з них офіцерська фуражка, на двох останніх – солдатські пілоти. Це все німецьке. Чому вони там стояли, ніхто не знає.

То Олексій не витримав і сам прийшов за дружиною. Усі йшли на Олексіївку. Відмовився тікати дід Андрій. Він ще, як ото його поранило, поволі викопав у дворі рів, який вів у землянку. Над ровом збудував туалет. То поряд на городі стояв новий і старий туалети. Тільки новий не застосовували, бо через отвір лазили ховатися від німців у своє «бомбоубежище». Та все лаявся дід на німців, бо ті як вулицю патрулюють, усе біжать у новий туалет.

Тож, по дорозі їх усіх зупинили маляри і загнали у хату

Власових (так по-вуличному, а був дядько Савченко Влас. Його хата була ще довго після трагедії. Тільки десь у 80-х роках знесли). Та забрали тільки Олексія як чоловіка. Там уже було багато самих чоловіків. Жінок з дітьми відпускали. Так сталося, що один з маляр, прикурюючи, тихенько сказав їм: «Тікайте!». То усі вони хто куди у розсипну. Так мій свекор прийшов знову до кумів, де були усі ми. 1 березня вони усі пересиділи, а ввечері втекли на Тютюнницю. Там у селі ніхто їх не пустив у хату і тоді вони пішли на Костючки та й там вже прижилися. Другого березня уночі у Корюківку повернулися Олексій і Валентина на розвідку. Йшли по вул. Пустій. По дорозі нарахували шість хат. Тож була надія, що і їхня хата уціліла і дід живий. Дід же як тільки почали палити Корюківку сховався у своїй землянці. Коли німці прийшли до хати, а вона була цегляна, то спробували її підпалити. Підпалили і пішли далі. Дід Андрій виліз і вогонь прикидав снігом і знову сховався. Німці йдуть назад – хата стоїть. Вони знову її підпалили і пішли. Дід виліз і вдруге прикидав вогонь снігом. То якби не дід, то хата не уціліла б.

Коли Олексій з Валентиною увійшли у Корюківку на свою вулицю, то жахнулися побаченому! Усе попалене, кругом трупи людей і тварин напівобгорілі і обгорілі, речі кругом попід хатами на вулиці валяються. У діда тільки сарай згорів. Жива корова залишилася. Це був жах! На Корюківку поверталися й інші люди.

Побули та й на х. Бушкетівку пішли. Вже згодом Олексій прийшов у Корюківку знову. Пішов до рідного брата Максима, що жив на вул. Колгоспній. Сім'я у нього була з чотирьох людей – дружина і двоє доньок. Підійшли до садиби, а там тіла родичів, уже умерзлі у лід. Мабуть, бігли ховатися, то так, хто де убиті, і залякли. Їх і поховали у мерзлу землю біля згорілої хати.

А в хату діда Андрія посходилося жити після пожарища аж 25 душ людей. Уціліло десь 8 хат на цій вулиці і в кожній, як у вулицю. Тут жили:

Менський Андрій – господар,

Менський Олексій Андрійович – син,

Менська Ольга Олексіївна – невістка,
Валентина Олексіївна – онука,
Лідія Олексіївна – онука,
Леонід Олексійович – онук,
Менський Володимир Андрійович – син (двійнята з Олексієм),
Його дружина – невістка,
Микола Володимирович – онук,
Борис Володимирович – онук,
Олександр Володимирович – онук,
Менська Христина Андріївна – донька,
Іван – чоловік Христини – зять,
Галина Іванівна – онука,
Соня Іванівна – онука,
Іван Іванович – онук,
Миколай іванович – онук,
Менська Єлизавета Андріївна – донька,
Лідія Назарівна – онука,
Параска Поташна (Коричина – по-вуличному) – сусідка, кума,
Михайло – дитина Параски,
Микола – дитина Параски,
Леонід – дитина Параски,
Борис – дитина Параски.

Жили усі разом у будинку, який складався з двох кімнаток. Ділилися усім, що тільки з'являлося у такій великій родині. Добре, що була корова, якби не вона, то не знати як і вижили б. У 1943 році Олексія знову забрали на фронт. Ще до 43-го він був у Дубновому під Білоруссю. Свекруха туди пішки ходила його провідувати. Яюсь так вийшло, що ще до трагедії він вже був удома. Отож його забрали воювати знову. У 1944 році він загинув у санітарному вагоні на території Польщі.

До 1948 року хата була поділена. У 1965 році – добудована.

Записала Оксана Толкачова.

Мірошниченко Михайло Іванович

«Одинадцять душ лежать у цій могилі. Тут у дворі їх усіх і вбили. Дружину і п'ятьох діток – Ваню, Андрія, Ольгу, Інну, Тамару. І сусідів моїх теж. А мене всього кулями побили. Як живим лишився, сам дивуюся. Отямився я і думаю: чи не у сні мені приснилось. Дивлюсь – дружина мертва біля ганку лежить. А пам'ятаю: вбивали її в сараї. Видно, думаю, не до смерті вони її там убили, коли до ганку доповзла. Ванютка серед двору лежить. Видно, біг, сердешний, з сараю, а гад і прибив. Дочки всі, як градом побиті квіточки, у сараї лежать. У мене з ран так і струмує. Відлежався трохи і пішов до рідних у сусіднє село. Там обмили мене, перев'язали. Через сім днів повернувся до Корюківки, додому. А дому немає. Одна піч пальцем у небо стирчить. І замість сараю голе попелище. А на тім попелищі люди обвуглені, як головешки, лежать. І нікого в лице признати не можна! Так тільки по одягу, по взуттю і пізнав своїх. Викопав яму. Схоронив їх. З тієї пори живу я один, як сич, – без синів, без дочок. Всі вони тут, в одній могилі, лежать».

Вінок безсмертя: Книга-меморіал // Редкол.: О. Ф. Федоров (голова), В. А. Маняк (керівник колективу авт.-упорядників). – К.: Видавництво політичної літератури України. – 1987. – С. 50.

Мойсесенко Анна Іванівна, 1952 р. н., м. Корюківка, вул. Кошового, 44

На цьому місці, де могила, стояв сарай. Дядько мого чоловіка – Олексій Степанович, який на той час був підлітком, уже 1 березня 43-го біг зі сторони дороги додому. З хлопчачками-друзями гуляв на полі за вул. Кошового. Коли побачили німців, що йшли вже вбивати зі сторони вул. Садової, почали тікати хто куди. Олексій став бігти додому і його на ходу поранило в голову. Ще з гарячки він забіг у хату, ліг на полик і втратив свідомість. Мати його, Євдокія, не відходила від нього. Дочка Ліда вскочила у хату і кричить, що німці вбивають і треба тікати. То мати сказала, щоб вона брала корову, меншого брата Григорія і бігли разом з людьми. Це були її

останні слова. Вона сама ж залишилася поряд із сином Олексієм. Тож, їх було вбито і спалено. Вже після трагедії, десь на 3-4 день повернулись Ліда з Григорієм, зібрали рештки і поховали на місці спаленого сараю у садку (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

Мойсеєнко Ольга Данилівна

«Без слів, без скорботи не можна все те згадувати. Якраз 1 березня 1943 року я вийшла на город, звідти проглядалася сусідня вулиця. Бачу: рухаються автомашини, зупиняються то біля того двору, то біля того. З машин зіскакують фашисти, поспіхом – до хат. Побудуть там якусь хвилину, вертаються до машин. Стало моторошно: після фашистів ніхто з хат не виходить. Майнула страшна думка: може, вже нема кому й вийти? Вбігаю до своєї хати, нашвидку кажу, що побачила. Свекор хуленько кинувся запрягати коней на випадок, якщо доведеться втікати. Але втікати не було куди – карателі оточили містечко. Звідусіль чулися постріли. Ми все зрозуміли. Дотямив, що скоїлось, навіть мій п'ятирічний синок Володя. Я геть розгубилась, найшло якесь заціпеніння. Спам'яталася, коли Володя так жалібно і так уперто почав благати: «Мамцю, давай сховаємося, я жити хочу». Куди ж подітися? Схопила дитину, притиснула до себе, а на думці одне: якщо вб'ють, то нехай разом із Володею. Метнула до льоху. В хаті залишився свекор із своїм сином-підлітком. Сидимо в льосі, а душа розривається, так гостро відчуває, що лихо спіткало нас непоправне. Відхилила дверцята льоху, виглянула: чую, як голосять люди в центрі селища, їх саме зганяли до одної хати, щоб живцем спалити. Ми позазмирили. А синок волає: «Мамцю рідненька, жити хочу». «Тихше, помовч...» Раптом чуємо: чужомовне шварготіння, лязкіт зброї – до двору ввійшли карателі. Все всередині похололо: тепер нам кінець! Скільки часу минуло – і не знаємо. Збігла ціла вічність. Аж потім чуємо: заголосила мати – ступила до хати, побачила на долівці мертві тіла свого чоловіка й молодшого сина. Коли стемніло, карателі просигналили ракетами – дали знак

своїм головорізам зняти оточення. Завершився кривавий робочий день, кати подалися на відпочинок. А куди ж нам з Володею піткнутися? Як спекатися тої мертвої зони? Треба рятувати сина. Закутала його у велику хустину – та й геть з рідного двору. Пішли поночі на село Високе. А там постукалися до першої хати, чужі й добрі люди дали притулок, обігріли, нагодували. Натерпілися ми – голоду, холоду, страхів. Щодня, щоночі: ось-ось з'являться кати, поб'ють, спалять живцем. Тоді порятунку шукали в лісі, в болотах – подалі од карателів. Важко все це згадувати, нестерпно боляче, а треба...»

Вінок безсмертя: Книга-меморіал // Редкол.: О. Ф. Федоров (голова), В. А. Маняк (керівник колективу авт.-упорядників). – К.: Видавництво політичної літератури України. – 1987. – С. 49.

Моложон Матвій Матвійович,

1928 р. н., с. Жукля Корюківського району

Коли горіла Корюківка, то у Жуклі було нічим дихати. Стояв такий їдкий гарений смрад. Снігу тоді ще було багато, то видно було як по ньому стелиться дим і чорне все на білому.

А якось після трагедії, я їхав через спалену Корюківку, віз дьоготь на Низківку. Бачив до п'яти землянок і один будинок. Пам'ятаю її ще до трагедії – гарне селище було. Від того, що побачив – волосся стало дибки. У Корюківці по дорозі зустрілося 2-3 чоловіки. Голі, босі, нищі. Погляд у них був не людський, відсторонений. Корюківка здалася мертвою, неначе пустка. Моторошно було дивитися на неї, згадуючи її колишню. Запам'яталися не лише димарі, а й труби цукрового заводу. Та хага, яку бачив по центральній дорозі з лівої сторони, як їхати з Холмів, біля сучасної площі. Наче мазанка.

Пам'ятаю ще й жіночку, яка тікала 1 березня до Жуклі. Але вона побула у нашому селі та й пішла до Корюківки. Розпитати нічого не можна було, все тільки говорила: «Убили! Спалили!».

Записала Тетяна Макаренко.

**Мороз (Жара) Валентина Луківна,
08.09.1929 р.н., м. Корюківка, вул. 8 Березня, 32**

Народилася 8 червня 1929 року. Жили ми до війни, як тепер, на вулиці 8 Березня, тільки трохи ближче до центру. Жили утрьох: мама – Олена Павлівна, сестра Ліда 1925 р. н. і я. Батько Лука Олександрович помер ще до війни. Старший брат Шура був у армії, загинув під час аварії машини, бо був шофером. До війни я встигла закінчити 4 класи і більше вже не вчилася.

Ранком 1 березня 1943 року біжать по нашій вулиці багато людей, кричать: «Німці на лінії, тікайте!». Ми зібрали документи, взяли трохи їжі, оділись і побігли. Німці за нами гнались. Спочатку ми забігли у ліс, а потім прийшли у Милейки. Жили у далеких родичів в самому кінці села. Потім все стихло, повернулись додому. Наша хата стояла ціла і весь наш куток уцілів, бо німці дали за лінію пішли, а хати не палили. Вони очепили край перед лінією, там усе попалили і людей багато побили і в хатах, і на вулицях. Убили мамину сестру Настю Павлівну, коли вона втікала, а двоє її хлопців Борис і Толя вижили. Прізвище їх Скрипка. На лінії на грудку була хата. Там жила сім'я Покамесь. Німці всіх, хто був у хаті, постріляли, а старший син утік. Страшно, як згадаю. Коли б німці пішли за лінію, то б і нас постріляли.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

**Мостович (Черниш) Ганна Антонівна,
1936 р. н., уродженка м. Корюківки**

Жили ми на Олексіївці, по вулиці Дудка, навпроти теперішнього магазину. Про події 1 березня 1943 року пам'ятаю туманно, більше з розповідей мами.

Мама розповідала, що в кінці лютого пішла до бабусі, яка жила біля спиртобазу з маминою меншою сестрою, Карпенко Анастасією Григорівною. Вона попросила сестру і маму, щоб прийшли до неї допомогти, бо повинні були робити свіжину. Бабуся, Дудко Ксенія, відмовилась, сказала, що буде вдома. А тітка Настя забрала

свого сина 1939 р. н. і прийшла до мами. Зробили вони свіжину, поставили все в піч. І ще мама поставила закип'ятити молока дітям. А нас було трое: я середня, старша сестра Валентина, 28 грудня 1933 р. н. і молодша Тетяна, 26 листопада 1940 р. н. Хатина була невелика.

Мама пішла постірати тряпки після свіжини в калюжі. На Олексіївці коло пам'ятника Зої Космодем'янській був невеличкий лісочок. Мама вийшла з цими тряпочками і побачила, що біжать три німці з автоматами, чутно постріли. Вона злякалась, повернулась додому і каже, що щось трапилось. Мама достала із сундучка татів костюм і на чердаку в сіно заховала, думала, що речі будуть забирать. І сидять у хаті. Через кілька хвилин заходить німець, дивиться на фотографію татового брата у військовому одязі, яка висіла на стіні, і каже: «Пан – пу, мат' – пу, кіндер – пу». Тітка Настя руки сцпила і почала голосить, а потім і ми всі. А німець просить води. І воду називає по-німецьки, а мама не знає, що йому дати. І те, і те пропонує, поки він не показав на відро, а мама якось йому запропонувала молока гарячого з печі. А він каже, що піде візьме флягу і поговорить зі своїм напарником, що стоїть на посту, якщо він згодиться. Коли повернувся, мама налила йому флягу гарячого молока, а він каже, що збирайтеся.

Німець почав виламувати у заборі дошку і каже: «Низківка! А Тютюнниця – пу!» Він допоміг попересаджувати всіх. Ми вийшли і пішли в сторону Низківки. Мама і сусідам казала, щоб тікали, бо в інших сусідів чула постріли, мабуть, вбиті вже. Одні приєднались до нас, а інші сказали, що Паша, ти паніку пускаєш, кому ми там треба? Ми дійшли до кінця Олексіївки, потомились, ноги намочили. Мама з тіткою стали говорити, що чи ми туди дійдемо? Це ж 16 км! Німці звідти їхали, може, там теж пости, і там нас повбивають? Давай ми йти в Тютюнницю. Там хоть є родичі чоловіка тітки Насті. Дійшли ми до останньої вулиці в сторону Тютюнниці, а там якась довга клуня і з-за неї почали стрілять. Тут всі назад повернули і давай хто куди тікає, кудись звернули. Ідемо по болотах, ямках, мокрі, позамерзли, проголодались, а

нема ніякого просвіту. Потім побачили якийсь вогник і давай іти на нього. Прийшли і давай стукать. Виходять хазяїн і хазяйка, питають, хто там. Вони кажуть хто і просять пустить у хату, в нас діти малі. Він не хоче пускати, а хозяйка каже, що давай пустим, не вмирать же людям. Пустили вони нас у хату і отпустили на піч. А там повна піч проса. А ми як понабирались цього проса, і в вуха, і де тільки не було! Вранці тітка Настя пішла в Тютюнницю до своїх родичів, розказала їм все. Вони приїхали кіньми і нас всіх забрали в Тютюнницю. Побули ми там трохи, зарево над Корюківкою затихло. Мама з тіткою Настею вирішили сходити побачити, як там баба. І, може, там повна піч свіжини стоїть, а ми тут на чужому пайку. Прийшли вони спочатку до нашої хати, а там все погоріло. Потім пішли до бабусі. Мама тоді ще звала її йти разом з нами. А вона сказала, що кому я треба, ви молоденькі, ви і тікайте. Бабуся хата теж спалена. Вони по кісточках определили, що вона була у кухні. Зібрали вони ці кісточки, принесли в Тютюнницю і закопали.

Прошло кілька днів, і мама каже, що в тітки Насті тут рідня, а ми ж чужі. Де ж нам діваться? Немає ні одежі, ні їжі, ні житла. Тато був родом з Олешні, і мама вирішила йти туди. Як вона добиралась до Олешні, не знаю. Там бабусі вже не було, а із старшою невісткою жив дідусь. Його слово було закон. Дідусь і каже, що вони бачили зарево і так плакали, не знали, що з нами. Запросив до себе жити і пообіцяв всім допомагати. Пожили ми в тітки Аксені. Це дідусь, мама, тітка, її троє дітей і нас троє. Мабуть, ми були малі і не мирили між собою. Дідусь позвав найменшу дочку Варю з Кучугур і каже, щоб забрала маму і нас, бо Аксені дуже важко. А в Варі дітей не було, вони з чоловіком партизанили. Нас забрали в Кучугури. Тітка партизанить, а коли приходять додому, то нам старається щось пошити одіться. Мама договориться з її чоловіком, а ми з сестрою несем їм вечором їсти.

Пожили ми там, і дідусь каже, що будемо будувати нам хату, і будемо жити коло нього. А мама каже, що хоче в Корюківку. На Олексіївці німці не спалили 2 вулиці і там жила далека родичка.

Мама забрала старшу і меншу сестру і пішли жити туди. Мене залишила в Кучугурах. Там я пішла в 1 клас.

З фронту прийшов мамин брат і журиться, що бабуся вбита, погарене все. Мама каже, що Гриша, ти молодий, одружишся. А він питає, що мама з дітьми буде робить? Вона відповіла, що якимось буде. А він сказав, що поки нас у хату не посадить, жениться не буде. Дядько з фронту прийшов з пораненою рукою і йому, як інваліду, дали зруб у Петровій Слободі. Він той зруб перевіз і зробив нам хатинку, нештукатурену, але криша над головою була. Стали ми там жити. Важко робили, дитинства не бачили. Їли квасолу, щавель, опуцьки, просо. Як у борщ 5 камсин упаде, дак це радість була. Мама купляла 400 грам хліба на всю сім'ю на тиждень. Як тільки канікули, возили дрова, та і не дрова, а шиголочки. Топить нічим, в хаті холодно, поспать нема чого. Мама сіна на піч накладе, якоюсь мішковиною застеле. І так виживали.

Записала Лідія Хуртик.

**Мотчана Ніна Омелянівна,
07.01.1922 р. н., уродженка м. Корюківки**

«В конце февраля 1943 года начались массовые аресты коммунистов, членов их семей, комсомольцев и их расстрелы. Так произошло и 25 февраля. Целый день водили людей в тюрьму, а 26 февраля их расстреляли в колхозном сарае. И обратно начались аресты, и арестованных намечалось расстрелять на рассвете 27 февраля, но в ту ночь партизаны окружили Корюковку, уничтожили охрану и освободили арестованных. Оставшиеся в живых фашисты отступили и уехали в г. Щорс. 28 февраля фашисты прибыли в Корюковку, выбрали убитых фашистов и уехали обратно в Щорс.

А 1 марта 1943 года Корюковка была окружена карателями по распоряжению немецкого палача, генерала Хойзенгера, началась расправа над жителями Корюковки.

Фашисты и их прислужники, предатели Родины – полицаи начали убивать, бросать в огонь детей, женщин, стариков и всех, кого

встречали в домах, на улицах, в погребках. Они начали с окраины и продвигались к центру. Шли они по улице: один по одну сторону, второй – по другую; заходили в каждый дом, если кто-то был во дворе или на улице, их заводили в дом и расстреливали. И так как люди с центра большинство перебрались на окраину, думая, что там безопаснее или легче удастся выйти из окружения, то в домах оказывалось и по 20-30 человек.

За убийцами шли поджигатели. Они обливали дома керосином и поджигали. А если кто-то выползал из дома раненый или волей случая остался в живых – бросали в огонь или загоняли в горящие дома.

В первый день каратели сожгли всё, кроме улицы Шевченко, от поворота на улицу К. Маркса до моста возле ДОСААФа. Остальную часть центральной улицы уничтожили на 2-3 день. И еще на 9-й день приезжали и поджигали оставшиеся недосоженные дома. И так каратели уничтожили около 7 тысяч человек.

Я жила возле больницы. 1-го марта послышался утром шум изредка проезжавших машин с карателями и редкие выстрелы. Со двора увидела, что по улице Вокзальной к центру города под конвоем вели женщин, стариков, детей. Это их вели в ресторан, где потом расстреливали. Через некоторое время я вышла на улицу посмотреть, что же происходит? В это время в центре города ехала машина «козел» с раскрытым верхом. За рулём сидел водитель, а на подножках стояли два фашиста – с одной стороны машины и с другой. И тот, что был с правой стороны, держал в руке пистолет, поравнявшись со мной, он крикнул: «ВЕК» и выстрелил. Пуля прошла мимо. Я быстренько бросилась за калитку и побежала в дом, рассказала своим, что стреляют и окраины Корюковки горят, улица Шевченко до ресторана горит. Это было страшное зрелище. Горели дома по обе стороны улицы, и пламя заслоняло всю улицу.

Что делать? Значит, убивают всех, скоро и к нам дойдут. Куда деваться? Мы решили перейти улицу лугом (хуторцом) и пробраться к родственникам на конец улицы К. Маркса (но мы не знали, что они уже расстреляны). Перешли улицу и через двор

напротив вышли на огород. По нас дали очередь с автомата и пулемета – где-то была засада. Мы быстро возвратились. Значит, выйти нельзя, что делать? Решили навесить на дверь замок снаружи, самим оставаться в доме. Мы так решили, что если каратели подойдут к дому и увидят на двери замок, значит, в дом не пойдут, будут поджигать снаружи, а мы тем временем выберемся с обратной стороны через окно. Но первый день они не успели подойти к дому. Стемнело – мы увидели 3 ракеты и услышали шум машин, движущихся в направлении Щорса.

Через некоторое время всё стихло, только всё горело, был слышен вой неубитых собак, рёв оставшихся в живых, обгорелых, раненых коров, свиней. Мы выбрались в окно и решили бежать с Корюковки. Сначала – пробрались на территорию больницы, потом – рафинадного завода. На территории рафзавода увидели 2 трупа. Вышли на улицу Мичурина, к нам присоединилось еще несколько человек и мы двинулись в направлении села Гуриновка. За нами увязалась обожженная корова.

И так мы добрались до села Гуриновка. Стучали в несколько домов, чтобы нас пустили измокших, промерзших обогреться, но никто так и не открыл. Мы двинулись дальше в хутор Лукавец. Там нас приютили, и мы заночевали. Как оказалось, с Гуриновки тоже население выбралось, ибо думали, что их тоже будут убивать.

9 марта пришли в Корюковку посмотреть: может что-то осталось несгоревшим. Мы лишились всего: крова, пищи, одежды. По улице К. Маркса на пепелище собрали обгоревшие кости родственников, а их было 4 человека, зарыли и пошли в направлении улицы Садовой. Не успели отойти метров двести, как загорелся один оставшийся дом возле наших родственников. В этот день каратели ещё поджигали, что осталось несожжённым.

Обращаюсь к нынешнему и будущему поколениям: берегите мир, боритесь за мир, любите Родину и будьте ей верны. Слишком дорого достался нам мир, в котором мы живём».

Записано колишнім директором Корюківського історичного музею, учасницею партизанського руху, секретарем комсомольської організації з'єднання О. Ф. Федорова Г. Ю. Костюк.

**Мотчана Тетяна Єфремівна,
1918 р. н., жителька м. Корюківки**

До війни і після працювала вчителькою математики в Корюківці. Жили по вулиці Садовій, остання хата.

У ніч на 1 березня ми були в погребі в сусідки Кондратенко Вали, бо в Корюківці творилось щось неймовірне.

1 березня я вийшла на крильце і побачила, що німці почали палить нашу вулицю і не з нашої крайньої хати, а з слідуочною за нами, з Васильченкової. Почула, як баба кричить: «Ой, діточки мої, за що ж ви мене живою в вогонь кидаєте?». В них у гостях була дівчинка з Ленінграда і загинула разом з ними.

Я швиденько вскочила в хату та й кажу, що палять Корюківку. Горять окраїни Корюківки, а центр ще ні. Я ухватила свою шестимісячну дитину голу, в распашонці. Слідом вибігла свекруха і винесла байкове одяльце, щоб замотать дитину, і моє пальто. І тут з крайніх хат ідуть Кондратенко Валя з дочкою Раєю, такою за віком, як у мене син, і Кучер Анюта з хлопчиком років 6-7. Ми втрюх і з дітьми полізли по снігу в напрямку Гуринівки. Корюківка кругом горить, низенько літають літаки і стріляють по людях, які тікають.

Ми викопали в снігу ямку і посідали. Так просиділи до вечора, позамерзали, позаклякали... Ввечері наче притихає, вся наша вулиця згоріла, а одна наша хата осталась. (Її спалили 2 березня запальними пулями). Я й кажу, що вже й жити не хочу. Ще й дитя це, кому воно достанеться! Чи його кидать? Бо примерзла за день в снігу сидіть, мокра ж по пояс. Посиділи ми ще. Вже зовсім перестали їздити машини, ті що палили Корюківку. Я й кажу, що ідемо до нас в хату обігріємось, поїмо. Пішли ми, поїли, обігрілись. Уже й жити захотілось. А вночі кілька разів під'їжджали чорні машини і зупинялись навпроти нашої хати. Я й кажу, що це хочуть або самі обігрітись, або повбивати цих людей, що в хаті. Ми побігли на Гуринівку. А сніг такий був, розталля. До ранку ми туди долізли, зайшли в першу хату. Господарі побачили, що ми з Корюківки.

Вони посадили нас, нагодували. У нас з Валею Кондратенко були грудні діти, дак нам дали по півчашки молока. А тоді кажуть, що ідіть, бо через нас і їх попалять. А куди іти? Ми пішли в ліс за Гуринівку в бік Лубенця. 2 березня цілий день просиділи в лісі під Лубенцем. А люди з цього села думали, що після Корюківки почнуть їх палить. І хто на корові виїхав, хто на коні. Ми зайшли в Лубенець, а там така нерозбериха! Те сюди їде, те туди, те на город, те з города. Пішли, вийшли за Лубенець. Запросила нас всіх ввечері, коли вже темніло, одна жінка. Я кажу, що вже не дійду до вашої хати. А вона каже, щоб я віддала дитину її дівчинці, а сама, як-небудь держачись за сани, йшла. Так ми всі до неї і прийшли. Вона відразу затопила піч, нагодувала всіх, розіслала на полу перини і каже, щоб лягали. Ми кажемо, що боїмось лягати, бо маленькі діти можуть намочити постіль. А вона сказала, що лягайте, аби ми були живі, усе наживеться. Ми лягли, обігрілись.

Уранці мені передали, що мене розшукує свекор. Йому сказали, що вчителька з дітьми тут. Він приїхав конем, привіз молока і каже, що якщо я хочу, то відвезе до моїх батьків у Козляничі. Поїхали ми попід лісом, а не знали, що там річка Бречиця. Кінь утопився, тільки голова над водою, а на санях моя дитина лежала... Свекор поліз рятувати коня, а мені сказав, що я легка, дак можу по льоду річкою перекотитись. Приїхали ми в Козляничі, а там мене вже поминали, бо всі, хто був в Корюківці, повертались, а мене тільки нема.

Записала Лідія Хуртик.

**Муха Олена Кирилівна,
1927 р. н., уродженка м. Корюківки**

Наша хата стояла по вулиці Комсомольській. Перед війною якось так сталось, що ми погоріли і збудували нову хату. Колгосп допомагав, так як батько був старий партизан. Хату пощекотурили і покрили черепицею. В нас перша черепиця була, тоді ж люди бідно жили.

1 березня, коли німці палили нашу вулицю, наша хата не за-

горілась. І в хату соломи наносили, дак тільки поли попрогорали, і гранати кидали, дак ямку вибили. Сінці і сарай погоріли, а хата осталась. Після того, як згоріла Корюківка, дак стільки сімей жило в нашій хаті, всі тулились!

З нами в хаті жила невістка Галя з дітьми Андрюшкою, 4 роки і Марусею, 2 роки. Марусю поранили і вона полізла під полик на картоплю і там померла, туди вели кров'яні сліди її маленьких ніжок. А Андрюшку знайшли мертвим у кутку за сундуком. До невістки прийшла мати, Галя Мотлох з двома синами, одного звали Миша, років 15 – 17, а ім'я другого не пам'ятаю. Вони перед війною переїхали з Верховісся, купили за лінією монашкіну хату. Їхня хата осталась ціла, а їх повбивали в нашій. Моя подруга, Віра Сидоренко, 15 – 16 років, з мачухиною дочкою Валею, 14 – 15 років, йшли по вулиці. Їх загнали в нашу хату і постріляли. Там ще якісь люди були. Поховали всіх коло сараю.

На нашій вулиці вбиті Назарови, Омелькині дівчата. З сім'ї Титенків залишилось двоє: батько Роман (інвалід, в колгоспі сторожем був і найстарша дочка Валя. Вона затуляла рукою обличчя і куля їй потрапила в руку. А жінка Настя, діти Коля, Рая, Віра, Женя загинули.

Записала Лідія Хуртик.

**Нековаль (Стельмах) Віра Федосіївна,
1927 р.н., уродженка м. Корюківки**

Ми жили на Баранівці. Залізнична лінія, по якій ходила «ку-кушка» на Холми, ділила Баранівку на 2 частини. Нашу сторону не палили, а палили ту сторону, що ближче до Корюківки.

1 березня почули, що палять Корюківку. З хати нічого не встигли взяти, тільки трохи продуктів дітям. Ми підлітками були. В мене ще була менша сестра і брат. У нас коник був, але вирішили, що поки його запряжем, дак можемо загинуть. Ми випустили коника на город, зброю поховали в погріб, а самі втекли в Новоселівку.

В Новоселівці нас прийняли добрі люди. Я зараз не пам'ятаю їх прізвище, забула, хазяйку звали Устя. Здорово ловкі люди. В

них велика сім'я і нашу сім'ю прийняли, спасіба, не одказались. Кормили нас всіх, правда, корівку ми забрали з собою.

Мій середній брат був самим сміливим, дак каже, що поїду додому вночі, побачу, як там дома. Мати ще загадала забрать на печі клунок з просом, бо ж сім'я, треба всіх кормить. Він простяг руки, щоб взяти цей клунок, а там лежить окровавлена людина. Брат дуже злякався. Материна рідна сестра жила на тій стороні Барановки, що палили. В неї було 4 дітей: Ніна, Оля, Ліда і Валька. Він вирішив, що це наша дівчинка заховався на піч до тітки. А виявилось, що не наша. Її сім'я переїхала в Корюківку з Перелюба перед війною і жила на Клину. Там всю сім'ю постріляли, а вона поранена вилізла. В яку хату не заходила, кругом замкнуто, а в нас відчинено. Вона зайшла в хату і заховався на піч. Наші батьки як взнали, що в нас на печі лежить поранене дитя, дак вночі приходили, піч протоплювали, продукти приносили, щоб спасти, поки ми вернемось. А як повернулись додому, то мати чим могла, тим і рятувала цю дівчинку, бо ліків же не було. Вона як трохи оклигала, то стала просить, щоб її одвезли на Перелюб, бо в неї там бабуся була. А чим її одвезти? Мій старший брат, який працював фінагентом, довів її до Охрамієвич, а там попросив, щоб її доправили до Перелюба. Брат цікавився, чи її доставили, а потім цікавився її життям у бабусі. Дізнався, що вона вийшла заміж, жили добре з чоловіком, в них було троє дітей. Її тепер немає в живих. Дочка її, Люба Шевченко (дів. Летута) в зберкасі робила, тепер у міліції.

Батьки додому повертались, щоб подивитись, що там дома, а нам приказували не йти, боялись, щоб нас не побили. В нас на городі була канава і батько наказав у ній сидіть, щоб нас ніхто не бачив, а тоді вони заберуть нас. Ну галасу було ой-ой-ой. Ми думали, що батьків поб'ють, а ми останемся в тій канаві. Таке переживали, що страшне. Ну як кажуть, обійшлося все, не побили батьків і нас забрали з тієї ямки.

Ніхто з сусідів з нашої сторони не постраждав. А хто йшов з Баранівки в Корюківку, то не пускали і хто йшов додому на ту сторону, то теж не пускали. Там сусідка жила здорово бідна,

хатиночка маленька і корівчину в хатці держала. Просилась і молилась, що її хата ось, за залізничною лінією, все рівно не пустили. Здається її вбили, а звали «монашкою».

На нашій стороні хати стояли цілі. А на другій стороні осталась одна хата батьків Скрипки Марусі-партизанки. Вона жила на цю сторону лінії, а батьки – на ту. Її хату спалили, а батьків – ні. Все казали, що чи так Бог дав, чи вона заколдована була, що і гранати кидали, і палили, і що вони не робили, а хата стоїть. Бувало так, кинуть щось у вікно, у хаті ямку виб'є чи латка вигорить, а хата ціла. І зараз вона стоїть. Не знаю, хто там живе, може, які правнуки.

У нашій хаті мадяри були. Не обижали нас і казали по-своєму, що живіть, ми вас не тронем, але ми всерівно боялись, тікали. А як визволили, дак ми перейшли і спокійно жили дома.

Записала Лідія Хуртик.

**Нековаль Ганна Микитівна
(дівоче прізвище Мірошніченко),
1938 р. н., уродженка м. Корюківки**

«Я хочу розповісти про ті дні страшної трагедії, що сталася в березні 1943 року, і як нам з мамою випало вижити під час її.

Ми тоді жили на вулиці Кірова (там проживали і мої близькі родичі, всі Мірошніченки).

Коли фашисти всіх зганяли до ресторану 1 березня, то запевняли, що на перевірку документів. Наша сім'я також була в тому натовпі: я, мої брати Толя і Коля, мама. Всіх нас погнали по теперішньому провулку Кірова. Коли ми підійшли до колишньої ковбасної, мама сказала: «Давайте тікати!» Була можливість відійти вбік, але Толя і менший брат Коля не послушали її. Толя потяг з собою Колю і кричав, що нас там уб'ють; а мама зі мною непомітно відійшли в бік і сховалися у ковбасній. Коли ми зайшли до неї, там уже були люди, які теж ховалися. Коли ніби все стихло, ми пішли на наше подвір'я, там знайшли своїх родичів: мого дядька Мірошніченка Митрофана Гнатовича, його дружину, двох невісток з дітьми, доньку з дітьми. Щоб якось сховатися, дядько нас

усіх закрив у погребі. Дав тітці Антоніні сокиру і сказав: «Якщо я загину – рубайте двері і виходьте!» – а сам сховався в туалеті. Взяв кислоту в руки зі словами, що якщо йому прийдеться загинути, то хоч одному німцеві випече очі. Коли карателі почали палити Корюківку і черга дійшла до хати дядька, то не змогли зайти в двір, двері були замкнені. Тоді вони підпалили огорожу, і коли та прогоріла, зайшли в двір. Підійшли до погреба і давай смикати за замок; щось погеркотали і пішли. В погребі були і грудні діти, а промовчали, не заплакали.

Коли потемніло і німці поїхали з Корюківки, дядько вийшов з туалету, задихаючись від диму, підійшов до погреба і відкрив замок. Тітка спитала: «Ну, що там?» Він відповів: «Вийди, подивися... Це «страшний суд». Коли ми вийшли з погреба, то побачили, що все палало: хати дядькової вже не було, нашої також. Дув сильний вітер, і видно було, як з цукрового заводу злітав дах.

Ми вирішили йти до ближнього села, а це було Майорське. Коли ми дійшли до лісу, то всі були мокрі, тому запалили вогонь; обсохли трохи і пішли далі. Дісталися села, а там уже були повні хати людей з Корюківки. Моя мати вирішила піти зі мною до бабусі, яка жила в Кирилівці. Ми пішли по залізничній дорозі. Невдовзі почули наближення потяга. Ми зійшли з дороги і залягли в сніг, але німці все рівно нас помітили і стріляли по нас.

Свідок цієї трагедії Римар Євген Юхимович, по якому стріляли німці в приміщенні ресторану, але тільки поранили (залишився без ока), виліз з-під трупів, розповідав, що коли фашисти почали розстрілювати в ресторані мирних жителів Корюківки, де були жінки, діти, старики, німці підійшли до моїх братів. Старший Толя став проситися: «Дядечку, не стріляйте нас!..». Та жорстока рука вбивці нікого не пожаліла... Так загинули мої брати в ресторані, на місці якого зараз височить пам'ятник на честь загиблих мирних жителів Корюківки.

Хочу закінчити свої спогади такими словами: нам живим потрібно пам'ятати всіх, хто загинув у тій страшній війні. Бережіть мир – це найбільше багатство!»

Записала Тетяна Макаренко.

**Нечитайло Анатолій Васильович,
1933 р. н., вул. Гагаріна, 11**

До окупації я жив по вул. Садовій як їхати по трасі на с. Холми з правої сторони, майже у останній хаті. Сім'я складалася з діда і баби – Сидоренко Іван Трохимович і Єфросинія Йосипівна. Батько, Нечитайло Василь Микитович був на фронті, а мама – Наталія Іванівна та мій брат Віктор Васильович (3 р.) і я вдома з дідом і бабою.

Тоді у 1941 році вся вулиця була суцільним лісом. Пам'ятаю як партизани були, зірвали малярську машину. Так тоді збирали жителів з навколишніх вулиць і примушували тягнути борону до самих Холмів. Були випадки, коли забирали продукти. Німців побачив тільки весною, коли оранка була. Їхав німець якийсь з перекладачем. Побачив, що кінь випряжений, то зіскочив з брички і давай діда бить, що кінь гуляє. То через перкладача зрозумів, що кінь утомився, то він і поїхав.

Бачив іноді як убивали поліцаї наших людей, євреїв. Партизанів бачив, бо приходили уночі, просили горілки і їсти. Взагалі були не агресивні, добрі. Кілька разів наші поліцаї робили облаву на них, то чергували у нас, бо хата наша крайня.

1 березня 43-го я нарахував 8 машин з німцями, що їхали на околицю Корюківки. Палити почали хату Чередників, бо вони були партизанами. Отож думали, що вбивають тільки сім'ї партизан. Доїхали до останньої хати і почали палити. Згоріла хата першою Кисилів, а самі вони встигли втекти на вул. Садову, що йде до кладовища. Потім загорілася хата Васильченків. Чув як кричали, бо горіли живцем (баба, дід). Їхнього сина у лісі вбито раніше, як возив маляр на партизанів.

Мене мати послала до баби на Кошового. Повів і брата. Не добігаючи до баби, бачу, мати кладе на віз речі, обігнала нас і пішла попереду. Дійшовши, побачили, що вона носить кирпич з сараю, щоб закласти під піччю отвір. А вже горить близько. Бачу і німець через 200 м. Я кинув брата і побіг, німець став по мені стріляти. Забрав тоді він мого брата і повів до двору. Я схопився, бо упав

був, щоб не вбило. То схопився і побіг далі. Вибрався і через поле побіг. А тут німецький літак зверху літав, то почав стріляти. Усе літав уздовж вулиць. Перележав і знову бігти. Забіг за городи, визираю, а хата вже горить, там де брата залишив. То чув як люди горять і крик стояв нелюдський. Згоріло там 9 душ. Тоді вже сусід мені розповів, що мати бігла додому, бо дома корова. Німці почали стріляти, то вона упала у погріб. А тоді ж була поранена. Біля ока бачили отвір від розривної кулі. Я сховався спочатку був у Милейках, а потім мені сказали, що людей повно у Гапоновому болоті – я туди, а потім 2 березня я побіг до діда. Бачу їдуть німці зі сторони Холмів. Сховався у кущах. То вже вони й допалили ті хати, що залишилися 1 березня. Дід і баба були у Трудовику. Бачив ще як 9 березня німці добивали людей.

Ми жили у Трудовику. Бачив як відступали маляри десь у вересні. Бігли вони дуже. Ганяли у нас курей пугою, щоб зловити. Зазирили мене і давай мене пугою, щоб я їм води приніс. То я утік. Через деякий час повернувся до хати, а там німці вирили котлован і установили кулемет. То я до лісу, куди вже дід утік з коровою. Та німці швидко відступили.

А на кладовищі по вул. Садовій є братська могила. Там поховані: Сидоренко Раїса, 10 р., Сидоренко Ліда, 12 р., Сидоренко Наталія, їх мати та мати самої Наталії. Вони з вул. Кірова. Вони наші родичі, то їх дід підводою сюди привіз і поховав. Нечитайло Віктор Васильович, Нечитайло Наталія Іванівна, ще Нечитайли (9 чоловік), Нечитайло Гаша.

Записала Оксана Толкачова.

**Нечитайло Анатолій Максимович,
1933 р. н., уродженець м. Корюківки**

Ми жили по вулиці Садовій. Наша хата стояла одна під лісом коло дороги.

Я бачив, як починали палити Корюківку. Мимо нашої хати проїхали 8 машин з гербами і поїхали в кінець вулиці Садової. Звідти почали палити. Першою згоріла хата партизанки Чередник,

і люди спочатку подумали, що будуть палить тільки хати партизан. Потім почали горіти ті хати, що ближче до нас. Я чув, як кричали не своїм голосом люди, і дим страшний валив. Бачив, як самолёт літав і стріляв по людях, які тікали.

Я побачив, що горить дідова хата, і сказав мамі. Вона оділа мого 3-річного брата Вітю, мене переоділа і сказала йти до матеріної свекрухи, до Нечитайлів. Я довів брата до хвіртки і покинув, бо на мене йшов поліцай Олійник Михайло (років 25–30, жив у першій хаті від Холмів. Його сусіди з Садової бачили після війни в Києві, дак утік, не привітався) з автоматом. Я зрозумів, що з братом не втечу. Я його кинув і побіг через сусідський двір. Тоді побачив, що поліцай зібрався стрілять в мене, і заховався за колодязь. Поліцай дав чергу з автомата по колодязю, і на мене щепки посипались. Потім узяв за шиворот мого братика і повів у двір до Нечитайлів. А я побіг на поле в сторону Милейок. Пробіг метрів 300, і поліцай запалив хату. Там кричали і живцем згоріли 9 чоловік. Це мій 3-річний братик Віктор, материна свекруха баба Гаша Нечитайло, родич їх дядько Роман, його жінка і діти. Вони поховані на кладовищі по вул. Садовій у братській могилі.

Я побіг на Милейки. Одна жінка забрала мене, накормила, спати вклала. На другий день я пішов на Садову шукать діда, бо хата ціла була ще. Прийшов, а тут з Холмів їдуть німецькі машини. Пішов сніг, піднялась хуртовина. Вони зупинились навпроти дідової хати. Я бачив, як стріляли запальними кулями по соломі, пішов дим, і загорілась хата. Я туди побоявся йти і побіг в Гапонове болото. Там люди ховались з кіньми, з усім.

Коли я повів братика, мати замазувала під піччю мішки з барахлом. Вона вискочила на город, її замітив поліцай, 2 рази чесонув її з автомата розривними кулями. Додому вона не добігла, а побігла в сусідський погріб. Він був глибокий, лозою обложений, з драбиною. У неї під оком була дірка від кулі, а на спині величезна дірка, все висіло від розривної кулі. У погребі вона померла від ран.

Коли ми з дідом хоронили трупи, матір поклали на самий верх, замотану у простиню. Прийшов час, дід зробив гроб, повезли його

на Садову, одкопували братську могилу. Сусідка принесла відро води, стали материне тіло мить, одягать, і в цей момент мадяри йдуть цепом з боку Гапонового болота. Ми полякались, подумали, що нас постріляють, а вони пройшли мимо і розійшлись. Ми похоронили матір. Також у цій могилі поховані дідова невістка Сидоренко Наталія, внучки Ліда і Рая Дмитрівни, сваха. Вони жили на початку вулиці Кірова, загинули на городі за буртом картоплі. Хата їх не згоріла, ми з дідом там сіно брали. Раз везли конем сіно, нас зупинили мадяри, окружили діда, а я заховався в сіно під рубель, і запалили сіно. А один потушив і сказав, що це «пан гуд» через те, що дід возив їх колись в облаву на партизан. Дід старий, то довів їх тільки до Холмів. Вони поїхали машинами далі.

Мати загинула, хата згоріла, і мене забрав до себе дядько в Озереди. Я там прожив місяць чи два. Потім мене перевели в Козляничі до тітки Мотчаної Тетяни Єфремівни. Вони з моїм дядьком колись вчилися. У них народився хлопчик Ігор. Я його няньчив. Потім дід забрав мене в Трудовик. Трохи пожили там, і дід збудував на Садовій будку. Мене виховував дід.

Записала Лідія Хуртик.

**Нікітенко Тетяна Василівна,
1958 р. н., м. Корюківка, вул. 8 Березня, 12**

У нашому садку була хата мого діда Стельмаха Романа Назаровича. Його сім'я складалася з 5-и чол.: дружина Домка, діти – Ніна (сама старша), Ольга (середня), Ліда (моя мама, 1924 р.н.), Валентина (13 р.).

1 березня 1943 року, по розповідях мого дідуся, коли почали палити Корюківку, дід відправив до лісу Ніну і Ольгу. Ліда вже була на цей час у Німеччині. Валентина діда не послухала і побігла зі знайомими друзями-дітьми до сусідів на самий край вулиці (жили сусіди Федір і Федориха (як дразнили їх по-вуличному)).

Бабуся Домка побігла за свій город і заховалася у ямці з водою. Дід ховав речі у погріб і коли вискочив, щоб бігти у ліс, побачив,

що у піску гуляє мала його внука Ніла (3 р.). Коли її мама Ніна побігла до лісу, то чомусь так сталося, що забула свою доньку. Дід Нілу забрав і заховався у погребі за дверима. Двері у погребях того часу розкривалися на дві половини, то за одну став дід, за іншу – Ніла. Коли німці увійшли у двір, то зразу попрямували до погребя, перед цим підпаливши хату. Дід чув, як вони говорили по-німецькому та реготали.

Коли відчинили кати двері, то дві половинки і прикрили діда і Нілу. А перед погребом сиділа дідова собачка, яка бігла за ними, а у погріб не вскочила. Тож вона гавкала на німців, не пускала їх у погріб. Так вони її вбили, обстріляли погріб, речі, що там були у вузлах, і пішли далі вулицею палити і вбивати.

Згодом дід став шукати свою родину. Ніна і Ольга потрапили у Милейки і там переживали трагедію. Домку він знайшов замерзлу у канаві, забрав до Милейок. Там її відігріли. Валентину він теж шукав і знайшов її у сараї вбиту. Вгадав по платтячку. Забрав рештки і поховав у своєму саду.

Записала Оксана Толкачова.

**Пацюк Ніна Кирилівна
(дівоче прізвище Хлистун),**

1936 р. н., уродженка м. Корюківки

«Я з сестрою Олею – двійнята, 1936 р. н. Батько Кирило Прокопович Хлистун працював у Корюківському лісгоспі. В червні 1941 року був призваний в армію.

Мати Софія Степанівна залишалась вагітна з нами двійнятами на окупованій території. Після пошкодження будинку військокомату під час бомбардування, де ми жили в його другій половині, матері вдалося поселитися в чотириквартирному будинку для працівників лісгоспу, що знаходився крайнім біля лісу на вулиці Індустріальній.

У 1942 році до матері з Києва прийшли її сестра Марія і племінниця Мотря Щербак.

У матері народилася дівчинка Людмила. 19-річна Мотря залишилася допомагати нянчити дітей.

Згодом тітка Марія забрала мене з Олею до себе в с. Радомку, де вона стала проживати після повернення з Києва.

Десь у кінці лютого нас хотіли відправити до матері в Корюківку, але ми умовили тітку Марію ще трохи пожити в неї в селі.

Ця обставина і врятувала нас від розстрілу в Корюківці 1 березня 1943 року. Це було наче Боже провидіння.

Як розповідала нам згодом сусідка Тебенко, яка одна врятувалася з будинку, де ми проживали в одній із кімнат, 1 березня вранці німці оточили околицю під містом. Вона бачила, як наша мати намагалася втекти в ліс, але їй заламали руки і вштовхнули назад до будинку. Жителів усіх чотирьох квартир зібрали в одну, наказали лягти на долівку і розстріляли.

Але вбили не всіх. Тебенко була легко поранена в щоку, прикинулася мертвою, а згодом по-пластунськи добралася до погребя, де й сховалась. А тіточка Марфа задихнулася від диму вже на підвір'ї, куди їй вдалося виповзти з палаючого будинку. Тебенко вночі втекла в село, а тіло Марфи вмерзло в лід на підвір'ї. Лише 4 березня вночі мати Марфи забрала тіло дочки, щоб поховати вдома в селі.

Батько повернувся живим з війни, оженився на тітці Марії, материній сестрі, виростили нас, дали освіту. Але дуже шкода, що ні в списках розстріляних і спалених корюківчан 1-3 березня 1943 року немає моїх рідних, як і в «Книзі скорботи України по Чернігівській області», том другий.

Прошу доповнити:

1. Хлистун Софія Степанівна, 1907 р. н.
2. Хлистун Людмила Кирилівна, 1942 р. н.
3. Щербак Марфа Федорівна 1919 р. н.»

Записано Д. С. Корнієвською і зберігається у фондах Корюківського історичного музею.

Пичик Валентина Андріївна,

1940 р. н., м. Корюківка, пров. Бульварний, 2, кв. 21,

1 березня 1943 року, коли німці почали йти зі сторони Щорса, я з мамою і братом Анатолієм, тіткою Галиною та її донькою Вірою втікали на Наумівку. Там жила рідна сестра мого тата Христина. Дідусь Василь Денисович тікати відмовився, бо не захотів кидати свою садибу. Вже десь 2 чи 3 березня інші знайомі тікали теж у Наумівку і розповіли, що кати дідуса вбили, будинок пограбували і спалили. Тоді, як про це ми дізналися, то мама з тіткою вирішили як-небудь дібратися до Корюківки і поховати діда. Це їм вдалося. Поховали разом зі столярними інструментами, які знайшли на пожарищі, так як дідусь був дуже хорошим плотником. Одразу ж повернулися у Наумівку (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

Подтереба (Мірошниченко) Валентина Олексіївна,

1931 р. н., уродженка м. Корюківки

Жили по середині вулиці Франка. На початку війни мого батька забрали на фронт. Повернувся без ока, без щелеп, контужений і вскорості помер. Моя мати була в партизанах розвідницею, її розстріляли місяців за 2 до пожару. Дід (батьків батько) мене забрав і виховував. Пішла я в школу в 1 клас. Місяців 2 походила чи ні, відчиняються двері, заходить директор і питає, хто тут Мірошниченко. Вчителька, Валентина Іванівна, відповідає: «Ось, дівчинка». Він сказав: «Відправте її додому і щоб більше в школу не приходила, тому що партизанська сім'я». А я кажу вчительці: «Ви вчіть, я сама піду додому». Доходжу до центру, де раніше міліція була, дивлюсь, стоять баба (мамина мама) з тіткою і плачуть, а матір в дворі міліції розстріляли. А бабі кажуть: «Забирай свого коня і йди, бо й тебе розстріляємо». А я кажу, що хочу маму побачить. Поліцейський дозволив і повів мене в двір. Там лежали Ані Ручкіної чоловік і моя мама. Він убитий у висок, а мама попросилась стати задом, дак розривною кулею вистрілили в потилицю. Поліцейський разом з мамою в школу ходив, за од-

нією партою сидів, жив на Камишанці чи Аксьонівці. Прийшов дід (батьків) і забрав мене до себе, щоб материна мати не забрала. Тоді приїхала машина-душогубка і 33 чоловіки в списку, що треба розстрілять. За кермом був чоловік, який працював разом з дідом на цукровому заводі, і каже, що він буде працювати до обіду, а якщо не вправляться, то з обіду поставлять іншого шофера і поліцейського. Дак дід одвіз мене в Рибинськ до своєї племінниці. Там я сиділа під піччю, племінниця кормила. Проїшло 2 місяці, тоді приїхав шофер і сказав діду, що може мене забрать, йому нічого не буде. І сказав, щоб дід привів мене до Рица. Дід мене повів. Риц дав документ з печаткою і сказав, що мене в діда ніхто не забере.

Проїшов місяць чи більше. Ми закололи кабана, баба витопила піч, позаставляла все. Я поїхала на саночках кататься. Дивлюсь, до третьої хати від нас під'їхала легкова машина, вилізли 2 поліцаї, один пішов у хату. А там з полону чоловік прийшов, у хаті жінка і 2 хлопчики. І там ще в п'яти хатах чоловіки були на фронті. В одній хаті троє дітей, в одній – двоє, а в одній – одна дівчинка. Вона найбільше до нас ходила, бо в них не було чого їсти, навіть солі. Баба з дідом їм усе давали. Всіх цих людей, чоловік, мабуть, 25, загнали в Федосову хату. Поліцай з городу зайшов, а Федос відразу руки підняв. Поліцай каже, що пізно руки вгору піднімати, ідїть усі в хату. Двері відчинялись в сінці і Федос заховався за двері, а поліцай його витяг і вбив, остальных погнав у хату.

Я тоді санки кинула і побігла додому, розповіла діду з бабою все. Баба не повірила, то ще дід пішов подивитись. Повернувся і каже, що стоїть машина, коло неї два поліцаї і з хати ніхто не вийшов. А наша хата четверта, дак ми стали тікати. Добігли до дороги на Милейки, там самольот літає. Ми вже перебігли за вузькоколійку, то по нас він не стріляв, а хто посеред біг, то з самольота по них стріляли. Нас бігло 22 чоловіки і всі залишились живі. З нами була моя бабуся і хресна з сином. По дорозі бабуся і хресна провалились під лід, намокли і повернулись. Сказали, що вдома перевдягнуться, захиваються в погреб і будуть живі. А в погребі горіли двері і вони позадихалися. Поприбігали ми в

Милейки, я плачу, де моя баба, а хлопчик сумує, що мами нема. Коли все трохи стихло, ми прийшли в Корюківку і побачили, що вони мертві лежать. А не гроба нема, нічого. У нас забор і повітка залишились, у хресної – туалет. Дак позривали все і зробили один великий ящик. Викопали ямку, бабу винесли з погребя і поклали в ящик. Кинули лопат по три землі. А на дев'ятий день німці приїхали в Корюківку добивать і палить. На нашій вулиці були такі невеликого зросту, в зелених куртках, начищених хромових чоботях. За плечима – мішок і там 3 вбиті курки, він сам сказав. «О,—каже,—большую ямку вы выкопали, хватит и для вас, становитесь задом». Дід в нього просить дозволу обнять і поцілувать мене. А він каже, що як хочеш. Я ж знаю, що мати в партизанах була, прийшла вночі провідать, а її забрали і вбили, я на колінця стала і давай цілувати чоботи німцю. Кажу: «Дядю, пустіть. Це мій дід, мою маму партизани вбили і нема нікого, тато на фронті». Він так подивився, мабуть, жалько стало мене і каже: «Скажіть спасіба своїй внучці, що така хороша дівчинка. Ви не закопуйте, бо в нас на кожній вулиці по 2 чоловіки». Оце коло нас стоїш, а видна Аксьонівка, бо все погоріло. Дак він сказав, щоб не йшли, а лізли на колінцях, бо якщо будемо бігти, то по нас будуть стрілять. А закопали, щоб пізніше. Ми поки до вузькоколійки добрались, у діда попротирались штани і пооблазила шкіра на колінах до кісток. Я маленька була, то бігом бігла. Поприбігали в Милейки, дак дід ще 2 місяці лікувався борсуковим салом.

Одгорювали страшенно. В Корюківці залишилась корова, дід пішов забрав, а їсти їй нічого. Ходив по кутку просив сіна, давали люди. Тоді дід продав корову, а дядько нам привів телицю і дав 20 пудів хліба. Ми з дідом брали в колгоспі на ніч вола, з лісу возили деревину, збудували будочку і в ній жили.

На нашій вулиці всі хати погоріли, залишились тільки два погребі. В живих залишилося 14 чоловік.

Записала Лідія Хуртик.

**Пономаренко Клавдія Михайлівна,
м. Корюківка, вул. Бульварна, 2**

Про трагедію у Корюківці я знаю зі слів жінки (не пам'ятаю ні її імені, ні прізвища), яку по-вуличному звали Больбиха. Я сама приїхала додому десь у 1944 чи 1945 році. Що тут побачила, просто жах і сум.

На Олексіївці (р-н Корюківки) жив двоюрідний брат моєї мами Солохненко Микола Леотійович, 30 років. Його хата стояла по вул. Вишневій. Велика була сім'я. Він сам, мабуть, був на фронті.

Ми з сім'єю жили на той час у казенній квартирі по вул. Воловицькій (зараз Вокзальна) навпроти малого базару. Це був двоквартирний будинок, і з нами по сусідству жив Ічанський Володя. У 1943 році мій тато прийшов додому. Він під Москвою працював на спорудженні захисного кільця для оборони, рив окопи. То їх якось німці захопили у полон, нічого їм не робили, просто утримували. Якось налетіли наші літаки, і почалося страшне бомбардування. Побило багато німців, то усі полонені у розсипну. Так пішки мій батько і прийшов у Корюківку. Я на той час евакуювалася у Молдову, звідти на фронт. Дійшла аж до Маньчжурії.

Коли тато прийшов додому, став працювати у пожежній частині, яка розміщалася по цій же вулиці, де ми жили. Це було двоповерхове приміщення. На першому поверсі – пожежна частина, а на другому – гуртожиток. Мама все казала татові, щоб піти жити у с. Тютюнницю, але він не погоджувався.

От 1 березня 1943 року у Корюківку приїхали німці. Тато побіг на роботу. Та незчувся як приміщення німці підпалили і стоять не їдуть. Вийти ніяк не можна. То він піднявся на другий поверх, намочив добре ковдру і заховався у піч. Укрився ковдрою, смоктав з неї воду. Так досидів до вечора. Вибрався, а наша хата вже догорає. От він і пішов на Тютюнницю.

Мама ж розстроїлася, що тато не захотів піти з нею і тоді, як він пішов на роботу, пішла з моєю молодшою сестрою на село.

А по вул. Вишневій, куди мама одразу хотіла йти, бо там жив брат, у хату назбиралося багато людей. Мо' душ 20. Уся їхня родина

і сусіди. То німці зайшли до хати у кухню та наказали усім лягти. Одна жінка впала на коліна і почала благати катів не вбивати її, бо вона працювала прибиральницею у жандармерії. То її одразу і вбили. Вона вже мертва впала на свою матір, яка вже лежала ще живою поруч. Її мати і була та сама жінка, що єдина вижила і вилізла з-під трупів та пішла на Тютюнницю. Згодом розповіла про загибель наших родичів.

Потім, коли у хаті усіх побили, усе підпалили. Хто вже поховав їх усіх у садку біля хати, не знаю. Тож там у могилі уся родина Солохненків і багато ще людей.

Уже коли батько біг палаючою Корюківкою шукати маму, бачив багато блукаючої худоби. Особливо корови з обгорілим тілом, що дуже ревли. І собак багато теж обгорілих. То він знайшов свою корову і хотів іти до Солохненків, бо думав, що мама там. Хтось йому розповів про них і тоді він пішов на Тютюнницю і там вже знайшов дружину і дочку.

Згодом батьки повернулися у Корюківку. Жили на Волинці. Ото як іти на Тютюнницю у кінці міста вже на виході стояв стовп з табличкою «Волинка». Того німці і не спалили цю частину Олексіївки, бо в них на карті не було такого пункту. Ще й один з німців побив провожатого, що той сказав, що треба зупинитися тут. А на карті цього не було, то його німець і бив усе тикаючи в обличчя картою.

Пожили на Волинці та, побудувавши маленьку будочку, переїхали на вул. Вишневу (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

**Попова Галина Михайлівна
(дівоче прізвище Мороз),
1937 р. н., уродженка м. Корюківки**

«Я, Попова Галина Михайлівна, народилася в Корюківці в 1937 році. У 1941 р. пішов на фронт мій тато. У грудні 1941 року повідомили, що батько загинув, і в цьому ж місяці мама народила четверту дитину. Жили в той час, як і всі: скромно, тихо.

У 1943 році мені вже було 6 років і я все пам'ятаю про жахливі березневі дні. З нами також жила бабуся – матір батька, а батьки матері проживали в центрі селища навпроти будинку теперішньої ВАТ «Корюківська фабрика технічних паперів».

Того дня, коли німці приїхали робити свою чорну справу, мама побігла до своїх батьків і звала, щоб вони пішли з нею, тікали з центру. Ті відмовились. Казали, що вони вже старі і їх ніхто не троне.

Мама повернулася, і ми рушили до лісу, але нас поліцейський пост завернув назад. Зі сторони Олексіївки вже видно було дим.

Моя бабуся, Тетяна Василівна заховала нас за сараєм у вириту канаву, накрила простирадлом і ковдрою. Незабаром з'явилися фашисти. Ми бачили, як вони зайшли до хати. Там щось перевертали, шукали, мабуть, дорогоцінності, повиносили з хати речі для себе. Потім помітили нас і підійшли. Матері і бабусі наказали зайти до будинку, який уже палав, ті відмовились. Мати сказала: «Стріляйте тут, а в будинок я не піду». Аж раптом мій братик Альоша, що на два роки старший від мене, підхопився і став благати: «Дядечку, не вбивайте нас! Я жити хочу!!!» Чи то, може, катам набридло стріляти, чи то, може, було Боже провидіння, але вони сказали: «Йдіть, тікайте, бо ті не пожаліють». І показав у той бік, де від млина наближались два есесівці в чорній формі.

Дим застеляв очі, все горіло навкруги. За нами йшов скот, бо тут живими лишилися тільки ми. Пам'ятаю, як вищало поросся, в якого був прострілений бік. Ми побігли попід палаючими сараями на околицю селища. Там сховалися в глибоку яму, накриту хмизом. Есесівці підійшли і не помітили нас. Ми сиділи тихо, навіть маленькі діти, ніби щось відчуваючи, мовчали. Сиділи ми там до пізньої ночі, боялися поворухнутись. Коли вилзли з ями – на все життя запам'яталася картина: у небі мерехтіли яскраві зорі, а на землі палахкотіло вугілля. Ми йшли, а навколо лежали обгорілі людські трупи, йшли по мертвому місту.

Люди розповідали вже потім, після трагедії про те, що людей, котрі були в церкві, вивели зі святині і погнали до ресторану, де

і розстріляли. Свідки згадували, що дехто з карателів звертався до них українською мовою...

Добрались до сусіднього села. Вже через кілька днів мати пішла на пожарище, щоб узнати про долю батьків. І знайшла тільки обвуглені кісточки. Зібрала їх в ящикок і поховала пізніше на кладовищі.

Страшно згадувати. Я до цього часу боюся вогню».

Записала Тетяна Макаренко.

**Растальна Людмила Володимирівна,
1951 р. н., м. Корюківка, вул. Комсомольська, 29**

Біля нас між господарчими будівлями поховано 9 чоловік. Серед них родичі мого чоловіка – тітка Галина Скрипка, двоє її малих дітей – Андрій і Марія, двоє сусідів Скрипок (Нестеровичі по-вуличному) та люди, яких і не знаємо. Кажуть, бігли вони з центру.

Тут, поряд з моєю хатою є будинок, який уцілів після трагедії. В ньому жили Скрипки. Вони були зв'язані з партизанами, особливо Марія Кирилівна. Саме на той час вона була у партизанах.

1 березня 1943 року, коли німці прийшли у Корюківку, то стали ланцюгом по окраїнах. Як почали вбивати і палити, люди почали тікати на околиці. Усі ж оце побиті були разом у Скрипчиній хаті. Двох дітей убило прямо за грубою. Хату німці хотіли підпалити, кинувши у вікно бутиль з керосином, так підлога уся вигоріла, а хата не згоріла. Вже згодом повернулися родичі, усіх побитих винесли з хати і поховали поряд з хатою (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

**Рачова Тетяна Василівна,
1958 р. н., м. Корюківка, вул. Кірова, 113**

Тут, на території сучасної садиби, була хата моєї прабабусі Титенко Анни Михайлівни, 60 років.

Як 1 березня 1943 року прийшли німці, то вона зібрала дітей і провела їх за город. Сама ж залишилася, з ними не втекла. Саме

одна з корів мала отелитися. Прямо на городі її вбили. Знайшли її родичі, які згодом повернулися. Так і лежала між двох убитих корів з мотузкою в одній руці і окрайцем хліба у другій. Поховали там же на городі.

Записала Оксана Толкачова.

Римар Євген Юхимович

«Моя маленька донька лежала у мене на грудях, коли стріляли в неї прокляті кати там, у ресторані. Де тепер братська могила, там стояв ресторан. Заганяли нас туди, як худобу на бойню, й били з автоматів. Ніну я на руках ніс. А фашист поцілів мені в око. Я впав, а він по мені як застрочить. Тут у мені все потемніло, і нічого я більше не пам'ятаю. Троє моїх дітей були вбиті. Навіть закопати їх не довелось: і мертвих дітей не побачив, спалили їх прокляті кати. І не лишилось від моїх дітей нічого. Навіть могилки...»

Вінок безсмертя: Книга-меморіал // Редкол.: О. Ф. Федоров (голова), В. А. Маняк (керівник колективу авт.-упорядників). – К.: Видавництво політичної літератури України. – 1987. – С. 50.

**Сидоренко Микола Григорович,
14.12.1942 р. н., м. Корюківка, вул. Кошового, 43**

Народився 14 грудня 1942 року в м. Корюківка на вул. Ворошилова (тепер Кошового).

Батько Сидоренко Григорій Євдокимович (1918–16.04.1945 р.), загинув на війні. Мати Швець Дар'я Максимівна (1920–1995). Хата наша стояла, де живу і тепер. Мені вже мати розказувала. Люди, як тікали з центру від німців, то у нас і у наших сусідів ховалися, а потім втікали на Милейки. Втікали туди і батькові сестри. Одна з них Марія Євдокимівна Старостіна 1922 р. н. була поранена в шию.

Мене мати укутала, взяла вузлик з речами і теж захотіла втекти. Батька саме вдома не було. Вийшла вона на вулицю, а тут на перехрестку машина з мадярами забуксувала в снігу. Мати дуже злякалась. Один маляр показує їй: принеси лопату. Мати принесла. Відкопали вони і тоді маляр каже на своєму і показує:

«Втікай!» Мати кинулась бігти на лінію. Тоді маляр кричить: «В інший бік, бо там стріляють». Побігла мати прямо по вулиці. Прибігла у Милейки. Жили ми там, поки все не скінчилось. Потім повернулись додому. Хата наша згоріла. Збудували землянку, одна баба зліпила нам грубу. Помагали родичі і знайомі. З 1946р. почала мати будувати хату.

Не спалена лишилась хата Менських через дорогу.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

Сильченко Віра Данилівна

«Корюківка була оточена довкола фашистами. Вони заходили до квартир, вбивали людей, палили хати. Це тривало два дні – 1 і 2 березня. До кінця дня 2 березня Корюківка була вся спалена. На кожному попелищі лежали згорілі трупи радянських людей. Коли німці були ще від нашого двору хат за п'ять, я сховалась у стіг сіна і спостерігала. Кати ловили людей і живими кидали у полум'я палаючих хат. Запалили і нашу хату. З сараю привели мою матір, сестру, невістку і живими кинули їх у вогонь. Сестра двічі вибігала з полум'я, але її знову туди кидали фашисти».

Вінок безсмертя: Книга-меморіал // Редкол.: О. Ф. Федоров (голова), В. А. Маняк (керівник колективу авт.-упорядників). – К.: Видавництво політичної літератури України. – 1987. – С. 50.

Скрипка Анатолій Петрович,

друкар Корюківської фабрики технічних паперів

«Мені було 16 років, коли в Корюківку увірвались гітлерівці. Вони під'їхали до нашого дому на машині і відразу почали стріляти. Ми встигли вискочити з дому і кинулись бігти. Гітлерівці обстріляли нас з кулемета. Ті, що лишилися живими, скотилися у канаву і поповзли до найближчої садиби. Там ми залізли у підвал, де вже сиділи жінки, старики і діти. Чуємо, до двору заїхала машина. Фашисти оточили підвал і наказали виходити. Ми вийшли. Нас вишикували в шеренгу і почали стріляти з автомата. Ми з

матір'ю кинулись бігти. Куля наздогнала мене, і я, поранений у ногу, впав. Мати, поранена в груди, впала на мене. Гітлерівець добив мою маму з пістолета. Я втратив свідомість. А коли прийшов до пам'яті, знову поповз у підвал. Там сидів Микита Стельмах і якась жінка з хлопчиком на руках. Вона злякалась мене і вибігла у двір. Жінка з дитиною вилізла на дах сараю, а Стельмах, побачивши свою дружину і двох малих дітей мертвими, закричав не своїм голосом. Гітлерівець повернувся. Стельмах кинувся на нього і схопив убивцю за горло. На крик прибігли інші фашисти, застрелили Микиту, підпалили хату, сарай і дали чергу з автомата по підвалу. Але в мене не попали. Я бачив, як у вогні билась жінка з дитиною. Вона закутала хлопчика і кинула в сніг. Гітлерівець підхопив його на багнет і знову кинув у вогонь. Мати закричала, як божевільна, і кинулася за дитиною в полум'я. А коли фашисти пішли з Корюківки, далекі родичі витягли мене з підвалу і відвезли до себе».

Вінок безсмертя: Книга-меморіал // Редкол.: О. Ф. Федоров (голова), В. А. Маняк (керівник колективу авт.-упорядників). – К.: Видавництво політичної літератури України. – 1987. – С. 49-50.

Скрипка Лідія Петрівна,

05.08.1927 р.н., уродженка м. Корюківки

«Війна прийшла несподівано. 22 червня 1941 року, в неділю діти були вдома. Вранці батько пішов на базар, а мати і дівчата вдосвіта взялися за домашнє господарство. Та враз заніміли, почувши у гучномовці голос диктора: «Війна!» Це страшне слово пронизало всіх невизначеністю й острахом. Мати впала на стілець: «Лідочко, біжи до батька...», тільки й мовила. Дівчатка випурхнули з хати і через кілька хвилин були на базарі. А тим часом люди знали вже про цю жахливу новину і поспіхом розкупували продукти харчування, сірники, мило, сіль та інше.

Через тиждень батька забрали на фронт. Тяжким було прощання, хоч і недовгим. Матір та двоє доньок залишилися вдома і на їх плечі лягла вся чоловіча робота. Школа ім. Шевченка (де тепер

приміщення старої пошти) закрилася. У вересні 1941 року до Корюківки вступила німецька частина. За день перед цим пройшли червоноармійці у підрізаних замизканих шинелях, голодні, деякі з них не мали взуття. Вони забігали на городи і просто на грядках їли капусту, моркву. Були дуже голодні і стомлені. А німці, випечені й розодягнені, просто красувалися на триколісних мотоциклах і везли з собою нову владу, нові умови, «нове життя»... Але спочатку німецькі літаки впродовж години бомбардували цукровий завод, авіабомби не втрапили у його приміщення, а впали поряд. Сам же завод і все обладнання були вивезені задалегідь.

Сусід, дідусь Михайло, забіг на подвір'я до Мірошниченків: «Вилазьте з ями, німці, он, уже на кожній вулиці». І справді. Спочатку парадно на мотоциклах промчав передовий німецький загін, а потім кінний обоз з продовольством. Зупинилися на Комишанці (нині вулиці Горького, Польова), розквартирувалися по хатах. По сусідству з Мірошниченками фашисти облаштували кухню. Але пробули вони мало, всього одну ніч. І пішли далі. Після цього в Корюківці почала діяти управа, там, де сьогодні статистичне управління. Набрали на службу поліцаїв. Не солодко жилося мешканцям міста за нової влади. Німці змушували брати землю і обробляти, віддавати більшу частину врожаю для німецьких потреб. А чоловіків було обмаль. Усіх забрала на фронті війна. У середині 1942 року вночі додому прибув батько. Що трапилось? Як виявилось, він потрапив у полон, але втік і ось – удома. Мати зраділа, що живий та неушкоджений, що буде у хаті чоловіча рука.

У кінці 1942 року батько приніс додому страшну новину. Фашисти відправляють молодь на роботу до Німеччини і у списках є їх старша донька Лідія. Що робити? Як звечоріло, повіз Ліду до бабусі Мокрини Литвин на вул. Франка. Дівчина прожила там кілька тижнів, доки все устаткувалося і набір скінчився. Та на німецькі роботи все ж довелося ходити. Під с. Високим фашисти відкрили торфозробки. Туди по вузькоколійці курсував щодня поїзд з робітниками-корюківчанами. Ліда займалася формуванням і складанням для сушіння торфобрикетів, а коли вечоріло, по-

верталася на Камишанку. Наглядач суворо спостерігав за кожним працюючим та за виконанням норми. Хто не справлявся – отримувал нагайкою по плечах. Кінець лютого 1943 року з морозів різко змінився потеплінням. Розтало – вода та снігово-пісчаний кисіль. Фашисти знали, що партизани десь поруч, і вирішили стратити сім'ї тих корюківчан, чії рідні перебували в загонах месників. Спочатку фашисти та поліцаї зігнали до в'язниці рідних комуністів. Згодом їх всіх розстріляли на свинофермі, там і прикопали (де зараз свиноферма ВСК ім. Горького). А потім до в'язниці зігнали вдруге активістів та тих, що мали зв'язки з партизанами. Намір був – знищити. Але не вдалося. Вранці 27 лютого партизани з боєм вступили в Корюківку і визволили полонених. У бою загинула значна частина маляр та кілька німців. Були вбиті й серед месників. Уже о 12 годині дня партизани, разом з визволеними людьми на санях, подалися у бік Наумівки до Єліно. На виїзді з Корюківки зупиняли коней і кричали: «Хто хоче вступити до партизанського загону, ідіть з нами! Німці прийдуть і будуть мститися розстрілами!» Чимало тоді місцевих чоловіків пішло з месниками. Наступного дня фашисти з'явилися у містечку, підібрали трупи убитих маляр та німців і почіпляли скрізь прокламації «За убитого німця – 1000 росіян повинно загинути!» Фашисти оточили місто: почали криваву розправу над мирними жителями. Сталось це 1 березня 1943 року. Рано-вранці запалала вул. Шевцова (тепер ім. І. Франка). Палав, димуючи, Клин, Заріччя (нині вул. Карла Маркса). Людей повбивали по хатах. Запалала вул. Колгоспна. Окраїни міста палахкотіли і дихали ненаситним вогнем. Фашисти спалювали вулиці, які знаходилися найближче до лісу, щоб жителям міста не було можливості для відступу. Під вечір з вул. К. Маркса на Камишанку прибіг дядько Карпо і каже: «Швидко втікайте, моя сім'я вся побита й постріляна і вам таке буде!..» Мірошниченки з восьмимісячним сином та двома доньками кинулися у бік Наумівки, прихопивши найнеобхідніше. А тим часом на Камишанку повертали важкі фашистські автомобілі. Втікачі розгублено зупинилися. Але тільки на мить, адже побачили, що величезний

автомобіль враз ускочив у калюжу, передні колеса втрапили аж до половини у воду. Забуксував. Фашисти не стали копірситися, дали задній хід і поїхали в об'їзд. А втікачі вже бігли полем до гущавини лісу перед Наумівкою. Перебігаючи річку Бречицю по льоду, найстарша з доньок, Ліда, провалилася. Ніхто цього не помітив, не надав допомоги. Дівчина борсалася в ополонці, аж доки не вхопилася рукою за кущ лози. Вибралася і пішла попід лісом, оминаючи відкриту місцевість. Коли з'явилися перші хати села, побачила, що назустріч їй біжить чоловік. Роздивилася – батько: «Доню! Доню! Де ти була?!» Батько схопив дівчину на руки, а вона вся мокра і холодна. Бігом до села. Відігріли якось, прийшла до тям. У Наумівці пробули до кінця травня у сім'ї діда Олексія. Згодом корюківчани, які прибували у Наумівку, розповідали, що 2 березня у Корюківку знову заїхали вантажівки з найманцями (бо говорили українською та російською мовами) і допалили рештки будинків. Після них залишилися тільки печища та обгорілі димарі. А на дев'ятий день Ліда Мірошніченко і сама побувала в Корюківці. Якраз тітка Віра знайшла вола, щоб з'їздити у містечко й набрати картоплі. Поїхала з нею і Ліда, бо мати попросила її узнати, чи ніхто не вкрав бурт картоплі у бабусі Мокрини. Коли Ліда дісталася Клину, то вжахнулася – скрізь розстріляні люди. І на вулицях, і на тинах та огорожах, і в хатах... Бабуся та мамині сестри з хлопчиком Альошкою, невістка Проня і її донька Інна згоріли в хатині. Загинули також батькова сестра Парасковія та донька батькового брата Ольга. На Олексіївці фашисти спалили мамину сестру Меланію з сином Олександром. А маленька Аня у той момент вибігла у туалет і, побачивши, що горить хата, сховалася у ямі з-під картоплі. Ганна Андріївна Тихоновська і по сьогодні пам'ятає весь отой пекельний жах. Не знала Ліда, що і 9 березня фашисти навідаються у Корюківку. Побачила, що рідні вже немає, що картоплю ніхто не вкрав і бігом – через поле до Наумівки. Тим часом наумівською дорогою вже просувалися підводи корюківчан з пожитками. Люди забирали й вивозили все, що залишилося після погрому. Ліда бігла й хотіла потрапити на

котрусь з підвід. Аж тут – кулеметна черга. Дівча впало у бур'яни і притихло. А фашисти автомобілем заїхали наперед підводам і зупинили їх. Майже всіх людей вивезли до колишньої цегельні, заштовхали у піч для вижарювання цегли, облили їх гасом і запалили. Того ж дня нелюди на Камишанці повитягували з підпич спалених хат стареньких бабусь, які повернулися додому, завели їх до сараю, облили гасом і підпалили. Звірствували як хотіли. У сутінках, обагренних корюківською загравою, Ліда повернулася у Наумівку і все розповіла батькам. Жах здавив серце...

У вересні 1943 року прийшло визволення. Батько, Петро Андрійович, знов пішов на фронт. Через рік повернувся скалічений, інвалідом. Та доньки попідростали і до роботи їм було не зводити, допомагали у всьому. Окрім того, ще й школу закінчували. Важко було у повоєнні роки і не тільки їх сім'ї, всім жителям, житло яких спалили озвірілі нехристи. А в 1951 році прийшов з армії сусід Михайло. І на війні був, і в Китаї служив. А ото повернувся. Красень. Покохали одне одного. Ліда знайшла своє щастя. Трьох діток виростили, освіту дали і все, що треба. Дві доньки у Ніжині сьогодні проживають і працюють. А син Сергій працював на фабриці техпаперів. Зараз – на групі по інвалідності. На віку, як на довгій ниві. Всього спробувала у житті Лідія Петрівна. Різні життєві негаразди, перепони були. Але найбільше хоче вона, щоб ніколи не повторилася ота березнева, сповнена крові, жаху і болю, трагедія. Таке могли вчинити тільки нелюди».

Халіман І. Березневі заграви // Маяк. – 2006. – 4 березня.

«Пам'ятаю, що 22 червня 1941 року в 12.00 об'явили по радіо, що почалася війна. Це була неділя. Це було страшне диво. 29 червня забрали мого батька на війну. Скільки було голосу, плачу, коло церкви прощання... Я залишилася з мамою і сестрою. Почалась окупація. Хто поїхав розбирати цукровий завод і вивозити обладнання на схід, хто колгоспи.

6 вересня 1941 року прийшли німці, організували комендатуру. Поліцейські відділки стали набирати добровольців для служби в німців.

Організовувались і партизанські загони. Стали партизани чинити вред німцям. Підривали на шляхах автомобілі, зривали різні заходи, протидіяли встановленню нового порядку.

Була зима. Фашисти людей виганяли на шлях чистити сніг, бо боялися їздити, щоб не підірватись на мінах. Це було дуже страшно. Йшла з дому і прощалась з мамою і сестрою, бо думала: «Задіну міну, підірвусь і загину».

У 1942 році німці почали забирати людей і вивозити їх на роботу в Німеччину. Це було страшне горе прощатися з рідними. Молодих людей заганяли у товарні вагони, зачиняли двері; а скільки було крику, плачу, виску – це не можливо передати словами! Мене батько заховав, а то також би забрали.

Партизани весь час дошкуляли німцям. А німці в свою чергу, як скажені, забирали хто був у комсомолі, сім'ї партизан і розстрілювали.

Я пам'ятаю, як йшла до своєї бабусі (вона жила на вулиці Франка) через центр і бачила, як поліцаї вели жінку в сорочці босу по снігу в гай на розстріл. Ще багато різного бачила, бачила як повісили одного партизана в центрі на воротах. Це трапилося зимою, якраз було свято Хрещення. Вже дуже дошкулили партизани німцям!

У лютому 1943 року німці назганяли сім'ї партизан, і всіх, кого вважали пов'язаними з партизанами, відправили у в'язницю. Одну партію розстріляли, назбирали другу. На їх виручку о 5 годині ранку прийшли партизани. 26 лютого почався бій між партизанами і фашистами. Багато людей було вбито, в тому числі і німців. Спалили комендатуру та гуртожиток, де жили мадяри. Партизани звільнили людей із тюрми і залишили Корюківку. Багато хто пішов з ними.

А 1-го березня з м. Щорс наїхало багато машин з карателями. Оточили Корюківку з усіх боків і почали чинити криваву розправу.

Заходили до хат, всім наказували лягати на підлогу і стріляли, а потім підпалювали хати. У перший день було заплановано розправу на околицях міста, щоб не було можливості людям прорватися до лісу, так було і зроблено. Багато людей назганяли до церкви і казали, що будуть перевіряти документи. Та в ній не стріляли; всіх вигнали з церкви і повели до ресторану, де і розстріляли. Саме в ресторані в центрі Корюківки йшла жорстока розправа. Кров лилася рікою через поріг ресторану. Деяким пораним після страшної розправи вдалося вижити і вилізти з-під мертвих тіл. Фашисти побоюлися ночувати цього дня в Корюківці і поїхали назад до Щорса. А люди, до яких ще не дійшла черга розправи, повтікали в сусідні села і в ліс. Карателі повернулися в Корюківку 2 березня і знову палили її. Домашніх тварини забирали і грузили в товарні вагони для відправки.

Після лиха, десь на 7-9-ий день люди почали повертатись до своїх домівок. Вдень знаходились на спалених подвір'ях, а ночували під піччю. В основному, то були старенькі, яким нікуди було тікати. 9 березня карателі знову навідались до Корюківки: повитягували стареньких з підпіч, завели до сараю, облили гасом і підпалили. В цей же день схопили людей, які повернулися, щоб забрати своє, що залишилося після погрому. Нелюди заштовхали їх у піч для вижарювання цегли на цегельному заводі і підпалили. Для нелюдів святого не було. Не дай Боже, щоб таке лихо повторилося!»

Записала Тетяна Макаренко.

**Скрипка (Солохненко) Лідія Яківна,
1921 р. н., м. Корюківка, вул. Суворова, 14**

До війни ми проживали на лісопильні (район Корюківки) зліва над болотом був будинок. Я, тато – Солохненко Яків Олексійович, 1902 р. н. (у ліспромхозі працював у робочому комітеті), мама – Миронія Амосівна, 1904 р.н. (домогосподарка), брат – Микола Якович, 5 років та ще один брат Борис 14 років. 1 березня 1943 року я пішла до діда по молоко. Він був працівником паровишніці

на цукровому заводі. Жив по вул. Червонохутірській у червоному будинку (2 залишилося, 2 спалили. Серед них був будинок дідуся). А Борис пішов на заготзерно. З центру на лісопильню приїхала велика машина, і зайшли люди, питали паспорт. Брат Борис саме тушив зерно на заготзерні, яке підпалили чи-то німці, чи-то партизани як відходили 27 лютого.

Як тільки відвернулися мої батьки, щоб узяти документи, німці почали одразу стріляти в затилок. Мама була поранена, батька убили одразу і він, коли падав, то маму зачепив ногами. Вона упала і так упала, що платок з'їхав трішки з голови і рука біля голови. От німці подумали, що вона, мабуть, жива, повернулися до хати і вистрелили у голову. Куля потрапила в платок, який з'їхав з голови і показував наче там була голова. Куля пройшла, задівши голову, і влучила у руку (кисть), роздробивши її. Ще перед цим тато просив відпустити Миколу (меншого брата), а німці не відпустили.

Борис побачив з заготзерна, що горить хата, побіг на вул. Мічуріна до Буханових. Зрозумів, що вже, мабуть, ніхто не вижив. А ті вигнали його зі словами: «Йди, бо через вас, партійних і нас поб'ють».

У хаті німці забили двері, щоб надійніше, і підпалили. Мама знайшла поліно і видавила шибку. На їй був ватній жакет, який заважав їй вилізти. Вилізла і впала в калюжу. Горіла хата і від неї розтав попід будинком сніг. Тож упала прямо біля хати і ворочалась зі сторони на сторону – тушила вогонь на собі. Так і долежала до вечора. Чує, що замерзає. Встала і пішла на Кугуки. Там люди одягли її, бо вона вся була роздягнена. Згодом відвезли до парного – лікар. То він її вилікував. Але через водянку в животі померла через рік.

А ще до трагедії приходили партизани до батька. Просили його піти з ними. Та він не пішов і його обрали директором маслозаводу.

По вул. Куйбишева була велика пасіка. Залишився погріб, у якому жило вже після трагедії багато людей.

Ще поки я була у дідуся і бабусі, через наш город біг якийсь хлопчик і кричав: «Тікайте, бо вбивають і палять». Бабуся тоді

сказала, що вона буде в'язать вузли (речі в платки), а я повинна була кидати їх у погріб, щоб якщо виживемо, то залишились хоч би речі. Тож, коли покидали вузли у погріб, пішли до Потапенків з бабою. Переживали 1-го березня там. У них. Німці приходили, але Потапчиха умовила їх хату не палити і нас не вбивати. Так ми і залишились. Потім пішли на хутір (кінець вул. Червонохутірської), а потім на Бреч до Симашко. Що було, це жах. Зарево від Корюківки як стіна. Вранці, вийшовши на вулицю, побачили одні стовпи, то ми скоріш і пішли на ліс. 3-го уранці повернулися. Корова ходить не доєна, мукає. Я її зловила і прямо у дворі подоїла. Будинок спалено, то ми забрали корову і пішли у Бреч знову. Дідусь, Радомський Амос Власович, загинув, бо пішов саме у трагедію уранці до нас на лісопильню, там і загинув. Уже після трагедії пішли на згарище, зібрали кісточки і там же поховали. Де тепер ті кісточки, не знаю, бо там уже багато набудовано. Згодом на місці згареної дідової хати збудували невеликий будинок і жили там з бабусею Василюною Дмитрівною і братом.

Пам'ятаю родину Якубовичів (євреї) – Ліза, Віра, Борис, Володимир. Жили на Мічуріна. Бориса і Володимира вбили німці, бо ті працювали на партизан. Так на вулиці і лежали зразу біля хати постріляні. А від Мічуріна до заготзерна, до столової лісхозу у лісок через болото вивели євреїв розстрілювати. Багато їх там постріляно.

Записала Оксана Толкачова.

Стельмах Борис Олексійович, 1932 р. н., уродженець м. Корюківки

До війни ми жили в кінці Аксьоновки (тепер вулиця Шевченка). Батько працював на цегельні, а мати на цукровому заводі. В сім'ї було троє дітей: я – найстарший, Олег – 1936 р.н., Віталій – 1940 р. н. На початку війни батька забрали на фронт.

У кінці лютого в Корюківці побули партизани. Коли від'їжджали, то брали все, що їм треба було. У нас забрали поросю, застрелили, поклали на сані і повезли. Снігу тоді було ще багато.

1 березня приїхали німці і поставили оцеплення, в нас по шляху стояли. Було сказано, що всім треба знаходитись вдома, бо буде перевірка документів. Люди повитягували документи і сиділи ждали. Не було кому сказати, що тікати треба! Почали горіть хати, спочатку рідко. До війни не було забудовано і з нашої вулиці було видно Клин. Там під лісом жила матрина рідна сестра Євгенія Дмитрівна (дівооче прізвище Тройна) з 5 дітьми. Ми з сусідами стоїмо і бачимо, що загорається її хата. Сусіди судачать, що то запалили за зв'язок з партизанами, бо ж хата під лісом. Знов горить хата. Вирішили, що там жили комуністи. Хати всі вряд не горіли. Ввечері німці дали ракети, зняли оцеплення, загуркотіли машини і поїхали на Щорс. Мати з сусідками побігла до тітки Жені, а там хата згоріла і вся сім'я теж. Деякі сусіди побігли в город до своїх родичів. Там люди постріляні, а хати ще стоять. Їх попалили 2 і 9 березня. 1 березня ще не так горіло, а 2 – вже дуже сильно. Людей групами водили в ресторан і розстрілювали. В церкві не стріляли, а повели в ресторан.

2 березня оцеплення вже не було. Ніхто нікуди не тікає. Сидимо і ждем. І тільки коли почали горіть хати на уголку (Аксьоновка і починається вулиця Горького), всіх як прорвало. Коло нас жив сусід і в нього був кінь, а хтось із рідні був хворий. Він забрав свою рідню і нашу дитину в сані. Маса людей рвонула на Наумівку. Це було в обід. Все покидали, ніхто нічого не замикав. Прибігли в Наумівку. Там всі хати замкнуті і ніхто нікого не пускає. Були там і родичі, але люди боялись прийнять. Прибігли в Наумівку, а наші хати вже горять. Видно ж було. Мати в мене була бойова і ввечері організувала жінок сходять у Корюківку подивитись. Повернулись вони і розказали, що все погоріло, стоять тільки печі, в печах – обіди. Наша корова лежить мертва під забором.

Мого діда і баби по батьку дочка Настя жила у Буді. Вирішили з Наумівки вночі по лісу йти в Буду, хворих везли. Пожили там трохи, прийшла весна, стало тепло. Треба в Корюківку їхати. У нас на вулиці рядом з хатами була круподерня, а коло неї погріб залізобетонний і такої величини, що люди з Аксьоновки, які за-

лишились живі, переживали в ньому літо. З нами жили і материні батьки – Дмитро (на цукровому заводі працював) і Настя (вихователем у народомі була, там сироти жили). На городах щось садили, сіяли, але жити не можна було і зиму пережили в Буді.

Коли німці відступали, нас попередили. Ми тиждень жили в лісі в Лебеховому, хутір Федоренка. Тоді приїхали партизани і сказали, що вже можна повертатись.

Люди жили в землянках. На цегельні і цукровому заводі ламали цеглу і будували собі щось. Ми збудували собі хату на тому ж місці, що і до війни стояла. Біднота була, не взуть, не вдягнуть нічого.

Записала Лідія Хуртик.

**Стельмах Ганна Данилівна,
1928 р. н., уродженка м. Корюківки**

Наша хата була перша від Баранівки.

1 березня всі тікали з центру на окраїни. Спочатку колона велика була, а потім стала рідшати. Ми на заборі стояли і дивились. Я пішла по воду, бачу: хата горить по вулиці Франка, і крик стоїть страшений – живих людей в огонь кидали.

А тоді замкнули хату, забрали ключ і з сусідкою пішли на Милейки. Зайшли до штунди, а там повна хата людей. Наварили нам несолоної картошки, нагодували і ночували там коло порога. Жили ми там. Зранку, як тільки видніє, йшли на ліс, а на ніч повертались в хату. В лісі були мокрі, голодні. Ноги постирала так, що мо' з півроку не заживали. В лісі були люди з дітьми, з коровами. Корови їсти хочуть, мукають. А люди боялись, що німці знайдуть, да морди коровам зав'язували, щоб не мукали.

А тоді батько нас з сестрою став шукать. На 9-й ми повернулися додому. Нашу хату не спалили. Може того, що коло нас стовп стояв з написом «На хутір Хворости – 4 версти», і німці вирішили, що Корюківка вже скінчилась.

І 9 березня в Корюківці були німці. На Клину нічого не палили, нічого не було. А з лісу йшли дід з внуком додому, на Кірова, хотіли щось узяти, дак їх убили.

Я йшла, а німець мене побачив, став стріляти. Куля повз мене пролетіла, в заборі застряла. Я злякалась, заховалась у погріб і сиділа там до 10 години вечора.

На вулицях лежали побиті люди. Я довго боялась ходять. Іду, бачу убитих, дак очі закриваю. І копіло ще довго, гареним воняло. Хати, які були криті залізом, залишилися незгареними, тільки кулями побиті. На Заріччі одна хата залишилась – Скрипки.

Вовки вили так, що як стемніє, не можна було вийти на двір.

Записала Лідія Хуртик.

Стельмах Іван Лукич,

1927 р. н., м. Корюківка, вул. Франка, 126

Моя сім'я складалася з батька, Луки Назаровича, 1898 р. н., матері – Параскеви Іванівни, 1902 р.н., брата – Володимира Лукича, 1934 р. н., сестри – Анни Лукични, 1923 р. н. і мене. Жили по вул. 8 Березня, і так склалося, що у 70-100 м від нашого дому у трагедію німці розмістили кулеметний пост.

Ще 27 лютого 1943-го прийшли партизани о 6 годині ранку. Ми чули як строчать з кулеметів. До Стельмахів прийшли двос партизан і спитали чи є коні. А перед цим 5 чи 6 лютого у кого були коні, то всі запрягали і йшли до жандармерії (біля старої в'язниці). Ходив по хатах і виганяв усіх нас Литвин Дмитро Кіндратович, поліцай.

У школі ім. Леніна, зі станції приїхавши, зупинились мадяри. Цей полк (і люди, і боєприпаси) погрузили на наші підводи і повезли до району Глухова в с. Землянка Сумської обл. Їхали дві неділі. Казали, що цей полк переправлятимуть потім на фронт під Курськ.

У с. Авдіївка Коропського району мене судили мадяри. Там зупинились як везли їх. Був наряд, після відпочинку о 08.00 з'явитись на місце. То я запізнився. Хтось із маляр вдарив коня, і я автоматично впав з нього. Мене дуже побили як і інших. А були чоловіки з усього району. Чуть не вбили. В с. Писарівка біля Десни чекали поки буде брід, перевели полк через лід і довели до

с. Землянка. Тоді усіх нас відпустили. Приїхав додому 26 лютого, якраз перед тим, як прийшли партизани і вони кобилу не взяли, бо та була худа і немощна.

Один поліцай жив (Титенко Іван Ісакович) на вул. 8 Березня за болотом і біг на Милейки, тікав. Його партизани зловили, перед тим розпитавши в людей чи поліцай він. Вивели на город однієї господині, роздягли і наказали: «Біжи!» Той побіг вихилясами, так партизани і не влучили у нього. Босий, роздягнений утік на Милейки, там його одягли, обігріли, то він пішов до с. Теленського. Були там у нього жінка, тесть. На 8 Березня його хату партизани спалили, а батька його не вбили.

О 12 годині дня партизани пішли. 28 лютого німців не було, а поліцаї евакуювалися як і їхні сім'ї.

У понеділок 1 березня о 10 ранку приїхав каральний загін.

Усе почалося з того, що німці вигрузили кулемети на вулиці 8 Березня і по вул. І. Франка біля самого лісу. З Кошового хто біг до вузькоколійки, то по них стріляли. Одну жінку вбили прямо на вузькоколіїці, іншу під сараєм, бо бігли до лісу. Зрозуміли, що нема ходу, і всі почали повертати, бігти через поле.

Мій дядько, Стельмах Семен Назарович побіг по 8 Березня, його завернув козак і загнав у хату по вул. Франка там і вбив. Там була Тройна Ніна Володимирівна. Її поцілів у горло, від чого осліпла. На руках держала дитину, доньку Валентину Іванівну Тройну, 4-5 місяців. То дитя не поранилось. Усіх у хаті повбивали. Ніна вижила і вийшла потім на двір і пішла у сарай. Коли вже палили хати, запалили і сарай. Один з маляр накинув клямку на двері, але Ніна придумала відкрити їх. Вийшла і пішла, та вже не знаю куди.

Я з Стельмахом Борисом, троюрідним братом, Морозом Олексієм усе слідували з-за клена біля батьківської хати, як оце строчив по людях кулемет, як бігли з вул. Кошової люди. З вул. 8 Березня звернула на поле підвода з чоловіками. Коня поранили, він упав, а чоловіки порозбігалися, бо по них стріляли.

З Кошової Тройна Ліда з сестрою бігли на Клин на Милейки і казали: «Біжіть! Б'ють людей!».

Десять об 11 чи 12.00 мій тато утік, а мама поїхала услід підводою з прив'язаною коровою.

Ми бачили, стоявши на Баранівці, десять об 9 годині вечора як горіла Корюківка. Зреліше було дуже страшно.

Родина Тройни Анни Мойсейвни складалася з чотирьох людей – чоловік, Іван Степанович – син, Ніна – його дружина з дитиною Вірою. Ніна з Вірою вижили, але в їхній хаті розстріляли і спалили чоловік 15.

Хомко Євгенія жила з дітьми по вул. Франка. Її хата була останньою під лісом то її і спалили першу, бо почали палити з лісу.

Тихоновські жили як з Франка повертати до кладовища. Парфенюки заховалися у погребі, бо думали, що вбивають чоловіків. А всіх побили і запалили хату. Він чудом вибрався з погреба, бо двері з хати були підперті шафою. Усі загинули.

Скрипка Нестор, його син Володимир Несторович, онука Світлана Федорівна (2-3 роки), батько якої, Федір, був партизаном. Його вбито на хуторі лісника Симона. Він здався німцям, бо ті пообіцяли його вилікувати, але розстріляли на конопляному полі за колгоспом ім. Горького. Зимою 1942 року дружину Тетяну Володимирівну, тітку Наталку (невістка Нестора), дочку Наталії (2 місяці) усіх розстріляли у Гаю.

Записала Оксана Толкачова.

**Стельмах (Мірошніченко) Марія Микитівна,
1928 р. н., м. Корюківка, вул. Кошового, 121**

Брата татового, Мірошніченка Івана Васильовича і сестру, Віру Василівну забрали в Німеччину.

1 березня 1943 року саме була Масляна. Тато, Мірошніченко Микита Васильович, і мама, Мірошніченко Євдокія Василівна, 1923 р. н., пішли до сусідів Потапенків Єпифана і Анастасії (приблизно їм по 60-70 років) снідати. Діти залишилися вдома – ще

мій брат Володя і сестри – Люба і Надя (1937 р. н.). Я дивлюся у вікно, а там біжить по вулиці мій знайомий Скрипка Микола Григорович, 1927 р. н., що жив по вул. Садовій, і кричить: «Тікайте! Стріляють!». Він біг до інших наших сусідів Короленка Бориса, Агафії (чоловік, дружина), Михайло (син, 1929 р. н.), Микола (теж син, приблизно 18-19 р.).

Я все ж дивлюся у вікно. Вже бачила як зі сторони вул. Садової горять хати. А там десять приблизно жили Васильченки – Федір (залишився живим, а загинули його батько і мати). Мама прибігла додому і каже: «Ховайтеся!». Тато запряг коня і всі, хто як був, поїхали. Хотіли їхати городами, але кінь вперся і без батька не зробив і кроку. Повискакували і почали ховатися в рівчаку, який ледь розтав. Батько, який вирішив зостатися, побачив, що кінь не йде, тож пішов з нами. Поїхали в Милейки. По нас уже стріляли дорогою зі сторони Клину, з усіх сторін. Німці стали кільцем навколо Корюківки і куди не глянь – їх повно. Все так горіло, що страх і жуть. Проскочили! З Милейок, переночувавши, поїхали в Лебіддя, а потім – Спичевате.

Десять до 9 березня (мо' і 3 чи 4 березня) повернулися до Корюківки за коровою. Наче когось з живих помітили, але не знаю кого. На вулиці ні однієї хати – все згарене, лише димарі.

Знаю, що побили:

1. Авраменків (дід, баба на прізвисько Деркачі);
2. Авраменка Андрія (його маму вбито, мо' була циганкою).

Витягла речі з хати, щоб не згоріли, то так її з ними і вбили);

У братській могилі на кладовищі по вул. Садовій поховані:

1. Нечитайло Агафія Іванівна;
2. Стельмах Ольга та її діти – Валентина та Іван;
3. Нечитайло Наталія (син Віктор);
4. Нечитайло Галина (їхали усі на підводі по вул. Кошовій з вул. Франка – двоє дітей – Микола, 7 р., Люба, 5-6 р. То побило їх уже на вул. Кошовій прямо на підводі. Можливо, їхали не самі);
5. Нечитайло Микола Романович (дитина);
6. Нечитайло Любов Романівна (дитина);
7. Васильченко Соня;

8. Васько (дівоче Сидоренко) – 4 чоловіки – невістка, свекруха і дві дівчинки з вул. Кірова. Їх привезли підводою з вул. Кірова і поховали.

Кажуть, там поховано десь 17 чоловік, хто решта, не знаю.

Записала Оксана Толкачова.

**Стельмах Михайло Олександрович,
1928 р. н., м. Корюківка, вул. Шевченка, 204**

Тут оце на городі, де зараз поховання, стояла клуня, 1 березня 1943 року німці загнали сюди людей і підпалили. Це були Мазко Василь Васильович, Мазко Марія, Павленко (жінка).

Пам'ятаю, як зі сторони Щорса їхала ціла колона німецьких машин. Роз'їхалися на всі боки по Корюківці, по всіх куточках і стали ланцюгом. Цього дня нас, тобто вул. Шевченка, не трогали, а почали палити вул. Колгоспну, Олексіївку. Тому нам вдалося втекти. А ось уже 2 березня палили наш куток. Все згоріло. Вже після трагедії, коли ми повернулися, бо втекли у Наумівку, поховали обгорілі рештки сусідів, старих людей, ось тут по вул. Сагайдачного. Діда ми визначили по рештках кожуха, піджака та сорочки. Закопали просто, без труни (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

**Стругнар (Ступаченко) Раїса Олексіївна,
1939 р. н., м. Корюківка,
вул. Червонохутірська, 93**

Розповідала мені моя мама, Панькова Тетяна Григорівна, 1913 р. н., м. Корюківка, вул. Червонохутірська, 93, яка працювала на куспромі на пилорамі, доки не відрізало півруки. Потім – кухарем.

Так ось, 1 березня 1943 року, як почали німці палити Корюківку, ми були ще тут (мама, батько Ступаченко Олексій Хрисантіївич, 1910 р. н., старша сестра Лідія Іванівна).

Коли почали палити нашу вулицю, ми ховалися у сараї. В кінці вул. Гагаріна були бурти від буряків. Там було багато людей, ховалися. Буряків на той час уже не було, а були вели-

кі ями від них. Ми туди, до людей. Сидимо, а я все прошуся до тітки Паші, що жила у Гурновці. То люди кажуть: «Куди дитя веде, туди і йди». Мама й послухала, і ми рушили. Вже перейшли до лісу та встигли проскочити до того, як німці поставили ланцюг. Мама тоді озирнулася і побачила, як усіх людей, що ховалися у буртах, німці знайшли і повели до чайної розстрілювати. Нам вдалося втекти. І людей там було дуже багато – десь більше 50.

Уже після пожарища моя мати прийшла у Корюківку. В сараї стояла корова, а свиню німці забрали. То мама пішла на Трудовик і через поле на Милейки на Лебіддя до рідних. Пожили всю війну. Дуже багато було там корюківчан. Німці це село не палили, бо було посеред лісу і йшла до нього єдина дорога. То німці боялися партизан. Бо ми ще в с. Спичевате носили обіди партизанам. У Корюківку прийшли ми, коли я вже йшла у школу (7 років). Стояли одні димарі. І бур'ян був з нас росту, а то й більше. Вовків – жуть! Підходили до самих вікон і заглядали у шибки. Після трагедії було нашестя вовків, адже стільки побитих людей...

Ми з татком змайстрували з сараю хатинку так і жили. Здебільшого усі люди жили у погребях і сараях. Тож і зараз живу на тому місці, де була спалена хата.

Взагалі, якщо йти вулицею до Чорного хутора, то будинки були тільки з лівої сторони, а по праву все зайнято заводським садом і підсобним господарством. Починаючи з будинку, що на два входи від другого звороту (це II-й пров. Шевченка), то там жив Паньков Лазар Інокентійович (ймовірно 1875 р. н.), його дружина – Панькова Варвара Петрівна (десь 21-22 роки), невістка Ліза (єврейка) та її 5-6 дітей – Юліан (8-9 р.), Ірина (7 р.), Тамара (5 р.), Алла (3 р.). Їх діда і бабу, коли вбивали усіх, німці і поліцаї кинули вже мертвих у вогонь. Невістку з дітьми забрали у машину і вивезли в сторону Щорса.

У цьому ж домі, де жив Паньков, тільки з другого входу жили Чередніки, вони усі залишилися живими.

Другий будинок, такий самий. Там жили Белокурова Марія, її донька Віра (12-13 р.), то їх у будинку і вбито.

З іншої сторони цього ж будинку – жили Свірчевські – Єлизавета (єврейка) та її 2-3 дітей. Усіх їх побито у будинку і спалено.

У третьому будинку з однієї сторони жили Козлови (дід і баба). З ними, можливо був їхній син, але точно сказати не можу. Їх усіх вбито на їхньому дворіші під грушею. Зараз усе забудовано.

З іншої сторони жили Ступаченки. Це наш будинок, який був спалений. До речі, усі ці будинки були для заводських побудовані, хоча жили не тільки працівники цукрового заводу. Усі вони були цегляні і під залізним дахом. І перед тим, як його спалити, німці підривали, а потім спалювали.

Четвертий будинок займали з одного боку Рильчицькі – чотири сестри Галина, Хима, Люба, Ольга. Вони вижили. З другого боку – Викидайлови (можливо, їх так звали по-вуличному) – дід, баба і діти. Їх усіх побито.

П'ятий будинок – з одного боку жили Ботузи (баба та дід Григорій). Вони втекли до лісу і повернулися уже після трагедії. З другого боку проживала родина Яблонських – Олена Фадіївна, донька Зоя. Ще з ними жила баба, мати Ольги Фадіївни. Будинок зберігся завдяки котрійсь з Яблонських жінок. Усі вони вижили.

Шостий будинок – з однієї сторони жили Клименки – Олексій Сидорович, Катерина (можливо, Олексіївна) – це дід і баба. Десь переховувалися, залишилися живими. А з другого боку – Потапенки – Данііл, Катерина (дід і баба), їх старший син Степан, дочки Дануся (1935 р. н.) та Валентина. Усі живі. І будинок залишився. У тому будинку був рояль, який на стипендію купив Степан. На ньому вивчилася грати і Дануся, яка померла від туберкульозу в 20 років.

У сьомому будинку жили Солохненки з одного боку, а з другого Яременки. Павло – батько і діти: Людмила, Віктор, мати Нюра. Усі вижили, хоча будинок німці спалили.

У восьмому будинку жили Коваленченки і хто ще, не пам'ятаю. Але теж їм удалося втекти до лісу і вижити.

Записала Оксана Толкачова.

**Стукало Раїса Василівна,
1928 р. н., уродженка м. Корюківки**

«Я, Стукало Раїса Васильевна, 1928 года рождения, живу в г. Корюковке по ул. Лермонтова, 1 (район Алексеевки).

Великая Отечественная война и период фашистской оккупации были для Корюковки суровым испытанием. Корюковщина была центром партизанской борьбы на Черниговщине.

Вспоминать о страшных днях в первые дни весны 1943 года очень больно и горько. Тогда мне было 14 лет. Семья моих деда и бабушки Навродских Ивана Апполоновича и Варвары Ермолаевны была большая: 7 дочек и 2 сына с семьями, и все они проживали в Корюковке.

В феврале 1943 года объявили, что мужчин будут забирать на фронт, а у нас отца Маслак Василия Ивановича не взяли по болезни. Перед 1-м мартом он ушел в соседнее село, так как партизаны предупредили, чтобы мужчины уходили, их могут расстрелять (после боевой операции партизан), как было в соседнем селе. А мы с матерью Еленой Ивановной и сестрой Верой пошли к бабушке. Она жила вблизи железной дороги и окно выходило на железную дорогу. Около 10 часов подъехал поезд, остановился, и из него стали выходить солдаты в фашистской форме черного цвета. Приблизились к селу и стали его оцеплять, но вскоре оцепление сняли, т.к. увидели надпись на немецком языке «Тютюнница» (дорога на это село проходила как раз через нашу улицу), хотя это была территория Алексеевки (предместье Корюковки).

Каратели двинулись дальше на параллельную улицу, улицу Мирную. Всех жителей улиц Лермонтова, Мирной, Вишневой, Набережной согнали в дома под видом проверки документов, а потом всех расстреливали. Мы ничего того еще не зная, пошли домой. Нам уже люди, которые остались живы, сказали, что на Алексеевке всех побили. Тогда в чем были мы, в том и пошли на Тютюнницу; там заночевали – люди приняли нас хорошо.

На завтра моя мать ушла в Корюковку посмотреть, что творится в селе, не вернулся ли отец и осталась ли живою наша ко-

ровка. В это время отец пришел домой – и ужаснулся. С матерью разминутся, и потому пошел нас искать. Зашел в дом, где были убиты наши родичи. Его обнял такой ужас! Дом наполненный трупами, около 30 человек в одной комнате. Но нас там, слава Богу, не нашел. На нашей улице (ул. Лермонтова) в каждой хате были убиты люди.

На завтра, т. е. 2 марта, мы хотели идти хоронить наших родственников, но фашисты приехали и спалили всё дотла. Только летом собрали останки костей наших родственников и похоронили их на огороде.

Мы с отцом приходили через три дня после трагедии на пожарище, чтобы забрать корову родственников, наша, оказалось, сгорела вместе с телёнком, не захотела оставлять новорожденного. Такого ужаса я никогда не видела: весь скот выпущен, ходит по колону в снегу (в том году было много снега), ревет и в глазах тоска.

Целое лето мы жили у маминой сестры. 1 марта, во время трагедии погибли 3 мамы сестры с детьми. Двоих братьев Навродских Петра и Григория спасли из тюрьмы смертников партизаны во время боевой операции 27 февраля (после которой и была спалена Корюковка). Братья ушли на фронт и не вернулись. Дедушка мой говорил: «В мою семью пришла война. Не вернулись ни зятья, ни сыновья; погибли дочки, внуки». А было у деда 7 дочерей и 2 сына. Отца тоже забрали на фронт и он погиб 29 марта 1944 года. Тяжелое было время!»

Записала Тетяна Макаренко.

**Стукало Раїса Василівна,
1951 р. н., м. Корюківка, вул. Франка, 76**

Мій дід, Роман Антонович Титенко ховався 1 березня 1943 року у сараї у купі гною. Адаже люди думали, що приїхали німці забрати чоловіків. То усі вони почали ховатися, а жінки залишилися удома. Тож коли дід ховався у сараї, до хати зайшло двоє німців і почали одразу стріляти. Спочатку убили Анастасію Денисівну з Євгеном. Вона саме годувала груддю дитину. Потім убили усіх останніх.

Одну з доньок Романа Антоновича – Валентину поранило у руку. Коли вона прийшла до тям, то почала повзати і перевіряти чи є живі. Та живих не було, а було море крові. Так загинули Анастасія Денисівна (1902 р. н.), її діти – Микола Романович (1927 р. н.), Віра Романівна (1929 р. н.), Раїса Романівна (1932 р. н.), Зінаїда Романівна (1937 р. н.), Євген Романович (1942 р.н.). Вони усі жили по вул. Комсомольській. Ще загинула Кравченко Тетяна Дмитрівна, яка проживала по вул. Франка.

Так ось, поранена Валентина заховалася у погребі у хаті. А потім вилізла і підповзла до вікна. Німці ходили з автоматами і добивали усіх, хто біг. Підлізла до дверей, що виходили на город, вилізла і полізла до сараю. Заховалася у туалеті та там і сиділа. Раптом біжить якась незнайома жінка і до туалету. Тож Валентина вже прощалася з життям, бо ту жінку могли помітити німці і її уб'ють. Та не помітили. Згодом карателі почали палити хати. Дим ішов у сторону лісу, і от усі, хто міг рятуватися, бігли, лізли до лісу. Моя мати, Валентина, прийшла до с. Червона Буда. У чоботях аж вода замерзла. Її батько вибрався за лінію німецького ланцюга і пішов до родичів на Баранівку. Згодом там вони і стрілися.

Записала Оксана Толкачова.

**Суровець Ольга Романівна,
05.02.1923 р. н., уродженка м. Корюківки**

«Кожного року, коли на Полісся приходить весна, у моїй пам'яті постають корюківчани, яких я колись знала, з якими розмовляла, з якими дружила і вчилася. Їхні образи з часом не старіють, бо страшна і нагла смерть зупинила їхнє життя на півдорозі. Багатох я знала, про багатох мені розповіли інші люди, але в цей день, коли сталася трагедія, мовчати не можу, адже я свідок тих страшних трагічних днів. І хоч людській пам'яті властиво забувати, але те, що творили фашисти 1-3 березня 1943 року в моїй рідній Корюківці, я не забуду до кінця своїх днів.

Я пам'ятаю, як на світанку 1 березня 1943 року жителі міста почули гуркіт численних автомашин, на яких перевозили карате-

лів. Вони охопили щільним кільцем місто, заборонивши виїзд з міста та в'їзд, і почали криваву розправу над мирними жителями. У них не було жалю ні до малих дітей, ні до старих людей. Вони ставили за мету створити велику німецьку імперію, а для цього потрібно знищити слов'янські народи і, в першу чергу, росіян, українців, білорусів, чехів, словаків, болгар, поляків. Про це говорить «пам'ятка німецької перемоги», знайдена нашими бійцями у вбитих німецьких офіцерів: «Пам'ятай: для величчя і перемоги Німеччини, для своєї особистої слави ти повинен убити рівно 100 росіян. У тебе нема серця і нервів. На війні вони не потрібні. Знищ у собі жалість і співчуття – вбивай кожного росіянина, якщо перед тобою старий чи жінка, дівчинка чи хлопчик, вбивай – цим ти врятуєш себе від загибелі, забезпечиш майбутнє своїй сім'ї і прославишся на віки». І гітлерівські кати виконували ці жорстокі рекомендації успішно.

Жителька міста Корюківка Олена Григорівна Мостович розповіла мені про Марію Яківну Галахову, яка проживає по вулиці Зеленій (район Олексіївки). Десь о 10-й годині ранку Марія Яківна почула гул машин та якісь крики на вулиці. Підійшовши до вікна, вона побачила фашистів. На касках та на рукавах у них були зображені черепа. Швидко вдягла дітей, одяглася сама і заховались у льосі поблизу хати. У двір зайшло п'ятеро фашистів. Побачивши, що в хаті нікого нема, вони почали нишпорити по кутках, добрались до льоху. Вивели звідти всіх, наказали відчинити будинок. Мабуть, такий був наказ – стріляти людей у приміщеннях. Господарка не підкорилась наказу карателів: вони почала розстрілювати прямо у дворі. Менший син Марії Яківни, Віктор, якому було всього чотири роки, плакав і просив німців не вбивати, але нелюди були невблаганними. Фашист дав автоматну чергу, і дитина випала з материних рук. Марія Яківна готова була кинутись на німців і шматувати їх на частки. Карателі зрозуміли її душевний стан, не стали стріляти в груди, а повернули і вистрелили у спину. Вона була поранена в легені. Німець не був упевнений у тому, що вона вбита, підійшов близько до неї і вдарив прикладом

по голові, думаючи, що добив її остаточно. Тільки тоді фашисти вийшли з двору, залишивши після себе десять трупів. (Двоє дітей Марії Яківни, Олександрю Захарівну з двома дітьми та матір'ю – це рідна сестра Марії Чухно, яку вбили фашисти в грудні 1941 року, Марію Кіндратівну Лащевську, вбито 16-річну доньку Петра Приходька, а він чудом залишився живим). У будинку Сидоркіних по вулиці Дудка фашисти розстріляли 17 чоловік.

Нелегким було і життя Олени Григорівни Мостович. У другій половині лютого 1943 року, десь об 11-ій годині ночі за нею прийшов поліцай з метою заарештувати як партизанську сім'ю, хоч чоловік її з перших днів війни був мобілізований на фронт і знаходився у діючій Червоній Армії. У неї четверо малих дітей. Старшому Миколі 7 років, меншій дочці Раї – два роки. А тут ще німці розстріляли свекра, і тепер вся трудність життя впала на її жіночі плечі. Олена Григорівна одяглася, підійшла до ліжка, міцно поцілувала дітей і залилась гарячими слізьми, взяла на руки Раечку, притисла до свого серця, ще раз подивилась на трьох сонних синів і пішла разом з поліцаєм, заливаючись слізьми і не бачачи перед собою дороги. З цього часу місцем її прописки стала в'язниця. Боліло серце за дітьми. Що буде з ними? Як житимуть? Хто їх приголубить, дасть поїсти? Все передумала молода жінка. А хто допоможе їй вибратись з в'язниці? На кого надіятись? Серце обливалося кров'ю, боліла голова, ноги, все тіло стало важким від поліцейських побоїв. Вони вже дуже вислужувались перед німецькими катами. Але, як би не було важко, Олена Григорівна не втрачала людської гідності, на допитах трималась мужньо, як і належить справжній людині, не просила ворогів, щоб помилювали, не падала навколішки, бо твердо вірила в перемогу, знала, що ворог за свої злочини одержить по заслугі. З цими думками вона і за-дрімала, але у сні почула людські голоси, а далі і стук по тюремному замку. Що це? Подумала Олена Григорівна: можливо, мені все привиджується чи справді щось діється біля в'язниці? Та довго роздумувати не довелося. Раптом двері тюрми відчинились, і на порозі з'явилися партизани-визволителі. Вони заявили, що

всі приречені на смерть з цього часу вільні. Радощам не було меж. Вона знайшла своїх дітей у доброї сусідки.

У дні корюківської трагедії Олена Григорівна разом зі своїми дітьми переховувалась у своєму льосі, в якому, крім її сім'ї, переховувались і її сусідки – Лідія Нікитенко зі своєю матір'ю, Ольга Павлівна Горбачевська з дочкою, Білокурова з сестрою, яка на початку війни приїхала до неї з Москви і вимушена була залишитись в окупованій німцями Корюківці. Важко переживала за свою подругу Лідію Самбурську, яка в роки корюківської трагедії втратила 10-річного сина Вову та рідну матір. Їх безжалісно розстріляли фашисти, а Ліда була поранена в живіт, лікувалася і залишилась живою.

По вулиці Франка живе Василь Васильович Кравченко – учасник Великої Вітчизняної війни, партизан. У час корюківської трагедії німці розстріляли його матір Тетяну Дмитрівну разом з сусідкою Поліною Стельмах і Олену Науменко, чоловік якої бив ворогів на фронтах Великої Вітчизняної і загинув смертю хоробрих.

Нелегкою була доля Назара Гнатовича Титенка. Ранком 1-го березня 1943 року він пішов порати худобу, а в цей час до його будинку зайшли карателі і почали криваву розправу над сім'єю. Вони вбили його дружину Одарку, невістку Катерину та двох її малих дітей і почали палити будинок та сарай. Обгорілий Назар Гнатович з великими труднощами вибрався з сараю, довго лікувався, але залишився живим і після закінчення війни допомагав людям будуватись.

Важка доля судилась Захару Семеновичу Хомку. Сам він загинув на фронті, а його дружина Євгенія Дмитрівна, діти: Анатолій – 14 років, Віктор – 12, Валентина – 8, Олександр – 6 років, були розстріляні німцями 2 березня.

Іван Федорович Тихоновський зі зброєю в руках боровся з німецькими загарбниками на фронті. Його дружину, дочку та дворічну онуку німці розстріляли 2 березня 1943 року. Син Анатолій залишився живим, пішов у партизани бити проклятих ворогів. По

закінченні війни Іван Федорович повернувся в своє рідне місто і разом з іншими взявся за його відбудову.

Страшне горе переніс Михайло Іванович Мірошниченко. Німці вбили його дружину Марфу, сина Андрія та дочок Інну, Тамару, Ольгу, син Олексій загинув на фронті, а його було поранено. Через велику втрату крові Михайло Іванович знепритомнів, прийшовши до свідомості, коли горіло приміщення. Обгорілий виліз на подвір'я. Через деякий час поховав сам членів своєї сім'ї, гірко оплакуючи їх та свою гірку долю.

У сім'ї Романа Титенка з восьми її членів живими залишились двоє, господар та його донька Валентина, яку німці поранили в руку. Валентина довго лікувалася. Зараз живе в Корюківці, має свою сім'ю, радіє їй і бажає добра і щастя дітям, онукам та правнукам.

На Олексіївці жила сім'я Марії Єлисеївни Рябець. Її чоловік з перших днів війни пішов на фронт, а вона залишилась з двома дітьми Ніною та Юрком. Наскільки я її пам'ятаю, вона була гарна собою, хороша господиня, лагідна і добра матір своїм дітям, добра сусідка з відкритим серцем та доброю душею. Жаль цю хорошу сім'ю, яка так безжалісно була розстріляна німцями в трагічні березневі дні 1943 року. Чоловік Марії Єлисеївни залишився живим, повернувся з війни по її закінченні і одружився вдруге на рідній сестрі Марії. Довго ще працював у лісовому господарстві.

За роки окупації фашисти повністю спалили 61 населений пункт, 32 тисячі житлових будинків, 41578 чернігівців було вивезено у фашистське рабство, а тільки за три березневі дні Корюківка втратила 6700 чоловік. Фашизм – це війна, смерть мільйонів людей, це голод, розруха і холод. Фашизм забрав у дітей – дитинство, у матерів – материнство, у людей – життя. Фашисти хотіли все людство загнати за колючий дріт, а світ перетворити у великий концтабір».

Суровець О. Болюча пам'ять не згасає... // Маяк. – 1999 р. – 27 лютого.

**Титенко Ганна Андріївна,
1929 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни наша сім'я жила по вул. Шевченка, навпроти прокуратури. Німецька комендатура була в лікарні, де тепер субсидію оформляють, а де тепер архів, там в'язниця була.

27 лютого партизани нарobili шороху, перестрілка була, убили 10 німців. Ми вранці встали і пішли подивитись, що ж таке було. Дивимося, а Мельникова хата вся кров'ю забризкана, мізки на стінці, і німець лежить убитий. І це за 10 німців спалили Корюківку!

1 березня німці оточили Корюківку. З Вокзальної вели колоно людей у ресторан. Я й питаю у німця: «Пане, а куди ви людей ведете?». А він каже, що документи перевірять. Мене не трогали. Удень грала музика, пісні співали німці і поліцаї. Ми ховались у болоті, де тепер парк за автостанцією. Вирішили, що німці в болото не полізуть.

Увечері мимо нас проїхало 13 машин. Ми, підлітки, вирішили піти подивитись до ресторану, що ж там було. В ресторані було дуже багато вбитих людей – по вікна, і кров кругом. Поранені вилазили з-під трупів. Діда Євгена Римара бачили з вибитим оком. Ми полякалися і питаємо в нього, що ж це таке. А він каже, що тікайте, дітки, бо й вам таке буде. Він попросив показати дорогу на вулицю Кірова. Ми показали, і він пішов.

А вранці 2 березня мама каже, що ідем, бо і нам таке буде. Ми взяли сухарі на плечі і пішли. Коли ми йшли по вул. К. Маркса, бачили багато людей побитих, обгорілі корови мукають, кури кудахкають, собаки гавкають... Жах!

Приходимо в Лебіддя, нас не пустили. А саме розстає, як ступив, так і провалився. Ми пішли в Озереди. Там теж не пустили. В Милейках не пустили. Ми пішли в Спичевате. Там хазяїн крайньої хати був і за німців, і за наших. Він нас пустив і нагодував, постіль зробив – солону розстелив долі, рядно розстелив, картоплі з салом нажарили, капусту поставили. Нас було 2 сім'ї: я з матір'ю, сестрою Ізою і Хомки – Віктор і його мати Катя, ще Тихоновська

Одарка. Сусідка каже, що дуже хоче до брата у Лубенець і чи не міг би він нас одвезти. Він згодився. Запріг пару коней, посадив нас, полушубком обмотав. Поїхали ми в Лубенець. Брата звали Лука, а жінку – Серафима. Жили вони бідно, але сказали, що добре, що приїхали, будете жити у нас усі. Хатка маленька, пол глиняний, полик маленький, ліжка нема. Ми усі там останувались, нас покормили. Світ, як-то кажуть, не без добрих людей. А увечері приходять одна бабка і каже, що цих людей забере до себе. Це на мою матір і на мене з сестрою. Я питаю, а де ви живете? А вона відповідає, що в Лубенці, на окраїні, під лісом. Розповіла, що в неї є господарство, дід, хата велика. Ми там жили, допомагали їм усе робити. Мати хату вимазала, корову порала, худобу. Дід коло бджіл був. Ми допомагали йому заготовляти дрова.

Пожили ми там і вирішили сходити у Корюківку, подивитись, що там робиться. Дійшли тільки до середини поля, а там німці їхали, почали стрілять – і ми вернулись. На другий день ми знову зібрались і пішли. Прийшли в Корюківку, кругом тиша, усе спалено, стоїть тільки одна єврейська хата коло річки (зубопротезна на тому місці потім була). Ми прийшли туди жити, тоді ще одна сім'я прийшла, тоді ще одна. Усього нас 7 сімей було. Клопів, вошей там було... не можна розказати.

Німці як прийдуть, так і стріляють по Корюківці з автоматів. Ми не виходимо, у хаті сидимо. Потім вони почали по хатах ходити. Заходять до нас і питають: «Кушать є?». А я кажу: «Пан, солі дай. Кров із дьосен іде, цинга». Він відповідає: «Карашо». На другий день приїхали і привезли кілограм 2 солі і шоколадку. Є і німці ловкі. Вони приїжджали, а ми вже їх не боялись, до нас добре ставились. А тоді і кажуть, що завтра (я ж вчила німецьку) «барішню арбайтен холм» на роботу. Мати злякалась і каже, що йди в Тютюнницю до хрещеного, там перебунеш. Я пішла в Тютюнницю. Вони прийшли, шукали-шукали мене і питають у матері: «Де діли? У партизани пішла?». Мати каже, що пішла до родичів, далеко.

Німці стали відступать, а ми в Корюківці були.

На цукровому заводі коло труби туннель був, а в ньому труби, вода. Туди люди ховались і корів заводили. Нас 3 сім'ї туди заховались. А ми з своїми сухарями носимось. У колошу наберемо води, розмочимо сухарі, поїмо і сидимо. Чуємо стрілянина, бігають, кричать, а тоді 3 дні тихо. Мати пішла подивитись, що там робиться. Тільки голову висунула, а там слюсар із заводу воду бере і питає: «Матвіївна, чого ти тут? Уже червоні 2 дні, як прийшли». Вона нас позвала. Ми вилізли бруднючі, чумазі. Повмивались, а куди ж іти? По дорозі на станцію барак довгий стояв. Ми і пішли туди жити. Потім на своїй усадьбі зробили будочку і жили. Мати пішла на роботу в райісполком. Губенко Григорій Федорович дав теличку, поросятко з Олександрівки. Так і жили.

Записала Лідія Хуртик.

Титенко Інна Савеліївна,

03.01.1936 р. н., уродженка м. Корюківки

«Ми, діти війни, не дивлячись на свої дитячі роки, були всі на той час дорослими. Ми всі переймалися воєнним життям. До малих дітей відносилися лише ті, котрі лежали в колисках.

Я була дуже спостережлива і мене все страшенно цікавило. Ті страшні роки я згадую, і здається, що це було лише вчора.

У роки Великої Вітчизняної війни моя сім'я проживала в місті Корюківка по вулиці Оксьонівка, зараз Шевченка, при виїзді на село Наумівка. На цій вулиці жили головні поліцаї міста на чолі з Морозом Іваном, який в довоєнні роки був секретарем комсомольської організації. Моя старша сестра товаришувала з донькою головного поліцая, тому і мені довелося бачити, як гарно жили зрадники при фашистських окупантах. Ці люди заради свого достатку, мабуть, й рідну матір не пожаліли б. Наприкінці лютого 1943 року поліцаї почали масштабні арешти в селах району. Арештованих везли по нашій вулиці до тюрми, тому ми все бачили. В першу чергу заарештовували комуністів та сім'ї офіцерів радянської армії, а також сім'ї партизанів. Біля нас жила сім'я Короленків, до яких приїхали родичі з міста. Їх, молоду жінку і

маленьку дівчину, поліцаї забрали в комендатуру і більше їх ніхто живими не бачив.

По місту пішли чутки, що вночі партизани напали на тюрму, вбили кількох німців й визволили полонених, а поліцаї в ту ніч від жаху за своє життя ховалися хто де. Останнього лютого дня 1943 року поліцаї з сім'ями почали залишати свої домівки й виїжджати з Корюківки. Пішла чутка, що будуть місто палити, а людей розстрілювати. Люди не могли повірити. Та й як можна залишити своє господарство, здобути важкою працею? «Та й за що? – питали вони. – Ми ж ні в чому не винні?»

1 березня 1943 року ранком до нас прибігла сусідка і розповіла, що по вулиці проїхала німецька машина повна фашистів, які висадились на околиці міста. Ми зрозуміли, що з міста більше нікого не випустять, а в Корюківку пускали всіх бажаючих. О 10 годині ранку почали палати будинки на Клину (нині вулиці 8 Березня, Комсомольська, Франка), це за теперішньою колгоспною контрою. А у нас на подвір'ї стояв здоровенний сарай і довжелезна клуня (мій дід був добрий господар), і біля них до самого даху лежав замерзлий гній. Так ми, діти, залазили на той гній і дивились пожежу. Нам здавалось, що палять не всі хати, а вибірково. Стояв страшений дим, ревли корови, чулась стрілянина. Але люди не могли повірити в таку жорстоку розправу, кожен вигадував свою версію, щоб заспокоїтись. Усі думки розвіяла сусідська родичка з Клину, вона розповіла, що всіх стріляють і палять.

На Клину жила наша тітка з двома дітьми і дядько. Після страшних подій тих ми їх більше не бачили. Нас, дітей, заховали в саду в яму, в якій узимку зберігали картоплю, дали нам подушки, а зверху накрили ковдрами. В цій картопляній ямі зібралось близько 10 сусідських дітей; сиділи там ми до сутінок. Нашу вулицю цього дня фашистські кати не палили, не встигли. Коли стемніло, то німці почали пускати ракети, і облогу міста до наступного ранку було знято. Нас, дітей, повитягали з ями і, взявши лише необхідні речі, разом з сусідами ми пішли до с. Наумівка.

Ішли по сніговій каші майже всю ніч. Найменших несли на руках. Усі зрозуміли, що потрібно тікати, що нас ось-ось наздожене

смерть. Діти плакали тихенько, боялися, щоб не почули німці. В Наумівку прийшло багато людей з Корюківки. Там уже знали, що робиться в Корюківці, бачили, як вона горить, і самі боялися, що з ними буде те саме. Тому нас прийняли тільки до ранку.

Далі я не буду розповідати про наші поневіряння, куди нас кидала доля, бо це була ціла історія. Але я хочу спитати. Де були партизани? Чому не змогли захистити населення? А після хвалились, що стояли під лісом і дивились, як горить Корюківка. Спадає на думку, що ці партизани – просто ховалися в лісах, зберігаючи своє життя. Зараз вони мають шану. За що? Після трагедії Корюківки на місто звалилось і мародерство. «Хозяєва» з ближніх сіл почали грабувати те, що не допалили фашистські кати. Після війни ми не отримали ніякої компенсації. На мою думку, людям, які пережили цю страшну трагедію, потрібно було б в першу чергу дати нові квартири, допомогти з будівництвом нового житла. Де зібрані кошти на будівництво меморіалу? Можливо, це малі кошти, тоді виділіть їх на побудову Української православної церкви, нехай православні священники моляться за душі закатованих у ті страшні дні».

Записала Тетяна Макаренко.

**Титенко (Поварич) Марія Яківна,
1932 р. н., м. Корюківка, вул. Кірова, 237**

Уся вул. Кірова була спалена, але кінець її (раніше це була вул. Будионного, а люди називали її Пустою і район цей Западенькою) – ні. Залишилося на Пустій 13 хат. У цих хатах жили сім'ї Авраменків, Савченків, Римарів, Титенків, Кресів, Поваричі. Там, де зараз залізнодорожний переїзд, було раніше житнє поле.

По вул. Пустій жили ще Матвієнки, Дудки. То у Дудків був син, Дудко Петро Євстратович, який і жив разом з батьками. Служив у жандармерії. Носив чорну форму з пов'язкою на рукаві, шкіряні чоботи зі шпорами. Як прийшли німці, то він «здавав» людей. Німці ж йому обіцяли за такий труд нову хату, привілеї і багато землі. От він і старався. Хоча мою сім'ю на здавав, а в мене ж

брат, Поварич Іван Якович, був директором школи ім. Сталіна.

Перед 1 березня 43-го року десь, мабуть 28 лютого, цей Петро попередив людей усього кутка, що будуть палити. Ми: моя мати, Анастасія Іванівна, батько – Яків Лукич і я пішли ховатися на х. Дротянку (місце у лісі в сторону Майорського. Стояло тоді усього три хати). Там стільки людей було, що ніде було навіть стояти. І люди, і корови. Усі ж бігли туди з речами і тваринами. Цей Петро прийшов туди ж десь 3-го березня, бо там була і його сім'я і просив у матері якийсь дідів піджак, щоб перевдягтися і піти до партизанів, бо розувірився у німцях. Так сталося, що його хату в нас на вулиці і спалили у трагедію.

Отже, сидячи на хуторі, ми бачили страшенне зарево, як горіла Корюківка. А на 9-й день прийшов знову цей Петро і сказав, щоб поверталися усі додому, бо вже не палять. Ми прийшли, а тут німці. Стали знову палити. Та ми вже нікуди не пішли зі своєї хати. А палили не німці, самі поліцаї і жандарми такими кулями, що запалюють на льоту. То по Кірова ми вже потім нарахували вісім уцілілих хат: Менських, Зайцевих, Дем'янчикових, Буніних, Жарих, Воловиків і ще одна хата була крита соломомою і не згоріла.

Уже як повернулися у Корюківку, то ходили на вул. Вокзальну, бо знали, що там закопане людське зерно та картопля. А скільки було трупів попід буртами. Хто згорівший, хто застрелений. На Томисі (р-н Корюківки) жив Коля Камишний. Побіг у туалет і з нього побачив, як до хати увійшли поліцаї. Цілу сім'ю: батька, матір і 6-ро дітей убили і спалили. Коля уцілів.

Більшість людей ховалися у болоті по вул. З. Космодем'янської до пров. Кірова сутки сидячи по груди у холодній воді. 9 березня до мого батька прийшов Жуков, інженер з цукрового заводу, і попросив піти з ним шукати його дружину з дітьми. Я ув'язалася за ними. Господи! Те, що я побачила, до цих пір перед очима. Людські кишки валялись, десь обгорілі руки, десь ноги, десь півтіла, десь голова. Ой-ой! Це і в кошмарах не присниться. Так нікого і не знайшли, бо його дружина була єврейка, то їх, мабуть, ото першими повбивали.

Залишилися будинки і біля церкви, і в центрі. В основному цегляні під залізним дахом. Ще будинок Тихоновських по Кірова, у якому жила ціла родина. Що з ними, не знаю, а будинок є і до сьогодні.

Записала Оксана Толкачова.

**Тихоновська Ганна Андріївна,
1931 р.н., уродженка м. Корюківки**

«Я, Тихоновська Ганна Андріївна, 1931 року народження. Під час фашистської окупації я проживала по вул. Лермонтова (район Олексіївки), де проживаю і тепер. Коли сталася трагедія, то мені минав одинадцятий рік. Я все добре пам'ятаю. Було все, як у страшному сні. Пам'ятаю, як до нас прийшли переховуватись 5 лікарів з центру. А сталося це після того, як 27 лютого в суботу партизани визволили з в'язниці приречених на смерть людей. Під час партизанської операції було вбито кількох німців і підірваний на залізниці німецький ешелон. Саме партизани і порадили всім чоловікам тікати з селища. От лікарі зі своїми дружинами і прийшли на околицю переховуватися, та ніхто не знав, що першою запалає саме Олексіївка. Прізвища лікарів пам'ятаю тільки трьох, це Адамови і родина Безродних.

Я бачила, як фашисти цепом оточили селище, відгородивши тим самим відступ до лісу. До будинків заходили фашисти, звідти чулися постріли і крики. Моя мати, Меланія Олексіївна, забрала нас із братом і вискочила з хати. Та поліцаї повернули, запевнивши, що нас не тронуть. Мама й повернулася, а козаки, одягнені в чорну форму, ще й підштовхували її та кричали: «Заходь, заходь!» Мене з сусідськими дітьми заштовхали в іншу хату, тут була і тітка Катерина.

З нашої хати почулися постріли. Я завмерла. Тут зайшли 4 козаки та німець. Ми дивилися на них з жахом. Хлопчик, якому було півтора рочки, нічого не розуміючи, підбіг до німця і став просити: «Дядя, дай мені сахарцю! Дай!» Німець довго на нього дивився, потім взяв на руки і притулив до себе. Козаки почали

забирати хлопчика, але німець щось на них крикнув на своїй мові, і ті вийшли з хати. Тоді німець прострочив по стелі, розвернувся і вийшов. Ми були налякані, але, слава Богу, живі. Так ми і вижили.

Коли постріли стихли, ми вийшли з будинку і кинулися тікати до лісу. До свого будинку я не пішла, бо треба було тікати. Так мами і свого братика я живими більше не побачила.

Ми бігли за тіткою Катєю (вона була жінкою одного з поліцаїв). Коли нас на околиці села зупинив патруль, то жінка показала якийсь папірець, і нас пропустили. Тітка раз у раз поверталася і кричала, щоб ми від неї відстали. Та ми не відставали, бо боялися заблукати. На краю селища забігли в одну хату і не могли стримати сліз: люди всі побиті, навколо калюжі крові, а в них повзає маленька дитина...

Ледь дійшла я до матеріної тітки в с. Полісся. Траплялися дорогою різні люди: які і нагодували, і нагріли, а які і в сторону не глянули. Розповіла я тітці про горе, яке сталося в Корюківці, про те, що вже ні мами, ні братика немає в живих. Поплакали...

Через кілька днів вирішили сходити до Корюківки, бо душа ж боліла. Коли прийшли до селища, я не пізнала його: все спалене, будинок наш також. Зібрали ми кісточку рідних і закопали біля спаленого будинку.

А скільки скоту ходило! Наша корівка пізнала мене, підійшла і почала руки лизати. Ми її забрали з собою до Полісся.

На місці спаленого будинку через багато років після війни мій чоловік побудував новий будинок, де зараз і мешкаю».

Записала Тетяна Макаренко.

Тихоновська Євдокія Семенівна,

05.03.1924 р. н., м. Корюківка, вул. Червонохутірська, 23

Народилася 5 березня 1924 на хуторі Авраменки (за 5 км від Корюківки). Дівоче прізвище Авраменко.

У війну жили ми на хуторі. До війни я закінчила 9 класів. Неподалік нас був Лебехів хутор або Ніжинець. Усі чоловіки з нього пішли у партизани. У лютому 1943 р. всі вони прийшли додому

помитись у бані. Потім у ліс не пішли, а ночували вдома. Лісник Сергій Петрович Схаб виказав їх німцям. Уночі приїхали німці, поліцаї, хутір оточили непомітно, бо партизани охорони не виставили. На ранок чуємо – стрілянина од Лебехового хутора. То партизан похватали і порозстрілювали, а жінок і дітей повезли у Корюківку у тюрму, хутір спалили. Потім робили ще засаду на партизан-хуторян, але без толку, бо вже всі були вбиті. В кінці лютого 1943 р. партизани напали на Корюківку, вбили 3-4 німців, звільнили людей з тюрми.

Батько мій загинув через дрібницю. Ще восени 1941 р. один партизан покинув свій пустий патронташ у нас на заборі. У кінці березня 1942 р. німці їздили шукати партизан, а привезли назад своїх убитих 18 чоловік. Побачили патронташ, і батька так побивили, що 2 квітня він помер. Коли помирав, то заборонив, щоб з попом ховали.

1 березня 1943 року почали до нас люди з Корюківки бігти. В одній нашій хаті було їх 18 чоловік. Усе наші родичі та знайомі, а всього у нас на хуторі було 5 хат. Перед цим зранку із Щорса їхало 18 великих машин. Увечері – назад. Кілька днів так їздили. Ми вже знали, о якій порі вони будуть їхати, і ховалися в ліс. Одного разу з двоюрідним братом ми дивилися на дорогу, коли ті їхали. Бачимо – п'ють шнапс із великих пляшок. Потім ті пляшки викидали, а ми збирали. Люди на машинах говорили по-руськи. Вночі ніколи не їздили.

Пожежа була у Корюківці велика, заграву було видно з нашого хутора. Ми боялися, щоб і нас не спалили. Багато людей тікало повз нас на Сосновку, Щорс.

У Корюківці на 2 день у церкві був молебень за спасіння людей. Правило 2 батюшки: брати Саша і Костя. У церкву позаходили німці, постояли трохи і почали стріляти. Мій двоюрідний брат Сергій Васильович Грищенко і вчитель Койданович на дзвіницю залізли і просиділи поки все закінчилося. Брат весь посивів. Один з батюшок перед смертю кричав: «Бога нет! Я отрекаюсь от Бога!» Дружина Койдановича Маруся Кожум'яко втекла од німців, а на

хустці в неї рештки чийхось мізків поприставали. На 9 день ми пішли шукати своїх родичів. Пішли лісом від Майорського. В цей день людей знову стріляли.

Після війни десь у 50-ті рр. приїжджала письменниця Л. Лесная, написала про трагедію в Корюківці, напечатала в журналі «Огоньок». Мирошніченко Михайло на початку війни був у трудовій армії. Потім повернувся додому. В 1942 р. його забрали до Німеччини. Везли поїздом. У Польщі вони з товаришами (1 з Корюківки і 3 зі Щорса) проламали дірку у вагоні і втекли. Німці вслід стріляли, Мирошніченкового друга поранили в руку. Пішли вони додому. По дорозі жінки жаліли – давали хліб, але були й такі, що спускали собак. Добрався Михайло нарешті додому. 1 березня 1943 р. заховали в погребі, бо думали, що його розстріляють. Жінка і 4 дітей залишились у хаті. Всього в хаті тоді було 11 чоловік. Усіх убили.

Михайла поранили. Доліз він до лісу, втратив свідомість. На Лупасово їхав конем чоловік з Олександрівки, забрав з собою. У Лупасовому тоді врачаха була Софія Мойсїївна, перев'язала, почала лікувати. Пішли чутки, що Лупасово теж будуть палити. Тоді Михайла заховали у бурт, а самі пішли до лісу. Правда, все минулося, нічого не палили. Михайло Мирошніченко вижив.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

Тихоновський Володимир Семенович, 1938 р. н., уродженець м. Корюківки

З початку Великої Вітчизняної війни по 3 березня 1943 року проживав з мамою у Корюківці за адресою (сучасною) – вул. Шевченка, 175; місцева назва на той час Аксьонівка. 3 березня 1943 року ми втекли в с. Наумівку (уже не було карателів під лісом), де прожили у добрих людей до осені 1945 року, коли демобілізували батька. Батько мій, Тихоновський Семен Федорович, пройшов повністю дві війни – радянсько-фінську і ВВВ, був поранений, мав нагороди, помер у 1959 році. Мама померла у 1992 році. Зараз

по вказаній вище адресі проживає моя рідна сестра Тихоновська Валентина Семенівна (по чоловіку Данильченко) з сім'єю – чоловік Данильченко Борис Михайлович, дочка Ірина.

Щодо загиблих 1-3 березня 1943 року знаю таке. 2 березня 1943 року розстріляна сім'я рідного брата моєї мами Хомка Захара Семеновича (Хомко прізвище мами до заміжжя): дружина Євгенія Дмитрівна; діти – Анатолій –14 років, Віктор – 12 років, Валентина – 8 років, Олександр 6 років. А дядько мій Захар загинув на фронті.

2 березня 1943 року розстріляно дружину, дочку і дворічну онучку мого дядька, рідного батькового брата Тихоновського Івана Федоровича. Всю війну дядько перебував на фронті, повернувся у 1945 році. Крім цього, я знаю і стверджую, що були розстріляні багатодітні сім'ї рідних братів мого батька, моїх дядьків – Тихоновського Дмитра Семеновича і Тихоновського Григорія Семеновича (він був інвалідом, мав спинний горб). Розстріляні повні сім'ї, з дядьками. Ні могил – нічого нема. Це все, що я знаю на цей час. Хто більше скаже? Уже нікому. Говорять про якісь документи, підтвердження. Люди добрі! Все було спалено – хати, люди, документи. І де була влада, коли були живі старші люди?!

Нашу вул. Аксьонівку палили 3 березня. Близько десятої ранку карателі були на перехресті Камишанки, Аксьонівки і Солянки. Першою горіла Солянка (до церкви). В цей час ми тікали у Наумівку пішки по глибокому мокрому снігу, морозу не було. Нас називали «погорільцями». Люди-наумівці розібрали біженців по своїх домівках. Через день-два у селі з'явилися партизани. У сім'ї, де ми спочатку жили, вони забрали коня. А де ці партизани були 1 – 3 березня, коли гинула Корюківка. Наламали дров – і все! Мавр зробив своє діло.

Ми теж ховались у лісі – перед приходом наших. Ми – це жінки і діти. Була з нами і тітка Настя – жінка колишнього начальника поліції Івана Мороза (Мороз жив за 150 м від нашої хати на Аксьонівці). Був ще один начальник поліції Омеленчук. Це він у 1942 році рекувізував батьків велосипед. Мати відводила

велосипед у поліцію і я з нею був. Як вів себе цей виродок, я і тепер пам'ятаю і бачу цю картину, хоч мені було трохи більше 4 років. Ну все. Багато чого пригадується.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

Тихоновська (Мазко) Інна Вікторівна, 1929 р. н., уродженка м. Корюківки

Мій тато, Мазко Олександр Миколайович і мама Катерина жили на Клину. Мама померла в 1929 році під час пологів, коли народжувала мене. Тато Лександрій (так його називали) вскорості вирішив одружитись. З ним залишились два сини – Михайло, 1924 р.н. і Василь, 8-9 років. У жінки теж були діти, але не пам'ятаю скільки.

Коли палили Корюківку, тато, якимось так сталось, що вийшов, а його жінка і всі діти залишились в хаті. Він почув, що вже стріляють. Тато хотів забрати сім'ю і тікати в ліс, але не встиг. Жінку і всіх дітей положили голова до голови і постріляли. А тато тоді втік у ліс. Оце так загинула татова сім'я, а хату спалили. В Корюківці більше зла робили поліцаї. Німці побули і пішли, а поліцаї стали мстити тому за те, тому за те. Страшне! Наче свої, да і не страшно, а вони страшніші за німців. Німці, що вони? Не били, не палили, а все поліцаї робили, їхня робота. А кому вони такі предані були? Не придумать. Чого їм нікого не жалько було? До цих пір пам'ятаю поліцає Спіфана, який жив з нами по сусідству.

Мене вдочерив татів рідний брат Мазко Віктор Миколайович. На початку війни його забрали на фронт, а я жила з його сім'єю в кінці Аксьоновки. Пішов слух, що будуть палити Корюківку, і всі стали тікати, хто куди. Ми побігли повз кладовище, потім поза городами, далі по полю на Майорське. Прийшли, а там всі збираються тікати на Буду. Ми коло річки знайшли окоп і думали там перебути. Але ж всі ідуть і нам треба, не будемо ж самі сидіть. Пішли ми в Буду. Там нас приютила хороша жінка. Жили ми там довгувато. Тоді жителі Буди стали кудись іти, а ми нікуди

не пошли, бо нікого не знаємо. Ми лісом пішли в Майорське. Самольоти літають, ми під дерева ховаємось. Але дійшли благополучно і остались жити у Феськів, поки не визволили Корюківку. Прийшли, а тут уся вулиця спалена, жили в погребі. Тоді вдвох з мамою зробили будку і в ній сиділи. З фронту прийшов тато, полагодив те, що треба було. Так у цій хатині і прожили все життя.

Записала Лідія Хуртик.

**Тихоновський Леонід Костянтинович,
07.10.1930 р. н., уродженець м. Корюківки**

Ми жили по вулиці Шевченка, 101, де тепер лікарня, біля мосту.

27 лютого на світанку напали партизани, визволили з тюрми десь приблизно 100 в'язнів. Серед них була і моя родичка з дитиною з Переділу, чоловік якої був у партизанах. Бачив одного убитого партизана. Довго він лежав біля колишнього лорвідділення, високий такий, у куфайці. Його не давали похоронити. І одного німця бачив убитим. Він лежав десь навпроти колишньої міськради, хата забризкана кров'ю і мізки на стіні.

Коли партизани побили в Корюківці німців, люди вирішили, що на завтра буде бій. Мій хрещений, Авдієвський Іван Якович, забрав свою сім'ю (а в мене батька не було, то забрав і мене) і пішли на Наумівку. Уранці повставали, він пішов подивився, послухав – тиша в Корюківці, і сказав мені: «Іди до нас додому в Корюківку, хай накладуть сумку їсти і принеси, бо ми пішли без їжі». Так я і отправився. Доходжу до ветлікарні і бачу, що по полю, по городах Аксьоновки іде цеп у німецьких шинелях. Але я не надав цьому значення і пішов додому (ми рядом жили) і почали мені готувати торбу. Коли йде жінка з кінця Аксьоновки і питає матір: «Куди ти його збираєш?» Вона відповідає, що піде назад в Наумівку, понесе їсти. А жінка каже, що хай нікуди не йде, бо там вже стоїть оцеплення, і хто тільки проходить, всіх забирають, ведуть в цегельню і розстрілюють. Так я залишився вдома. Бачив, як годин в 10 горіли Заріччя і Клин, чувся тільки тріскіт, а стрільби і криків чути не було. Ми з друзями хотіли

піти подивитись в ресторан, дак нас сусідки завернули, сказали, що ідіть, дак і вас там положать.

Де зараз стоїть лікарня, був луг, а далі болото. Мати водить корову по куцах, я дома шастаю, а бабуся сидить в погребі у сусідів. Туди деякі речі позаносили, баби ікон насобирали, думали, що німці не будуть стрілять, як ікони побачать.

Забрецький Роман, який жив на тому місці, де зараз прокуратура, зі своєю жінкою та дочкою пішли на Попов Хутор (на вулицю Колгоспну). Вирішив, що в центрі міста буде бій, їх повбивають. От він біжить звідти і каже матері: «Ольго, кинь ти свою корову та спасай свою душу та сім'ю, бо мої уже жінка і дочка побиті. А я вийшов у туалет, почув постріли і заховався. А коли повернувся, то і родичі, і сусіди, і вони побиті». Мати прив'язала до куца корову, прибігла і каже, що таке діло. А мені вже трохи год було, дак соображав і керував матір'ю, куди іти, як обійти пости, хоча в середині наче все закам'яніло.

Пішли ми в напрямку колишньої школи № 4. Це тепер тут вулиці, а раніше тут були куці і болото. Ми тільки туди позалазили, а німець заїхав на міст, побачив, що люди біжать, і почав стрілять по них з кулемета. Ми там трохи посиділи, а вже темнїть почало, і вирішили йти на кінець вулиці Горького. Прийшли, постояли за сараєм і пішли далі, до ветлікарні, на край вулиці Шевченка. А там німців немає, люди ходять, нічого не знають. Тиша і спокій. Ми там посиділи, розповіли все. Літні чоловіки взяли кусок сала, хліба, самогонки і пішли за ветлікарню, там пост був, постовий стояв. Віддали все і попросили розказати, що їм робити. Він сказав, що в них завдання – Корюківку спалити, людей усіх знищити. Але вони повинні їхати в Щорс годин у 9. Як буде червона ракета, тоді вони поїдуть. А стояли вони там, де свинарка колгоспу «13-річчя Жовтня».

Мене дівчата загнали на піч сушитися, бо я обтопився. В 9 годин, після того, як німці дали червону ракету, ми двинулись у Наумівку.

Вулицю Горького і Шевченка в перший день не палили і не стріляли. Це все назавтра було.

О третій годині ранку мати встала і пішла в Корюківку по корову. Знайшла її коло ДТСААФу, на вуглу в сараї, де німці молоко приймали. Там їх штук 10 було. Коли мати вже доходила до ветлікарні, то чула, як машини їдуть із Щорса. Під ранок в Наумівку прийшла і моя бабуся, батькова мати. Пожили ми трохи в Наумівці. До війни мій батько працював у Тютюнницькій школі директором. Батька в селі поважали і сім'ю його приютили. А після визволення ми повернулись на своє попереднє місце проживання. Коровою возили ліс і збудували будку.

Записала Лідія Хуртик.

**Тихоновська Марія Василівна,
1915 р. н., жителька м. Корюківки з 1936 р.**

Народилася я в Сумській області, а в Корюківку вийшла заміж в 1936 році. До війни в мене було двоє дітей. Чоловіка забрали на фронт на Петра, а третю дитину я народила перед Жовтневими святами. Жили ми по провулку Садовому, під шляхом.

Як почали палить Корюківку, я була дома з дітьми. До нас прибігла сусідка, молода дівчина, така розстроєна, що аж лице червоними плямами побралосся і каже: «Тютю Маріє, беріть дітей і тікайте на Гапонове болото, воно велике і островків багато». Я тоді запрягла коня, дітей схватила і поїхала. Як їхала, дак над Баранівкою кружляли самольоти і людей стріляли, які тікали з Корюківки. Ми вскочили в Гапонове болото. Там уже було людей багато. День ми там сиділи. А вже ввечері стали додому вертатися. Вже поменшав пожар і нечутно, як стріляють. Хтось прийшов і сказав, що в Корюківці перебили всіх людей. Куди їхать, хтозна. Тікали в ліс і по людях ховались. Ми тоді ночували в Тільному. Там нам дали поїсти, картошки наварили, жінка внесла огірків з погребя. А тоді ще 2 дні сиділи в кущах. В ямці пекли картоплю і їли, суп варили. А тоді приїхали додому.

Нашу вулицю не палили, а по Кошового в кожній хаті були

вбиті, де дак і по 17 душ. Хати і сараї попалили. Де кого захватили, там і вбили: і старе, і мале. По шляху остання хата, у хвойнику жили Васильченки Митрофан і Солоха з синами Кирилом і Іваном. Вони тікали, їх завернули в хату і вбили. А Мойсієнко Меланія пересиділа пожар у погребі в бочці з огірками. Дівера мого хату спалили, дак він до мене переїхав. Троє дітей і їх двоє, а хата маленька.

Я часто спала сидячи за столом. Діти спали одягнуті. Як бачили щось страшне, дак тікали в кущі. Німці людей одправляли міні топтати, взявшись за руки. Страшно було жити.

Записала Лідія Хуртик.

**Тищенко Володимир Павлович,
1936 р. н., уродженець м. Корюківки**

До початку війни ми проживали по вулиці Вокзальній. Коли почалася війна, мої родичі – Левченка Василя син, жінка і її сестра з сином – виїхали в евакуацію в Саратов, а ми з батьком і матір'ю перейшли жити в їх будинок по вулиці Індустріальній, коло картонажно-поліграфічної фабрики. Батька мобілізували на фронт. У Москві обмундирували, посадили в вагони і отпустили на передову. По дорозі в вагоні новобранці питають: «А зброя?» А їм відповіли: «Добудете в бою». Під Брянськом німці розбомбили ешелон, і батько потрапив у полон. Звідти три рази тікав. За третім разом прийшов у Корюківку як раз перед тим, як почали палить. Добирався довго, коли прийшов, дак ноги були опухлі від голоду. Василь Левченко був залишений райкомом партії для підпільної роботи і був з нами. Коли батько трохи поправився, він дав точну адресу, де знаходиться партизанський загін.

Як почала горіть Корюківка, ми відразу вискочили на ставок і пішли по льоду до Чорного хутора, бо там жила мати сестра. Там батько сказав: «У вас своя дорога, а у мене своя» і пішов. Ми з матір'ю прийшли, а там всі люди зібрались у величезному погребі. А хтось каже, що кинуть німці гранату і всіх уб'ють. Тоді пороз-

бігалися, хто куди. Ми ходили по селах, ніде не затримувалися, бо люди казали, що через нас і їх повбивають, бо батько був у партизанах. Побували в Лукавці, Кугуках, Бречі, Озередах, Лебідді і дійшли до Єлінських лісів, а там загону Салая-Коротченка дали направлення і він став звідти виходити. Нас вже не прийняли і батька не побачили. Ми тільки стали виходить, а з боку Єліно коло греблі почали стріляти по нас. Ми повернули назад, пройшли по болоту і в лісі тиждень прожили. А треба ж щось їсти і де спати. Спали на кучі хмизу, дядько Іван Тищенко драв у гніздах качок яйця і нам приносив. А яйця були вже з кров'яними прожилками, але ж треба було щось їсти. А коли в Єлінських лісах стихло трохи, можна було вийти, ми з матір'ю прийшли в Єліно. Село було вже спалене, залишилися тільки пічки з димарями. Коло однієї з них сидить дядько і плаче – його всю сім'ю німці побили. Ми побули з ним трохи і пішли. Дійшли до Корюківки, до цього місця, де зараз прокуратура, там навпроти Тихоновські жили і будинок не спалили. Ми тільки дійшли до середини дороги, а з центру в бік Щорса їде машина з німцями. Ми швиденько в цю хату вскочили, вони проїхали, а ми звідти пішли на цукровий завод. Там трохи побули і пішли на Чорний хутор до матеріної сестри Харис Лідії Яківни. Тоді нам передали лист від батька з партизанського загону, в якому він писав, щоб ми йшли в село Бреч до Михальченка Давида. Він був старостою, а два його сини, Олексій і Володимир, були в партизанському загоні. Ми і там довго не були. Бігали з матір'ю по селах, як звірі по кущах. У Лебідді були в першій хаті з лівої сторони. В Лукавці був великий клуб. Там жили люди з лісопилки. В амбарі жив дядько Поляков Миша з матеріною сестрою. Щоб не були з ними разом, дак вони викопали велику ямку, натягали хмизу, накрили і ми там ховались. Жили, як кроти в норі. В Корюківку повернулися після визволення.

Записала Лідія Хуртик.

**Тищенко Іван Леонідович,
1930 р.н., уродженець м. Корюківки**

22 червня, коли почалася війна, я був в піонерському таборі в Савинках. Піонервожата домовилась, і нас лісовозом привезли в Корюківку. Стали ми жити по домівках.

У вересні німці окупували Корюківку. Боїв у нас тут не було. Наші відступили, і німці спокійно ввійшли. Потім було безвладдя, німців не було. А партизани по кілька чоловік іноді з'являлися в Корюківці, проводили мітинги. Так пройшов майже рік, і німці почали встановлювати свою владу. Прийшли мадяри, відкрили комендатуру і почали, як вони казали, «охороняти Корюківку». Партизани тоді більше не з'являлись. Почалась добровільна мобілізація поліцаїв. Установилась німецька комендатура і поліція. Почали забирати, як вони називали, «підозрілих громадян». Це сім'ї комуністів, партизан. Мій батько був комуністом. Їх кілька чоловік залишили для того, щоб збирали відомості для партизан, повідомляли про дії німців. Нас кілька разів арештовували, виводили на допити в комендатуру і обіцяли розстріляти або відправити в Німеччину. Гестапо не приїжджало, карателів не було, тільки погрожували. Приходить поліцай і каже, щоб збирались в комендатуру. Замикає нашу хату на замок, ключ забирає собі і веде нас на допит. Там питають про зв'язок з партизанами, про те, чим займаємось. Потім віддають ключ, і ми йдемо додому. І так кілька разів до тих пір, поки не приїхало гестапо. Арештовували вони ввечері. В них була вантжна машина і вихлопна труба була підведена в накритий бризентом кузов. У машину грузили людей і поки доїжджали до місця поховання, люди були вже мертві. В колгоспному свинарнику була викопана велика яма і туди скидали трупи.

27 березня заарештували групу людей і посадили в тюрму. Серед них були сини командира взводу Федора Ступака. Партизани ввійшли в Корюківку рано-вранці з боку Щорса. Ступак прикладом тільки відбив замок, а хтось із поліцаїв у нього вистрелив і вбив. Поліцаї заховались у лікарні і з вікон стріляли. Тоді підійшли

інші партизани і спалили комендатуру і гуртожиток, де жили, в основному, мадяри і кілька німців, які возили ліс на пилорами на вантажних машинах. Покидаючи Корюківку, партизани сказали, що хто бажає в партизанський загін, може їхати з ними, і поїхали по вулиці К. Маркса в бік села Високе. Партизанський табір тоді був у Слінських лісах. Їх там було вже, мабуть, кілька тисяч. Продуктами запасалися в населення. Де люди давали, а де не давали, забирали самі. Так було деякий час, а в основному – ви нас не трогаєте, а ми вас.

З Щорса на конях приїжджали мадяри, веселі такі. На вулиці виходили дивитися діти і дорослі. І я бігав. Казали, що їдуть на партизан і що їм «капут». А ближче до Тихонович партизани зроблять засаду і їх постріляють. Вони вояки неважні та і інте-ресу воювать у них не було. Одного разу поїхала наша корюківська поліція і мадяри на партизан. Привезли десь чоловік 10 убитих наших поліцаїв і кілька маляр. А мороз був сильний, і вони позамерзали. Їх поклали в нашій бані. А коли розмерзлися, похоронили на нашому кладовищі.

Паньков до війни був комуністом, якимсь начальником і його піймали. Він сидів у комендатурі в Чернігові і його не трогали. А коли привезли убитих маляр і поліцаїв, його привезли в Корюківку і повісили на арці.

Після того, як побули партизани і вбили кілька маляр і німців, на другий день з Щорса приїхали німці, позбирали вбитих і наказали нашим поліцаям їхати до Щорса, бо якщо хто залишиться, то за наслідки вони не відповідають. Ще розвісили об'яви, що за одного вбитого німця розстріляють 100 чоловік, не дивлячись дітей чи стариків.

Так як ми – сім'я комуніста і дома нам залишатись небезпечно, ми звечора пішли до сестри і зятя на вулицю Франка, а мати залишилася вдома. В 9 годин, коли все почалося, сестра вирішила йти до матері. Німці об'явили, що буде перевірка документів. А наш народ такий довірливий... В одну хату прийшло багато людей.

Старшого брата жінка з дитиною 5 років, сусіди пішли туди і мати з сестрою теж направились. Трохи пройшли, і мати відчула, що їй прохолодно і вони повернулися додому за великою хусткою. Поки відмикали та замикали хату, біжить знайома (Гунара прізвище) і каже, що не йдїть, бо там уже всіх постріляли і вашу невістку теж. Вони тоді повернули назад і побігли в кущі до автоколони. Приїхали німці (гестаповці, в чорній формі, з черепами на рукавах) і, в основному, поліцейські з Корюківки, Щорса, Городні і з Чернігова трохи. Кругом Корюківки був поставлений цеп з озброєних поліцейських. На вулицях вони не стріляли, паніки не створювали. «Документи перевіряти» заводили в хату. Постріляли і пішли в слідуючу хату. А метрів через 300 – 400 йшли інші і запалювали. Хати до війни були криті соломною і гарно горіли. Криша горить, а потім і вся хата.

Німці зібрали людей в колону і повели до автоколони, потім по вулиці Шевченка і в ресторан. Батько вже був у партизанах, а ми, як сім'я комуніста, дак мама побігла через двір, де тепер прокуратура, і на хуторець. Там у воді, в снігу лежали до вечора, а остальных повели в ресторан і там розстріляли. Стріляли не дивлячись корюківчанин чи житель села, дитина чи бабуся. Мати в болоті пролежала до вечора. Тоді німці пустили ракети, і вони з сестрою пішли в Наумівку.

Я був у сестри на вулиці Франка. Нас там було чоловік 12 з сусідами. Були такі чоловіки, які казали, що не може бути, щоб німці стріляли людей. Ми сиділи в дворі, а тоді побачили, що сусідів загнали в сінці, навіть не в хату і розстріляли коло порога. Тоді почалась паніка. Ми побігли по вулиці Франка в бік Милейок, а там вузькоколіяка проходила – торф возили на цукровий завод. Це була границя Корюківки. Якщо ти перебіг на той бік, то вже за тобою ніхто не буде гнатись і стріляти. Ми поки не перебігли, дак вони бігли нам на переріз і стріляли, але не попадали. В Милейки прийшли мокрі, голодні. Нас там пустили в хату, нагодували, посушили і ми там переночували. Вранці пішли на Лебіддя, потім

на Спичевате. Там нам дали будинок, в якому ніхто не жив, чугун і картоплі, щоб варили самі собі. Спали на соломі на підлозі. Потім нас забрала одна жінка на квартиру. Це я, мати і сестра. Вони порозпитували людей і знайшли мене. Потім приїхали партизани і кажуть, що чого ми тут, нас багато людей знають і поліцаї нас повбивають. Сказали, щоб ми їхали в Тихоновичі, там партизанський штаб, столова і пригнали ввечері коня з саньми. Приїхали ми в Охрімівичі, зайшли до сестриної знайомої, переночували і рано-вранці поїхали на Тихоновичі. Тільки проїхали кілометрів два, нас обогнав на коні партизанський зв'язковий і сказав, що маляри під Охрімівичами, щоб швидше їхали. Приїхали в Тихоновичі, а там партизани вже зайняли оборону на околиці села. Німецький самолёт літає і стріляє. Значить, буде бій. Ми приїхали в ліс, аж до табору. Нас туди не пускають. Сказали, що будуть відступати і жінок і дітей брати не будуть. Ми переночували одну ніч, а потім тихоновичські жінки до нас приєднались. Вирішили їхати на Тихоновичі. Тільки проїхали лежнювку, а тут маляри з автоматами. Ми кинули все, в болоті зашились і 6 днів сиділи. Їсти нічого. В однієї жінки був вузлик муки. Дак води з болота в колошу набирали, тісто розмішували і всім по шматочку давали. А в однієї жінки пшоно було. Поїмо і сидим. З нами і діти малі були. Але була така тиша, що ніхто і не пошевелиться. Так 6 днів одсиділи. Тоді тихоновичські кажуть, що ми місцевість знаємо, то підемо в розвідку. Пішли, подивились. У селі – похорони, маляри повбивали багато людей, коли цепом ішли. Мати сказала, що там тут залишатися не можна, бо тут маляри. Ми пішли в Турівку. Там в школі жив один корюківський чоловік і нас пустив переночувати. Тоді пішли на Милейки, далі на Чорний хутір до мого брата. Там уже жили постійно. Додому повернулися, коли потепліло. На вулиці валялися вбиті люди і кістки. Деякі кістки прикопували на тому ж місці, де знаходили.

Записав Андрій Забіяка.

**Ткаченко (Нечитайло) Раїса Володимирівна,
м. Корюківка, вул. Кошового, 117**

Згадує, що її маму – Менську Єлизавету Кирилівну (1922 р. н.) та сестру матері – Валентину Кирилівну (1924 р. н.) – забрали до Німеччини.

Їх батьки, Менський Кирило Максимович та Варвара Іванівна залишились вдома по вул. Ворошилова (зараз вул. Кошового або Гришкін груд). Німці почали вбивати людей, ідучи по вул. Садовій на Кошового. Батьки почали збиратись і тікати на возі, навіть не знаючи куди. Дід помітив, що серед речей немає його улюбленого самовара. Вже з кінця городу повернувся назад до хати, а баба залишилася на возі. Німці їх помітили і розстріляли. Поховані вже людьми на тому місці, де були вбиті, біля хати.

Записала Оксана Толкачова.

**Толкачова (Навродська) Ніна Іванівна,
1939 р., м. Корюківка, вул. Бульварна, 34, кв. 4**

Пам'ятаю, як у кінці лютого, бо було холодно і сніжно, в Корюківку прийшли партизани. Була стрілянина. Ми жили по вул. Дудка в кінці Олексіївки, як їхати на Майорське, Забарівку. Партизани підклали вибухівку під поїзд, що стояв на путях поблизу нашої вулиці. Все як рвонуло, це було щось страшне! Колії підкинуло вгору і вони з грохотом падали вниз. Вся земля аж здригалась. Ми, діти, мої сестри – Марія та Галина і брат Коля сховались під піччю і сиділи там доки все не вщухло. Ранком мати почала нас збирати і казала, щоб все робили швидко, бо вона передчувала щось страшне. У нас в с. Тютюнниця жила рідня, то й думали йти туди. Пам'ятаю як мати везла нас на санчатах і як зустріли чи-то німецький патруль, чи-то поліцаїв. Вони сказали, щоб повертали назад, бо нікого нікуди не випускають з Корюківки, і що ні вбивати, ні палити тут не будуть. Але всерівно мати впросилася, і нас пропустили. Вже після першого числа бігли в Тютюнницю люди голі-босі з страхом в очах. Оповідали, що всіх повбивали фашисти і будуть палити. Тітка сказала матері, щоб ми йшли далі, так як

Тютюнниця зовсім поряд з Корюківкою так і їх можуть палити. То ми і пішли в Сахутівку. Потім вже після трагедії повернулись на рідну вулицю, яка була не спалена. Корюківки не було. Кругом на згарищах тинялись люди.

Записала Оксана Толкачова.

**Тройна Лідія Кирилівна,
1924 р. н., уродженка м. Корюківки**

«Я, Тройна Лідія Кирилівна, 1924 року народження, корюківчанка. Пам'ятаю як 22 червня 1941 року об'явили війну. Народ зібрався біля церкви і слухав повідомлення інформбюро. Звідси ж забирали на фронт, забрали мого батька. Мій брат вже служив в армії. На той час мені було сімнадцять років, як раз закінчила 9 класів. Таких випускних вечорів, як зараз, тоді не було. Пам'ятаю, як вручили атестат, і все. А до того було аж шість випускних іспитів: з арифметики, російської та української, географії, біології...

Уперше фашистів я побачила, коли відступала Червона Армія. Якраз біля нашого будинку росла висока тополя. На ній був наглядацький пост. Саме того дня на тополі сидів молодий хлопець-розвідник з біноклем і спостерігав. Мені личило б народитися хлопцем. Я вискочила на двір і кажу: «Дай і мені поглянути в бінокль». Солдат погодився. Я злізла на тополю і вперше побачила їх. Спочатку то була чорна хмара, а потім чорні силуети.

1 березня 1943 року почалася акція, хоча люди не розуміли, що відбувається. Фашисти йшли по обидві сторони вулиці. Заходили до будинків і розстрілювали всіх. Я встигла сховатися в сараї. До нашого будинку фашисти зайшли о 12 годині дня, почувлися постріли. Фашист зайшов і до сараю, але мене не помітив, тому що я сховалася в сніні. Трохи пізніше почула голоси з вулиці нашою мовою: «Пора палити!» і чую: «Пах, пах». Я не розуміла, що то за постріли такі. Партизани вже пізніше пояснили, що то були запалювальні кулі. Я почала задихатися від диму і вилізла

зі схованки. На мить забігла до хати, яка вже палала. На долівці лежали вбиті люди, моя сестричка і братик, який ще хропив у передсмертних муках.

Жити не хотілося. Я пішла до лісу, довго блукала і нарешті натрапила на партизан. В партизанському загоні я і залишилась».

Записала Тетяна Макаренко.

**Тройна Лідія Назарівна,
1938 р. н., м. Корюківка, вул. Колгоспна, 18**

Ми жили по вул. Б. Хмельницького, а на Колгоспній жив мамин (мама – Єлизавета Андріївна Менська, 1903 р. н.) брат Менський Максим Андрійович (1900 р. н.), його дружина – Віра, доньки – Валентина (16 р.) та Ніна (2 р.).

Дізнавшись, що горить Корюківка, почали тікати. Моя сім'я – Тройна Степан Григорович – свекор, Анастасія – свекруха, мама, брат Назар (7 р.) та я. У школі ім. Сталіна стояли мадяри. Вони повикидали солому зі школи на задній двір. Усе горіло навкруги, а солома ні, бо було дуже сиро. Тікали з вул. Б. Хмельницького та й сховалися у соломі. Мама заховала і лягла на дітей. Лежали. А дідова шапка була видна з-під соломи. Поряд якраз проходили німці з гвинтівками, думали підпалити солому, та передумали і пішли далі.

Уже другого березня ми вилізли і повернулися додому. Там усе згоріло. Запрягли уцілілу підводу і поїхали на Гуринівку. По дорозі бачили силу-силенну трупів людей і тварин, які обгоріли. Згодом, на вул. Кірова була хата маминого батька Менського Андрія Сергійовича (1872 р. н.), то там і жили після всього.

Ще першого березня 1943-го року як бігли ховатися, то думали йти у церкву, але не влізли, так повно було людей. Тоді й сховалися у соломі. А 2 березня усіх, хто був у церкві, побили.

Менський Максим Андрійович з сім'єю розстріляні та спалені у своїй хаті. Вже моя мама, повернувшись до Корюківки десь 9 березня (цього дня теж били-добивали людей) зібрала останки

сім'ї свого брата. Усю вул. Колгоспну було спалено і не залишилося жодної хати (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

**Тройна Василь Іванович,
1946 р. н., уродженець м. Корюківки**

Хочу розповісти про свою матір – Тройну Ніну Володимирівну, 1920 р.н., яка проживала по вул. 8 Березня, на Клину.

У той день 1 березня 1943 року мати попоралась, нагодувала дитину, уклала. Нічого такого не віщувало біди. Свекруха (мати батька) пішла по воду. Коли поверталась з водою, німець вів людей до їхнього двору. Тут була і баба Ганна. Одна пара молода далеко вже встигла втекти, німець став їх кликати: «Дастімер!». Вони були далеко, втікли б, а повернулись, німець завів їх у хату. У хаті всіх виставив у ряд. Баба Ганна стояла в кутку, німець вистрілив – і їй знесло череп, мабуть, кулі були розривні. І він давай строчить по людях. Душ 15 в хату завів. Мати в останньому ряду стояла. Куля потрапила їй у шию. Вона старалась якомога швидше впасти, щоб не бачить цього жаху. Коли через деякий час вона прийшла до тями, її дитина, якій було 2 місяці, плакала. В хаті в крові лежали трупи. В кутку була калюжа крові по кіточки. В матері одна рука не діяла. В шию таке сильне поранення було, що хотіла води напиться, так вода з шії клекотала. Однією рукою дістала з печі дитину, замотала в лахміття, вийшла в сарай. Вона була вся в крові, не розуміла, що кормить дитину молоком не було.

Потім ляпнула хвіртка, і прийшли палить. Німець хату запалив, відчинив сарай, побачив, що сидить закровавлена мати з дитиною на руках. Спитав чи партизанка. Мати нічого не відповіла. Він облив з каністри по кутках сарай і запалив. Вже хата горіла і сарай. Мати з дитиною на руці вийшла і пішла по вузькоколіїці в сторону лісу. Вона йшла, по ній стріляли з дворів, кулі свистали над головою. Була знесилена, дитя не в змозі нести вже, так тягнула однією рукою. Вже коли дійшла до лісу, її підібрали люди з

Високого. Дві доби вона лежала без пам'яті. Тоді батько привіз конем із Охрамівнич лікаря Безродного.

Батька в перші дні війни забрали на фронт. Потім він потрапив у полон, втік з полону і жив удома. 1 березня батько пішов до кума по Комсомольській допомогти по господарству. Сусід забігає і каже, що чоловіків німці вбивають, а жінок і дітей не трогають. Він з кумом Романом заховався. Німці зайшли в двір до Романа, в хаті постріли, а там сім'я, діти. Батько побачив, що горить і наша хата. Значить, там матір, жінку і дитину вбили. Вони зайшли в хату до Романа, там була поранена дівчинка – хрещениця батькова, дак її забрали і пішли, ховаючись за завісою диму – там горів стіг сіна. А з того стогу виліз обгарений дід Назар. Вони пішли в бік Баранівки. Батько думав, що всі вбиті, і йшов шукати партизан. У Високому йшов по вулиці, його побачили в вікно, постукали. Він зупинився і йому сказали, що жінка і дитина тут. Батько зайшов у хату, побачив поранену матір. Йому люди допомогли, коня дали і поїхали в Охрамівничі до лікаря Безродного. Він не хотів їхати, боявся, що Корюківку палили, а тут Високе недалеко. Але приїхав, надав матері допомогу, зробив операцію. А в неї горло вирвало, одне око не бачило повністю, бо там таке наперло... Мати підлікувалась, а сестра маленька – 2 місяці. У Високому була жінка Валя, а в неї був хлопчик маленький, такий як моя сестра, дак вона кормила двох, поки мати була в важкому стані. Отак і вибрались із цього пекла. Вона не тільки сама вибралась, а й сестру витягла. А потім ще і мене, і сестру народила і виростила. Мати померла в 1974 році.

Записала Лідія Хуртик.

**Тройна Неля Григорівна,
1940 р. н., м. Корюківка, вул. Бульварна, 32, кв. 8**

У роки Великої Вітчизняної війни ми жили на вул. Пустій (це вул. Кірова, р-н Западенька, м. Корюківка). Були мама – Федорченко Катерина Григорівна, брат Стехно Володимир Григорович (1942 р. н.), вже потім з'явилися брати Анатолій (1944 р. н.), Борис (1946 р. н.).

Після великого пожежу нашу хату було спалено. Ми пішли жити у с. Наумівку до Кореня. Вже після визволення переїхали у Корюківку. Жили в погребі по вул. Червонохутірській.

Мама розповідала, що вранці німці і першого, і другого, і потім приїжджали на цілий день палити і вбивати, а ввечері їхали назад на Щорс. Ми ховалися увесь час у ямці біля церкви, де жила моя бабуся. Вона хоч і не була рідною нам, але дуже доброю. То мама бачила як до церкви під'їхали німці і зачинили всіх, хто там був. А другого березня усіх убили.

Записала Оксана Толкачова.

**Тройна Станіслав Іларіонович,
1937 р. н., уродженець м. Корюківки**

До війни ми жили по вулиці Пролетарській. У нас було 2 кімнати, дак 1 березня всі позбігались: і старі, і малі, і родичі, і сусіди, бо мужик був – батько.

Сестра Віра сказала, що піде до Доропіїв, бо в неї вже голова лопається від криків. І я пішов туди трохи пізніше. Сиджу і в вікно дивлюсь. Побачив, що Порфирова хата горить, їм сказав і побіг додому. До нас прийшов Менський Іван Йовович і каже: «У мене є гвинтівка і 10 патронів. Ну як, будем обороняться?». А батько каже: «Що ти зробиш 10 патронами? Тікаємо скоріше!». І всі давай розбігаться. Батько схватив мене, а мати – свого хрещеника і побігли в сторону кладовища, а тут уже гонять людей. І на нас: «Ком!», а батько каже, що бігом біжим. Ми тільки добігли до площі Гарнієра, і сюди гонять з усіх сторін. Ми побігли назад і через город Максименка, через шкільні городи, попід школою вискочили сюди, де Костюк живе. А снігу було – дорослим вище колін, а під снігом – вода сполошна. Тут ми перескочили через дорогу. Ось вже і церква. Це я вік не забуду, скільки жить буду. Заходили ми не з центрального входу, а отсюда, з дальнього. Тут тоже двері були. Батько оставив нас і поліз наверх, на дзвіницю, там всі мужики зібрались. А ми попали в фойє, а там під східцями

були дрова складені і такі затворки. Я тягну її: «Мамо, давай ховаться сюда!». Уже коли ми тікали, дак за вулицею Пролетарською чули, як скот реве, кругом крики, виски, а вогонь гуде, як у грубі з великою тягою, дак звук такий був. Страшно було.

Увечері, коли вже дали ракети, в церкву зайшли 3 чоловіки – 2 офіцери з золотими погонами і 1 переводчик. Батюшка ходить, молитви читає, а ми всі на колінах стоїмо. Переводчик в німецькій формі сказав російською мовою: «Не бойтесь, вас в этом храме никто не тронет!». Машини їхні стояли всі тут, і як тільки поїхали, батько і мужики всі зверху спустились і хто куди тікати, бо оцепленіє вже було знято. Ми з церкви ввечері пішли сюди, як на отстойніки, через ліс і на Майорське. Там батькова рідна сестра була замужем. Дак і жили там. Батько назавтра пішов у Корюківку, а на післязавтра тільки з двору вийшов, а тут машина німецька їде – і «Ком, партизан!». Ну не вбили, погерготали і далі поїхали.

А 2 березня вони з'явилися раніше, всіх з церкви забрали, перевели в будівлю, де раніше пошта була. Всіх туди загнали, побили і запалили.

А батько ходив же шукати мою сестру Віру кожен день з Майорського. Думав, що десь же да знайде. Якось йшов на пожарище, а на городі лежить ниць дівчина. Він бігом до неї, повернув, а то Корнієвського О. С. дочка Віра. Він перетягнув її через дорогу і захоронив там під грушею. Батько потім розказував Корнієвському О. С. А про сестру йому сказали Доропії, що вона побігла разом з дівчатами. Він пішов на пожарище і знайшов Віру по невеличкому клаптю коричневого зимового пальто з пуговицею і трупик згарений. Він поскладав в ящик кісточку Віри і дівчат, які з нею були, і захоронив у Доропіївому саду, по вулиці Пролетарській.

Записала Лідія Хуртик.

**Федорченко Парасковія Іванівна,
1935 р. н., м. Корюківка, вул. Кошового, 103**

По сусідству зі мною жила Жменьковська Марія Григорівна. Бо я сама переїхали з с. Савинок, тут уже будувалися і живемо. А як почали будуватися, то на дворіщі була могила. Її перенесли на кладовище у братську могилу. От Марія Григорівна і розповідала, що у цій могилі поховані Федорченко Олександра, Федорченко Раїса (1935 р. н.), Федорченко Людмила (1937 р. н.). Вони усі згоріли у дідовій хаті. А ще не знайомі дід і баба. Бігли ховатися у ліс. Бо росли тут дуби, сосни, берези. Ліс був густий і великий. То їх постріляли прямо на городі, не добігли... З Корюківки з центру бігло двоє молодих людей, парубок і дівчина. А ще двох чоловік потім знайшли на полі. Тіла були вже покльовані воронами, поскублені. Ці всі люди тікали, бо у центрі вже все горіло, що здавалося над Корюківкою чорне пекло. Микола Степанович Федорченко (це брат мого чоловіка Федорченка Василя Степановича) був поліцаєм. Він разом з такими як він, палили хати своїх же односельчан. Бігла по стежці оця Шура з дітьми. Одного несла на руках, другого тягла за руку. Він її побачив і став кричати, щоб вона повернулася, то він її спасе. Вона і ще двоє молодих людей повірили та повернулися. А батькову хату він уже підпалив. Тільки вони повернулись, то він їх одразу і вкинув у вогонь. Спочатку тих двох молодих, а тоді і Шуру з дітьми. Діти одразу горіти почали, а Шура ще вибігла з вогню. То він її назад. Так усі вони і згоріли. Вже потім, коли увійшли наші, його спіймали і засудили на 25 років. Сидів у Казахстані від дзвінка до дзвінка. Кажуть люди, що так бандюком і помер. Так у цій могилі 11 чоловік було. Бо як перепоховували на кладовище, викопали 9 черепів великих і два малих (є фото поховання).

Записала Оксана Толкачова.

**Хомко Ганна Леонідівна,
18.05.1929 р. н., уродженка м. Корюківки**

«Я, Ганна Леонідівна Хомко, народилася в м. Корюківка 18 травня 1929 року. До війни дім наш був розташований у самому центрі селища. У 1933 році у мене померла мати, нас з братом віддали в Чернігівський дитячий будинок. Батька не було, він жив далеко від нас на Далекому Сході. До війни я закінчила 4 класи, 22 червня 1941 року у нас був випускний. Ми з класом пішли в ліс по ягоди, а потім почули, що десь далеко гримів грім, а то був не грім, то був початок жорстокої війни. Прибігли додому – мачуха плаче, каже, що батька забрали на фронт. Вона провела мене на цукровий завод попрощатися з ним.

Потім почалося наше неспокійне життя. Люди метушилися, їхали хто куди. Мачуха сказала, що потрібно їхати на Барановку (нині с. Милейки) до моєї тітки. Так і зробили. Нас було 4 дітей. Пробыли ми там 2 місяці, але повернулися до Корюківки 10 вересня, щоб викопати картоплю. Селище вже було окуповане німцями.

О 6-ій годині ранку 11 вересня фашисти повиганяли людей на вулицю. Кричали: «Хенде хох!» Ми думали, що нас розстрілюватимуть, але фашисти погнали жінок копати картоплю для німецької армії. Нас, дітей, відправили додому. Потім фронт відійшов, і стало тихо. Не було ні фашистів, ні радянських військ.

У той час у Корюківці жило багато євреїв: Гершикови, Нафтольські, Хайкини, Ходаровські. Майже всі вони допомагали партизанам, їх розстріляли у нас на городі. Почались великі облави на євреїв. Приїжджали чорні машини карателів. Ми бачили, як фашисти вели по вулицях євреїв у гай і там розстрілювали. Коли йшла облава, моя мачуха захвала єврейку Розу Чайкіну в підпіч і загородила полінами. Вночі дівчина пішла до партизанів. Так Роза залишилася живою, але стала інвалідом, їй ампутували ногу. Фашисти знищували євреїв кожного дня. Саджали до тюрми активістів, комуністів, комсомольців за вказівкою зрадників Мороза, Акіменка і Більченка. Я їх добре знала, бо вони проживали біля нас. В'язниця була переповнена. Вони зробили в хаті нашої

бабусі одночасно і суд, і тюрму. Вона жила з сином, чоловік був на фронті. Бабусю вбили в хаті, сина її на городі.

У Корюківці фашисти були вдень, а потім повертались в м. Щорс, тут не залишались, боялись партизан. Підпільний штаб партизан був у підвальному приміщенні райвиконкому. Вночі вони приходили до нас, то мачуха їх годувала молоком і чорним хлібом. Також у нашому домі знаходився штаб мадярів. А на нашому городі розстріляли підпільників: Шуру Литвина, євреїв Капланових і багатьох інших.

25 лютого 1943 року фашисти ув'язнили 200 чоловік. У ніч на 27 лютого в Корюківку вступили партизани, щоб визволити в'язнів, і о 4-ій ранку почався бій.

Комендатура знаходилась навпроти нашого будинку, тому партизани стріляли з нашого двору. Перебили багато німців. Після бою біля нашого будинку відбувся мітинг. На білому коні виїхав О. Ф. Федоров [свідок помилився, Федоров у цей час був у Москві – **упоряд.**] і сказав: «Люди, ми сьогодні визволили невинних людей з в'язниці, знищили каральний загін. Ми йдемо, якщо хто бажає, йдіть з нами».

Я запам'ятала, це було в суботу. Після бою люди ходили чомусь сумні. О 16 годині зі Щорса приїхало багато фашистів. Нас вони цього дня не чіпали. З нашого дому забрали простирадла і завернули в них трупи німців і мадяр, погрузили на машини і повезли на Щорс. 28 лютого була тиша: ні німців, ні партизан. Хоча на душі у людей було неспокійно.

А в понеділок, 1 березня о 9 годині ранку вже їхали по вулицях карателі. Вже стріляли людей і палили окраїни міста. Корюківка була оточена. Ми були вдома. Прибігла тітка і крикнула: «Що ви сидите, вже стріляють людей!». Ми побігли до цукрового заводу, де і просиділи до 12 години ночі, поки німці не зняли пости. Волосся на головах ставало дибки, коли ми чули постріли, а за ними зойки, верески, крики про допомогу та мольбу. Але що ми могли вдіяти? Сиділи ледь живі.

Уже після 12-ої години ночі вибралися з прихистку і пішли

куди очі дивилися. Йшли лісом і дійшли до с. Домашлин. Там нас нагодували, дали одягу і прожили ми там 2 тижні, поки материн брат не забрав нас в с. Наумівку. Коли ми проїжджали Корюківкою, німців уже не було. На пожарищі стояли лише чорні димарі; в повітрі, навіть після стількох днів, стояв неприємний запах, а над селищем кружляли птахи.

У с. Наумівка почалися нові страждання: староста Савела, виконуючи наказ фашистів, почав арештовувати всіх корюківчан і розстрілювати їх. Арешти почалися в червні місяці. Арештували мою хресну, сестру Таню, брата Всеволода. Мені з меншою сестрою пощастило втекти до лісу. Рідних вночі з в'язниці звільнили партизани. Після цього випадку ми всі пішли до лісу в партизанський загін і пробули там до приходу Червоної Армії».

Записала Тетяна Макаренко.

**Чепуренко Миколай Петрович,
10.12.1946 р.н., уродженець м. Корюківки**

Жили мы по улице Дачной, 19. В 1984 г. я продал этот дом и выехал в город Обухов Киевской обл.

По рассказам матери, и до войны мы жили по Дачной. Дом был большой. В нем жила бабушка Величенко Февронья Власовна 1868 г. р., моя мама Чепуренко Любовь Игнатьевна, 21.03.1911 г. р., сестра Лиля, 1939 г. р., братик Лёня, 21.06.1941 г. р. Отец, Чепуренко Петр Александрович до войны работал на сортоучастке в земотделе. Потом пошел на фронт.

К бабушке пришла мамина сестра Розенберг (Величенко) Вера Игнатьевна с дочками Ларисой и Олей. Им было от 3 до 6 лет. Вера вышла замуж за Розенберга Павла, а у него был брат Василий. Когда начали стрелять, к ним прибежала жена Василия Христина с сыном Юрой. Еще к ним пришел соседский мальчик Юра Федотов – 10 лет.

Утром, часов в 10-11, когда начали стрелять, моя мама полезла на чердак по лестнице с коридора, а бабушка подала ей Лёню. Мать приняла его и поставила на чердаке. Бабушка только взяла

на руки Лилю и хотела подать её на чердак, а тут немцы на пороге, и Лилю подать не успела. Мама услышала, что лестница закрипела, и спряталась за бором. Полицай (были полицейские, а немцы стояли в оцеплении через каждые 50 метров) построчил з пулемёта, а на чердак не залазил. Потом была в хате стрельба. Потом вышли, машина гуркнула и уехали.

Мать немного полежала на чердаке. Потом Лёню оставила, а сама спустилась с чердака. Сестра Вера сидела за столом и держала на руках своих детей Ларису и Олю, так и склонилась на стол убитая с детьми на руках. Бабушка на полу лежит убитая. Христина с сыном Юрой, Федотов Юра на полу лежат убитые. А на ослоне, где вода стояла, лежала моя сестра Лиля, 4 года. Ей в рот всунули черную ленту – отравили. Только мать с Лёней спаслись на чердаке. До вечера она дождалась и пошла в Майорское, у нее там были знакомые. А 2 марта начали палить Алексеевку, и спалили полностью.

3 или 5 марта (точно не знаю) мама с дочкой своей старшей сестры Лопатко Анастасии Игнатьевны, Тамарой, 15 или 16 лет (она сейчас живет в Полтаве) пришли на сгарище и повыбирали из жара те кости, которые побольше, сложили их в головной платок, отошли немного и закопали. Потом после войны отец поставил деревянный крест.

В 1970 году мы решили в доме печку перенести с одного места на другое. А на старом месте хотели погреб для картошки сделать. Начал я ему расширять, а там как пошли кости! Отец после войны построил хату, но ничего не трогал, земли не выкидал, разравнял и все. Я костей ведро набрал, в основном только ребрышки и маленькие кусочки черепов. Может, там и дальше были, но дальше я не трогал. Эти кости (в основном детские) были белые, перепаленные, крошились. Закопали мы их там, где и раньше была могила. На этом месте поставил памятник металлический. Это все, что я знаю.

Записала Лідія Хуртик.

**Черниш Леонід Максимович,
30.11.1929 р. н., м. Корюківка, вул. Нова, 6**

Народився я на Олексіївці, тоді це було окреме село, на цій вулиці, де живу і тепер (вул. Нова). До війни закінчив 4 класи у місцевій школі. Жили ми у трьох: мати Афанасія Данилівна (1903–1981), сестра Ліда і я. Батько помер у 1933 р. в лікарні від тифу. Звали його Максим Іванович, працював стрілочником на ст. Корюківка. Мати працювала на цукровому заводі, колола цукор, до війни мала 15 років стажу. 27 чи 28 лютого 1943 р. партизани вночі підірвали поїзд, знищили трохи колії. В центрі Корюківки підірвали млин, німецьку комендатуру, міст, запалили «Заготзерно», там зберігалось зерно, картопля. У лікарні лежали поранені німці.

1 березня я і мій двоюрідний брат Солохненко Коля пішли в «Заготзерно», щоб трохи набрати зерна і картоплі. Я спочатку не хотів іти, а мати каже: «Йди». Пішли собі, трохи одійшли, глянув я назад – їдуть машини великі. Кажу брату: «Далі не підуть». Вулиця, на якій ми йшли, називається Зелена. Пішли ми назад, назустріч німцям. Вони нас не чіпали. Сидимо у хаті, бачимо у вікно – їдуть німці цепом густо-густо, щоб ніхто не втік, навіть огорожі розбивають. Зупинились там, де тепер вул. Мирна. Брат жив на вулиці Бібліотечній. Посидів трохи у нас удома і побіг до себе. Ми ж з матір'ю і сестрою залишились у хаті. Я часто вибігав на вулицю подивитись, що робиться. Бачу – біжить моя тітка, материна сестра Євсейчик Марія Данилівна, і кричить: «Утікайте, бо на Мирній вже люди постріляні». І побігла кудись через городи. Приходжу я тоді до своєї баби Євсейчик Єфросинії Семенівни. Баба каже: «Марія до вас побігла». Я відповідаю: «Ні, побігла вона далі». Пішов я додому. Прийшла ще одна родичка і каже: «На вулиці через дорогу люди постріляні у хатах». Мати їй: «Як ви взнали?» – «Я йшла по вулиці, а там часовий біля хати стоїть і рукою мені махає. Я до нього. Він питає: «Ваші родичі тут є?» «Є», – кажу. І заходжу у хату. А там 7 чоловік лежать постріляні: і родичі мої, і з Майорського сім'я у них ночувала. Я назад із хати.

Часовий каже: «Мовчіть і йдіть». «Куди ж іти?» «Надо уходить в партизани. Где у вас партизаны?» – каже чистою російською. «А я не знаю», – кажу. Оце родичка розказала і пішла.

Почало темніти, вийшов я у двір, дивлюся з-за хвіртки. По нашій вулиці біжать двоє німців у касках від кладовища. Я в хату. Кричу: «Німці нас ідуть розстрілювати». Німці пробігли мимо. Чуємо постріли.

Вийшов на вулицю, бачу – в небі ракета. Забігаю в хату: «Мамо, давайте тікати». Мама відкрила скриню, дістала вузлик з документами. Вдяглись ми тепло і пішли на Тютюнницю, стара дорога йшла через вулицю Дудка. Тоді – полем, сніг глибокий лежав. Прийшли ми в Тютюнницю. Стукаємо у хвіртку – закрито. Я тоді перескочив забор, постукав у вікно, одчинили, пустили переночувать. Вранці мама встає і каже: «Я піду, дітки, додому, візьму щось з одежі». Доходить вона до кладовища, чує постріли, бачить – горять хати. Хати трасируючими кулями запалювали. Тоді ми пішли на Костючки, нас прийняли на день. Там зустріли бабу, батькову матір, вона була штундисткою. Отож Олексіївку нашу запалили на другий день. Хто лишився живий, добили і спалили в хатах.

Пішли ми на Кугуки, де жила материна сестра Кугук Настя Данилівна. У неї було троє своїх дітей, але нас прийняла. Лишилися ми в неї до тепла. Правда, через неділю прийшли додому. Снігу майже не було. На вулицях все згарене. Бачимо, наша теличка стоїть, їсть сіно з нашого ж стіжка. Копита в неї обсмалені. Знайшов я проволоки трохи і хотів забрати вже теличку на Кугуки. Бачимо – їде до нас солдат у чорній шинелі з гвинтівкою. «Хто вас так спалив?» Мати каже: «Ми не знаємо!» Він каже: «Написали б на хаті, що тут живе сім'я партизана». «Які ж ми партизани. Чоловік давно помер». А він все своє розказує. Тоді сказав, щоб ми ішли і сам пішов. Чуємо гуркіт на залізниці, поїзд їде; виходить німці вже там все відремонтували і грузили ліс.

Добре, що німці нашу сторону Олексіївки не оціпили і ми змо-

гли втекти. Мій дід ще до 1 березня пішов у Кугуки з онуком Мишею, сином тітки Марії, допомогти доньці Насті по господарству. А вже 1 березня люди з Корюківки прибїгли, зайшли погрітися. Був там з Корюківки Данюченко Валерій Олексійович і сказав, що палять німці Корюківку. Дід швидко зібрався йти додому. Дочка зупиняє, а він все йти рветься. Ну тоді дочка й каже: «Йдіть, але хлопця залиште». А Мишко кричить: «Піду теж з дідом». На Олексіївці на вул. Вишневій їх пост зупинив і німці загнали в хату. Звали діда Євсейчик Данило Дмитрович, вічна йому пам'ять.

У тітки Марії після цього всього дуже заболіли ноги, а потім і зовсім відмовили. Влада їй нічим не допомогла, лише брат допомагав Євсейчик Степан, підполковник. Загинули сім'ї Степанців, Ковальових. У Мельник Шури загинуло двоє дітей і після цього вона пішла в партизани. Весною ми запорали город, посадили картоплю, бо наш бурт залишився цілий. Я збирав усе дерев'яне, що не згоріло, і построїв маленький сарайчик 3х2, зліпили грубку. Зрідка ходили в Кугуки. Коли німці восени 1943 р. відступали, ми ховалися в траншею, що була в кінці города. Сиділи всю ніч, чули як гуркотіли підводи, чули німецькі голоси. Під ранок все затихло, вилізли ми з траншеї. У полудень я стою коло нашого сарайчика і дивлюсь навколо. З боку вул. Лермонтова їде легкова машина. Я не втік, стою собі. Машина під'їхала, а в ній німці у фуражках, певно офіцери. Дістають вони карту. Питають на ламаній російській мові: «Де Петрова Слобода?»

– Не знаю.

– А Майорське?

– Знаю. Показав. Потім їх за 9 кілометром партизани перестріляли.

Їдуть солдати на конях – наші!

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

**Шаповал Емілія Борисівна,
1927 р. н., уродженка м. Корюківки**

До війни ми жили на Клину, по вулиці 8 Березня, тепер це Комсомольська. А мамина мама жила по вулиці Кірова (раніше називалась Будьонного) якраз на бугру. І як усі діти біжать при трагедії до мами, так і наша мама потащила нас, двох дітей до своєї мами.

1 березня палили Клин і вулицю Комсомольську (в тому числі і наша хата згоріла), але ми були на вулиці Кірова і цієї трагедії не бачили. Але я знаю, як загинула моя 16-річна подруга Сидоренко Віра Никифорівна, з якою ми жили через межу. Її мати померла, і батько оженився другий раз. Жінка була Галя, у неї була дочка. Як почали палити вулицю, Віра з цією дівчиною хотіли перейти вузькоколійку, думали, що там не будуть палити. Як йшли по вулиці, їх у хату Романа Бурківського загнали і разом із сім'єю Романа постріляли.

Коли ми прийшли з Клину на Кірова, мама сказала, щоб я сходила на Клин, взяла документи, фотографії і принесла. Іду я вже посеред вулиці Кірова, а назустріч мені іде жінка і питає, куди я йду. Я відповіла, що мати послала на Клин. А вона каже: «Ти що, дівчино?! Клин уже давно горить, а ти йдеш?». І я вернулась. Ми думали, що і Кірова буде горіть, і побігли в кінець усадьби. Де тепер вулиця Братчикова, там були сплошні кущі і річка, і всі туди бігли. Я з меншим братом теж туди побігла, а мама осталась помагати родичам виносити усе з хати, якщо хата буде горіть. Ми з братом, молодшим на 9 років, полягали просто на сніг і накрились великою клітчастою шаллю, щоб нас не було видно. І люди так кучками-кучками лежали в кущах. По нас стріляли не з Кірова, а з вокзалу. Коло нас була ранена в бедро жінка і чоловік – одною кулею обидві ноги. Ця жінка кричала дуже, її потім винесли звідси, коли притихло. Тоді стемніло, німці виїхали.

Бабушкіна хата не згоріла, і ми всі туди повернулись. Кірова не палили 1 березня. Мене і брата отправили на піч до бабушки. Вона була мого нинішнього віку і глуховата. Ми з братом грілись з нею, а люди вже групірувались одне до одного, так що в бабушкіну хату нашло багато людей. Вони сиділи біля вікон і дивились на

вулицю. Уже потемніло, усе успокоїлось, ніде ніякого шуму чути не було, тільки видно зарево. Так освітлено все було, що ми тікали в Тютюнницю, так і там видно було від оцього пожару. Сиділи вони коло вікна, дивились на вулицю, що люди ідуть в напрямку Тютюнниці, не повертаються назад, і пострілів нечути – значить вони проходять. А в моєї бабушки чоловік був з Тютюнниці, Матюха фамілія. Так от моя мама і її сестра (її чоловік не пішов з нами) пішли на Тютюнницю родичів шукать. Прийшли ми, положили нас спать. А на утро, була Масляна, дак нас варениками з маслом накормили. Попросинались, понаїдались, а що дали? Це було 2 березня. Тютюнниця – проходне село. Сюди можуть отступать карателі і спалить село, що по дорозі. Заволновались, а нам всерівно, що там чужі люди, що десь дальше. А в хуторі Рожках Костюківського сельсовета (зараз його нема, перенесли в Костючки і Лукавець) маминої сестри свекруха жила. Пішли, пожили в тої свекрухи. А в неї був такий син, що його не вправились взять на войну, но він управився жениться у войну, і дитинка маленька була. Оце така сім'я, одна хата, і нас чоловік 6 прийшло, бо до нас ще присоєдинились. Но нам ще повезло, бо через ямки-кар'єри стояла хата без двора, без нічого, но там жила одна бабка. Вона була бездомна. Хозяйка цієї хати виїхала в Білошицьку Слободу, бо вона була звідти родом. Купила тільки цю хату, чоловіка забрали на войну, і вона з дітьми поїхала на родину, а цю бабку Марфу оставила стерегти хату.

У хаті свекрухи маминої сестри дуже тісно було, мала дитина... От якось вони договорились да і перейшли до цієї Марфи. І ми там дуже довго жили. У лютому 1944 року я влаштувалась на роботу на молокозавод, а в вересні поїхали на поселення в Крим.

Бабушка осталась на Кірова, її ніхто нікуди не пригласив чи не захотіла кидати хату. Будинок не згорів, а бабушкін трупик наїшли на місці згареного сараю. Вона побігла в сарай ховатись, вирішила, що в хату прийдуть да застрелять. На пожарищі наїшли тільки тулуб, руки і ноги поодгорали. Похоронили її на усадьбі в сторону саду під вікном.

Записала Лідія Хуртик.

**Шевченко (Тройна) Галина Олександрівна,
13.08.1934 р. н., м. Корюківка, вул. Кошового, 25**

Народилася у Корюківці 13 серпня 1934 року. Жили ми в центрі, де тепер школа №1. Батько Тройна Олександр Павлович (1907–1985) працював робітником на цукровому заводі. Через слабе здоров'я у нього був «білий білет» і у 41-му році його на війну не взяли. Мама Єфросинія Мойсіївна (1904–1988) була домогосподаркою. Я з дітей була старшою. Ще були сестра Зіна (1938 р. н.) і брат Толя (1941 р. н.).

Батьків знайомий мав зв'язок з партизанами і тому батько знав трохи і про ситуацію на фронті, і про діяльність наших партизан. Знав він про те, що партизани нападуть 27 лютого 1943 року, щоб визволити своїх з тюрми. Після бою ми бігали дивитися на убитих німців і поліцаїв. Тоді ж багато чоловіків молодих пішло у ліс. І з ними мій батько.

У ніч на 1 березня мама з нами малими пішла ночувати до своєї сестри на вулицю Ворошилова (тепер Кошового, 18). На ранок менших залишила, а зі мною пішла додому дойти корову. Мати подоїла, вийшли ми на вулицю, бачимо чорні легкові машини. Вже перед цим пішла чутка, щоб всі сиділи по хатах з паспортами. Повернулись до тітки. Бачимо – горить кінець їхньої вулиці. Сидимо в хаті, не знаємо, що робить. Тут прибігає дівчина-сусідка, що через три хати жила, поранена і кричить: «Тікайте, наші вже всі побиті!» Давай з хати тікати, а вже німці у двір заходять. Мати тоді з нами за двері у сінцях заховалась. Сама малого держить, а мені сказала, щоб Зіні рота держала. Заходить німець і з ним четверо, по-нашому говорять. Обстріляли хату, де нікого не було, і пішли. Вибігли ми тоді, бачимо – через шість хат від нас хата горить. Чуємо хлопки і бачимо, як хати загоряються. Побігли ми по полю до Баранівки, бо в кінці нашої вулиці німецький цеп стояв. Над полем літало кілька маленьких літаків і стріляли по людях. На Баранівці теж німецький цеп, далі бігти нікуди. Людей багато, полягали за купи гною, лежимо. Одні люди лежали-лежали, тоді давай бігти на Баранівку, їх постріляли. Ми лежимо, мокрі, бо розталля вже

було. На ніч цеп зняли. Побігли ми у Баранівку, ту, що за лінією. Там німці не були. Люди, хоча і боялися, але впускали. Якось перебились і побігли на другий день на Високе, а тоді у Лебіддя. Там і при німцях був колгосп, і його голова нас (двадцять сімей) поселив у школі. Нас старші посилали по хатах просити ложки, тарілки, їжу, бо у нас нічого не було. Жили ми так зо три місяці. Тоді перебралися у Милейки. Там у свинарнику жили.

Коли вже наші наступали, ми знову ховалися у лісі. Знову мокрі були, але не боліли. Чули, як відступали по дорозі німці. Потім побачили кількох наших розвідників, що повзли, зраділи. Ті сказали, щоб ми сиділи тихо ще кілька годин, бо може бути бій.

Незабаром ми прийшли в Корюківку. Боже мій, одні пожараща! Вся тітчина вулиця згоріла, наша хата згоріла, нічого не лишилось. На своєму згарищі мама знайшла череп і кістки якоїсь людини і закопала у дворі.

Бабуся моя жила коло церкви, не втікала. Заходить у хату молодий німець і тягне бабу за собою. Привів до бурта, показав, щоб лізла у середину, потім прикидав землю. Так моя баба і спаслася. Думаю, що німці кращі були, ніж мадяри чи козаки.

Батько на тому місці, де я зараз живу, побудував нам будку. Самого ж його забрали в армію, бо тоді всіх забирали. Хату побудували вже вони з матір'ю після війни.

*Записав науковий співробітник Корюківського музею
Андрій Науменко.*

**Шматок Зоя Степанівна
(дівоче прізвище Назарова),
1938 р. н., уродженка с. Перелюб
Корюківського р-ну**

«Цього дня Корюківка чекала 62 роки. Тоді, на початку березня 1943-ого, гітлерівські карателі та їх прислужники жорстоко розправилися з мирними жителями за партизанські дії. Тепер у 2005-ому, вклонитися пам'яті загиблих українців прибув високий гість – Надзвичайний і Повноважний посол Федеративної

Республіки Німеччини Дітмар Штюдерманн разом з дружиною Карін графинею Фон дер Шуленбург-Штюдеманн і радником з питань культури Арно Кірххофом. До корюківчан приїхав також народний депутат України Олег Володимирович Петров. Вони взяли участь у заходах, приурочених до цієї трагічної події.

Від імені 260-ти вихідців із Корюківщини, керівник відділення Чернігівського земляцтва В. Є. Устименко у телеграмі висловив щирі співчуття постраждалим корюківчанам під час березневої трагедії.

Наші гості йшли до пам'ятника жертвам фашизму в центрі міста із живими квітами. В пана посла був великий білий букет. Після мітингу-реквієму він скаже: «Я дуже хвилювався, коли їхав до Корюківки, думав, що побачу ненависть і гнів, почую страшні обвинувачення на адресу німецького народу. Але камінь з моєї душі спав, коли відчув, що свідки трагедії і нове покоління прагнуть порозуміння з нинішнім народом Німеччини».

Посол приїхав на запрошення Корюківського міського голови Олександра Васильовича Папіна, та сам голова відверто сказав, що в цьому його заслуга незначна. Це, перш за все, старання родини Корнієвських, яка кілька років тому почала листуватися з пастором Штефаном Мюллером, котрий очолює німецький фонд Мартіна Німелера, антифашиста і патріота. Виступаючи на мітингу, як свідок масового знищення корюківчан 1-3 березня 1943-го року, Діна Степанівна Корнієвська з великим болем згадувала: «Есесівці вбивали всіх – від немовлят до стариків. Йшли від хати до хати, оточивши з усіх боків місто. Вбивали і палили. У центрі, в ресторані, був справжній крематорій. Сюди зганяли людей. Вони стояли в черзі за своєю смертю. Фашист стріляв усередині приміщення, з прилавка. Мертві лежали одне на одному, в кілька рядів, по вікнах... Вночі змогли вилізти з-під трупів Євген Римар, Ольга Горбачевська, Ольга Третяк, Михайлик Дерев'янка. Вони розповіли, як їх убивали...

І на мітингу, і на зустрічі в історичному музеї свідки трагедії говорили, що такої жорстокої розправи фашистів над мирним населенням не знало жодне місто не тільки України, але й Європи.

Жаль, що Корюківка так і не дочекалася спорудження великого меморіалу, що планувався державою у 80-ті роки минулого століття. Білоруси змогли увічнити Хатинь, українці – ні. Вже збиралися й кошти, але марно. Народний депутат України Олег Володимирович Петров не випадково взяв слово на мітингу і продовжив думку в бесідах з корюківчанами. Він запевнив своїх виборців, що сам береться за справу спорудження меморіалу, організує конкурс серед художників і скульпторів, визначивши кращий проект, порушить це питання в уряді. До речі, він сам зробив ще більше року тому перший вагомий внесок до банківського рахунку, де громадськість Корюківки збирає кошти.

Пан посол Дітмар Штюдеманн, стоячи з квітами перед сотнями українців, говорив відверто:

– Ми, німці, добре усвідомлюємо заподіяне фашизмом на вашій землі. Те лихо, ті руйнування, що він приніс, зрештою «накрили» і їх самих. Після загибелі Корюківки загинула й фашистська Німеччина. Проте, минули роки. Відродилися й Німеччина, й Корюківка, стала незалежною Україна. Народи обох країн подають одне одному руки над могилами загиблих, хоч провина наша велика. Та людська дружба може здійснити багато-багато, і це дає надію, що більше ніколи не повториться війна. Не відродиться фашизм. Ми схиляємо голови перед пам'яттю загиблих корюківчан так, як це робите ви...

Багато думок почули від корюківчан Дітмар Штюдеманн і Олег Петров після знайомства з історичним музеєм. Люди згадували далекі й страшні березневі дні, розповідали про долю своїх родин і власну. Ганна Тимофіївна Кузуб залишилась калікою на все життя, чудом врятувалась. Володимир Маркович Литвин теж поховав своїх рідних. Люди говорили й говорили...

В їхніх виступах і біль, і віра, що між нашими народами тепер і в майбутньому буде мир і злагода. Та не можна замовчати й про те, що звучали обвинувачення на адресу партизанів, які не набралися мужності захистити мирне населення.

З ненавистю ветерани говорили про запроданців-поліцаїв, які поряд з фашистами чинили криваві звірства. Дехто згадав, що

і серед гітлерівців були люди. Хто винен у трагедії семи тисяч корюківчан? У відповіді на це запитання звучало: «Війна!»

Посол Німеччини прагнув вислухати всіх. Він підтримав думку корюківчан про створення спеціального циклу розповідей свідків трагедії, з якими можуть ознайомитися не тільки в Україні, а й у Німеччині. Він назвав це «бібліотекою» і пообіцяв допомогти технічними й електронними засобами. Дітмар Штудеманн зацікавився співробітництвом ВАТ «Корюківська фабрика технічних паперів» з Німеччиною і підтримав думку корюківчан, які мріють мати в його країні місто-побратим. Про почуте, побачене і відчуте він обов'язково розповість своєму народу і що в його силах, допомагатиме Україні і Корюківці.

Не можна було без хвилювання слухати розмову посла перед від'їздом з нашого міста з корюківчанами В. М. Литвином, Г. Т. Кузуб, Д. С. Корнієвською, В. І. Рачок. Ганна Тимофіївна сказала Дітмару Штудеманну від душі:

– Я раніше дуже ненавиділа всіх німців. Подивіться на мою знівечену руку – усе життя страждаю, росла сиротою. Та тепер я бачу інших німців – з чистою совістю.

Учасники трагедії навіть говорили про те, щоб відновити і німецьке кладовище – в усьому світі мертвих не судять. Примирення і взаємопорозуміння між народами – успіх миру.

Гостям дуже сподобалася фабрика техпаперів, корюківські шпалери, які допомагають виробляти їхні співвітчизники.

Німецька делегація, крім Корюківки, відвідала цього дня історичний Батурин».

Шматок 3. Дорогою примирення // Маяк. – 2005 р. – 5 березня.

**Янченко Інна Семенівна,
1937 р. н., уродженка Корюківки**

Ми жили по вулиці Кірова. Як почалась війна, батька забрали на фронт. Я жила з мамою і меншим на 3 роки братиком.

1 березня німці з собаками вели цілу колону людей у ресторан. Ми з мамою і братом йшли в першому ряду. До наших сусідів приїхали родичі з Києва і йшли з нами, дак кажуть: «В Києве такое

было, паспорта проверили и все». І йдуть з паспортами в руках. А моя мати каже, що хай стріляють, але в спину. Коло автопарку, де колись керосин продавали, була ліщина. Ми туди пішли і пішли. Собаки гавкали, але ніхто по нас не стріляв. У кущах мати вигребла сніг і нас з братом поклала на кочках, бо було багато води. Там було багато людей. В тому районі були ямки з-під жому і в них люди ховались. Німці їх побачили і почали виганяти. Крики, виски були... Пролежали ми там до ранку. Тоді підходить чоловік якийсь і питає: «Живые или мертвые?». А мати питає: «А що ви хотіли?» Він каже: «Вы не видели Нюрку Попову?» Мама каже, що ні. А він питає: «А чего вы лежите? Ракеты пущены, немцы уехали в Щорс». Мати тоді потягла нас через кущі на бугор в сторону Майорського. Тільки вийшли на вулицю, а там чорна машина. Ось собаку вбили, ось людей... Тоді ми спустились вниз і знов пішли в кущі. Двоє суток лежали в кущах, позамерзали страшно. Тоді німці стали ракети пускати, і ми пішли на Майорське. А там хатка з таким маленьким віконцем, і дід грубу топить. Мати його просить, щоб пустив. А він каже, що ні, ви – партизани, і німці його хату спалять. Мати діда штовхнула, мене з братом впустила. Брат Толя на три роки за мене менший, дак його мати на санках возила, а я дуже коліна пооббивала. В діда в хаті лежала велика купа картоплі, а ми дві доби не їли. Мама попросила в діда нам з братом по картоплині, а він сказав, що багато нас тут таких і не дав. Мати сама взяла і нас понагодовувала, дак ми без війни чуть не померли, попорвало, страшне. Коли почало розвидняти, дід нас вигнав. Ми йдемо по вулиці, а там батько Терентійовича, того, що в відділі кадрів робив, Фесько прізвище, коня запрягає. Мама в нього спитала, що чи можна в його хаті пережити. Він відповів, що можемо жити, скільки захочемо. А потім сів на коня і поїхав. І ми там переживали, поки дід будку нам у Корюківці збудував.

Записала Лідія Хуртик.

РОЗДІЛ II. ВИБРАНІ ФОТОКАРТКИ ЖЕРТВ КОРЮКІВСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

У цьому розділі представлені 11 прижиттєвих фотокарток-жертв Корюківської трагедії, які зберігаються у фондах Корюківського історичного музею.

Галина та Олександр Скрипки.

*Володимир Мазуркін, невідома дівчинка, Тамара Мазуркіна
(зліва направо).*

Володимир Сидоренко.

Випускники 7-го класу Корюківської середньої школи ім. В. Леніна. 10 червня 1941 р.

Мірошніченко Євгенія Митрофанівна.

Жара Варвара Дмитрівна.

Володимир Мазко.

*Сім'я Ольги Мусіївни Іваненко
з с. Рибинськ Корюківського району.
Фото 20-ті роки XX ст.*

*Сім'я Хомко Євгенії Дмитрівни зі своїм чоловіком та синами.
Анатолій – угорі, Валентин – зліва попереду,
Віталій – справа попереду, Олександр – сидить на руках.*

РОЗДІЛ III. КОРЮКІВСЬКА ТРАГЕДІЯ ОЧИМА ДІТЕЙ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У цьому розділі представлені оповідання та сім віршів про Корюківську трагедію. В 2002-2013 рр. їх написали учні **Корюківської гімназії**. Також вміщені дев'ять малюнків учнів **Корюківської школи мистецтв імені О. С. Корнієвського**, які були створені у 2013 р.

СПОВІДЬ АНГЕЛА

Я мовчав про це довгих 70 років. Тримав при собі всі страхиття тих часів. І ніколи про це не говорив. А кому і як? Адже серед живих людей мене вже давно немає. Чи ангели вміють говорити так, щоб їх почули на землі? Не знаю, але спробую, бо мовчати далі вже немає сил...

...Усе почалося світлого березневого ранку. Мати пішла до сусідки по молоко, батько – латав чоботи. 10-річний братик Василько зранку гайнув кудись. Мати завжди сварилася, що бігає десь днями, а йому – абищо. Я вже давно прокинувся, але вставати з теплої печі дуже не хотілося. Мене звать Миколка і мені – 9 років.

У хаті так смачно пахло борщем!.. Ураз ранкову дрімоту пронизав крик матері, яка кулею забігла до хати: «Німці! Німці! Палять хати, людей розстрілюють! Тікаймо!..». Від того крику, якогось страшного, звіриного, батько аж зблід. А потім хутко схопив мене на руки, натягнувши якусь одежину. А мама стривожено все кликала Василька... Розхристана, вона бігала довкола хати, сподіваючись відшукати його. Але братик, мабуть, знову десь завіявся. Мама несамовито кричала, а з нею ридав і я, малий, ще не усвідомлюючи усього жаху від того, що коїлося. Лише батько заспокоював нас, мовляв, усе буде добре, все буде...

Ми тікали городами, бо на вулиці вже чулися постріли і незрозуміла мені, чужа мова. І німецький дикий регіт, від якого хотілося плакати ще дужче. Над містом повисла густа хмара

диму і, здавалося, що палає все навруг. «Ой, людоньки! Що ж це коїться?! – почулося з іншого боку вулиці. – Що ж це ко...» А потім – зойк різко обірвався, а мама чомусь стала плакати ще голосніше, не перестаючи кликати Василька. Батько взяв матір за руку, а мене міцно притулив до себе: «Тримайтеся, мої любі, тримайтеся! Нам би дістатися лісу, а там...» Це були останні його слова. Тато якось одразу опустив руки, і ми вдвох упали на сніг. «Ой!» – лише зойкнула мама і впала поряд. «Мамо! Тату!...» – я не знав, до кого притулитися. Вони обоє дивились у небо якимись незрячими, каламутними очима і нічого не відповідали. Враз із старої груші я помітив трьох німців, які направлялися до нас. «Нам би дістатися лісу...» – майнули у голові батькові слова, і я – кинувся тікати. Мені здалося, що так швидко ніколи до цього не бігав! Останнє, що почув за своєю спиною – сміх чужих солдатів і постріл, один... Їхня куля таки наздогнала мене...

...Щороку, на початку березня біля Пам'ятника жертвам фашизму в моєму рідному місті збираються багато людей. Серед них і старенький 80-річний дідусь зі своїми правнуками. Це мій брат Василь! Йому одному з нашої сім'ї вдалося врятуватися тоді, коли німці палили Корюківку і знищували її жителів. Тут, на небі, з мамою і татом ми радіємо за нього. Як і за всіх людей нашого чудового краю, які відродили і розбудували зруйноване вщент місто. А нашої хати вже давно немає. На тому місці побудувалися інші люди. Але кожної весни, на початку березня, у повітрі все одно витає запах маминого борщу з печі...

Ольга РУБЕЙ,

учениця 3 (7) класу Корюківської гімназії,

член літературної студії «Дивослово»;

*І-е місце у районному літературному конкурсі
«Таланти Корюківського краю» (проза) в 2013 р.,*

*І-е місце в обласному конкурсі юних літераторів
«Хай весь світ дивують нині діти неньки-України» в 2015 р.*

МОЛИТВА

Дай пам'яті нам, Святий Боже!
Війну ту забути не можна!
Бо гріх забувати солдата,
Що вирвав свободу із рук ката.
Бо страшно забути руїни, спустошені села і сина,
Якого згорьована мати не стомиться вічно чекати.
Не маємо права забути Корюківку спалену
Й пута фашистські, що світ оповили.
Дай, Боже, нам мудрості й сили
Війні на заваді стояти,
Мир міцно й достойно тримати,
Бо доки в нас пам'ять палає, –
Мир люта війна не здолає.

Максим МАКУХА,

Корюківська гімназія, 2010 р.

СПАЛЕНА КОРЮКІВКА

Вона тримала в руках немовля
Й рученята йому цілувала.
І, здавалось, раділа земля,
Що їй доля дитину послала.
Але сльози, неначе струмок,
По щоках сповзають додолу.
Вона просто одна із жінок,
Яка більше не має дому.
Вона просто одна із тих,
Чию хату безжально спалили.

Не лишили нікого в живих –
Корюківку вщент розгромили...
А ця жінка ховала лице,
Щоб малого слізьми не злякати.
Її батька спалили живцем,
На очах застрелили матір...
Їй, єдиній, вдалося втекти,
До грудей притиснувши сина.
Крізь ліси, поля та мости
Вона бігла, летіла щосили...

Про це довго мовчали колись,
Але зараз говорять відверто.
Україно, устань й помолись
За тих, хто згорів в сорок третім.

*Євгенія ДУДЕНКО,
Корюківська гімназія, 2011 р.*

НЕ СТРІЛЯЙ!

«Не стріляй!», – просила жінка німця,
Своїм тілом прикриваючи дітей.
Вона не знала, що перед нею вбивця,
Який щодня вбиває тисячі людей.

«Не стріляй! – вагітна закричала, –
Я під серденьком виношую дитя!»
Аж раптом – раз! І вона упала.
Одним патроном він знищив два життя...

«Не стріляй, – благала сива мати, –
Прошу, пожалій мою сім'ю!»
А він продовжував, продовжував стріляти,
Не знаючи ні болю, ні жалю...
«Не стріляй, – тихенько дівчинка сказала, –
Я тобі свого ведмедика віддам».
Та він не чув цього, і їй не стало.
Тепер вона з землею сам-на-сам...

Наш народ не має права забувати
Про часи, коли невинна кров текла.
Не дай Господь іще колись отак стріляти,
Не дай Господь, щоб повторилася війна.

*Євгенія ДУДЕНКО,
Корюківська гімназія, 2011 р.*

КОРЮКІВСЬКА ТРАГЕДІЯ

Корюківка, квітуче наше місто,
О скільки болю ти пережила,
І ту трагедію, у 43-тім,
Як спалено було тебе до тла.

Карателі безжально всіх вбивали,
Не дивлячись на вік людей і стать.
Одних спалили, інших – розстріляли,
Лиш ріки крові в спогадах бурлять.

І уявляєш – стоїш посеред поля,
Тримає німець зброю у руках,

А серце рветься, падає додолу,
Матусі голос чути у думках.

Там всюди крики, сльози і благання,
Роки прожиті згадуються вмить.
І настає той час прощання
З життям, що відліта в блакить.

*Маргарита ЗАГАЛЕЦЬ,
Корюківська гімназія, 2013 р.*

КОРЮКІВСЬКА СЛЬОЗА

Подумаю і уявляю:
Війна! Корюківка палає!
Скрізь голод і терор блукає,
Несамовитий крик все не стихає...
Фашист людей з домівок виганяє,
Невинних діток, навіть, убиває.
І на стареньких не зважає, стріляє.
Яке це лихо! Гинуть люди!
За що така страшенна кара?
І де взялась фашистська хмара,
Яка це горе принесла!?

*Вікторія ОСТАПЕНКО,
Корюківська гімназія, 2009 р.*

КОРЮКІВКО МОЯ

Корюківко моя, моя маленька батьківщино,
Яка ж покручена історія твоя.
О скільки ж ти пережила,
О скільки ж ти перетерпіла,
Та ти жива, жива, жива, жива!

Сини твої і доньки – все згоріло,
Лиш ти жива і маєш вічно жить.
Нічого, що вже коси посивіли,
Душа ж горить, вогнем життя горить.

Я знаю, ти ж бо щастя заслужила,
Нехай же Бог дає тобі життя.
Корюківко моя, моя ти мила,
Люблю тебе, як матінку дитя.

*Лілія МАЛИШ,
Корюківська гімназія, 2004 р.*

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ!

Палав незгасимо вогонь,
Чорніло від диму повітря
І сльози, благання людей,
У Бога молили спасіння.
Безжальний, бездушний кат
Прийшов, щоб загарбать всю землю,
А наші тоді земляки
Кричали перед смертю нестерпно.
Палала Корюківка декілька днів...
Сім тисяч безвинно убитих
І спалених просто живцем
Жінок і дітей безневинних.
І в пам'яті розповідь тих,
Хто чудом залишився жити,
Хто згадку крізь пекло проніс
І навіки пішов відпочити.
І в наших серцях як вогонь,
Хай пам'ять залишиться вічно!

*Роман КАМКА,
Корюківська гімназія, 2002 р.*

*Ярослава ФЕСЬКО, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Кирил НОСАЧЕНКО, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Юлія МАКСИМЕНКО, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Денис ПИСАРЕНКО, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Вікторія ШКАБЕРДА, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Юлія РЕЗНИЧЕНКО, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Лілія ГРИЩЕНКО, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Дарія АНДРЕЄВА, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

*Ярослав ПОГОДІН, Корюківська школа мистецтв
ім. О. С. Корнієвського.*

Наукове видання

Корюківська трагедія 1943 року: усна історія

Збірник документів і матеріалів.

Відповідальний редактор **С. М. Горобець.**

Упорядники **Л. О. Бабич, С. В. Бутко**

Технічний редактор **Олег Єрмоленко**

Комп'ютерна верстка **Олени Журко**

Коректор **Ольга Василенко**

На титульній обкладинці світлини спаленої Корюківки та сучасний пам'ятник у відродженому місті, який знаходиться на місці наймасовішого розстрілу людей у ресторані.

На зворотній титульній сторінці світлина пам'ятного знаку на честь Олександра Бондаревського, настоятеля Свято-Вознесенської церкви, який 2 березня 1943 року добровільно загинув разом із мешканцями Корюківки – прихожанами церкви. Пам'ятний знак установлено біля цього храму.

Підписано до друку 11.12.2018.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.

Ум. друк. арк. 12,5. Ум. фарб.-відб. 12,5. Обл.-вид. арк. 11,63.

Зам. 0151. Тираж 400 прим.

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року

Тел.: (0462) 972-664

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

14035 м. Чернігів, вул. Станіславського, 40